

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

KAZAKİSTAN'DA DİN EĞİTİMİ
(Bağımsızlık Sonrası)

Nurbolat SEMBİ
1230206167

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ramazan BUYRUKÇU

ISPARTA - 2014

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ SAVUNMA
SINAV TUTANAĞI

Tez Savunması 1

Tarih: 27/6/2014

Enstitü Yönetim Kurulunun 11/ 6/2014 tarih ve 09/1 sayılı kararıyla oluşturulan jürimiz Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS öğrencisi Nurbolat SEMBİ'nin "Kazakistan'da Din Eğitimi (Bağımsızlık Sonrası)" başlıklı tezini incelemek ve değerlendirmek üzere 27/6/2014 tarihinde saat 14.0'da toplanmış ve aday tez savunmasına almıştır.

Lisansüstü Yönetmeliği Madde 25 uyarınca adaya 60 dakika süreyle teziyle ilgili Ek'te sunulan sorular yöneltilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonunda adayın tezinin aşağıda belirtilen sebeplerle,

Tezin kabul edilmesine
(Öğrenci, varsa jüri tarafından gerekli görülen düzeltmeleri yaparak, tezinin onaylı son şeklini bir (1) ay içinde Enstitü'ye teslim etmelidir.)

Tezde düzeltme verilmesine
(Öğrenci, tezde gerekli görülen düzeltmeleri yaptıktan sonra üç (3) ay içinde savunmasını yineleyecektir.)

Tezin reddedilmesine
(Öğrenci, yeni tez konusu belirlemelidir.)

*Tez adı değişikliği yapıldı/yapılmadı.
oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.
Gereği için arz olunur.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman	:Prof.Dr. Ramazan BUYRUKÇU	
Üye	:Prof.Dr. Nuri TUĞLU	
Üye	:Yrd. Doç.Dr. Fatih ÇINAR	

Ek : Herbir jüriye ait tez değerlendirme jüri raporları

Enstitü Yönetim Kurulu Kararı	Tarih:	Karar No:
Bu form danışman tarafından düzenlenerek 3 gün içerisinde ilgili Anabilim Dalı aracılığı ile Enstitüye teslim edilir.		

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Kazakistan’da Din Eğitimi (Bağımsızlık Sonrası)” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

İmza

Nurbolat SEMBİ

07.07.2014

ÖZET

KAZAKİSTAN'DA DİN EĞİTİMİ (BAĞIMSIZLIK SONRASI)

Nurbolat SEMBİ

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, 93 Sayfa Mayıs 2014

Danışman: Prof. Dr. Ramazan BUYRUKÇU

Kazak halkı asırlardır Müslüman'dır ve komünizm döneminde de dininden hiç vazgeçmemiş ve taviz vermemiştir. Kazakistan'ın 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsız bir devlet olması, Kazakistan tarihinde yeni bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten sonra ülkede din eğitimi verilmeye başlamış ve son 25 yılda verilen din eğitiminin durumunun tespit edilmesi araştırmaya değer bir konudur. Dolayısıyla bu çalışma Kazakistan'daki din eğitimi geleceği için önemli ve anlamlıdır.

Bu araştırmada, Kazakistan'ın bağımsızlık sonrasında gerçekleştirilen din eğitimi ile ilgili faaliyetleri incelemeyi hedeflenmektedir. Çalışma üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde, konunun belirlenmesi ve sınırlandırılması, araştırmanın amacı ve önemi, araştırmanın yöntemi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı, fiziki ve beşeri coğrafyası, nüfusu ve ülkede yaşayan etnik gruplar, bağımsızlık sonrası süreçte ülkedeki genel ekonomik ve dini durumu hakkında kısa bilgilendirme yapılmıştır. İkinci bölümde Kazakistan'da din eğitiminin kurumsallaşma süreci ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Kazakistan'da yaygın ve örgün din eğitimi uygulamaları esas alınarak belirlenmeye ve değerlendirmeye çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise varılan sonuçlar özetlenerek, genel geçerliliği olan uygulanabilir öneriler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Din Eğitimi, Dini Hayat

ABSTRACT

RELIGIOUS EDUCATION IN KAZAKHSTAN (AFTER INDEPENDENCE)

Nurbolat SEMBİ

Süleyman Demirel University, Social Sciences Institute

Department of Philosophy and Theology

Postgraduate Thesis, 93 Pages, May 2014

Supervisor: Prof. Dr. Ramazan BUYRUKÇU

The Qazaks are Muslim people for centuries and they did not give up and compromise their religion at the communism period. Kazakhstan became an independent state in 1991 separating from the Soviet Union of Socialist Republics, and this independence constitutes an important and turning point in the history of Kazakhstan. From this date onwards religious education has been given in the country, and therefore researching the state of religious education in Kazakhstan for the last 25 years is very important. This study is also an important subject, especially for the future of religious education in Kazakhstan.

This study aims at investigating the religious educational activities that were realised in post-independence period in Kazakhstan. It comprises an introduction, three chapters and a conclusion. In the introduction of the study, firstly information was given on the determination of the topic and its limitations, the purpose and importance of the subject and its research methods. In the first chapter, the independence of Kazakhstan and her geographical and physical aspects, demographic structure and ethnical groups, short descriptions about the economic and religious situations in Kazakhstan were given. In the second chapter, the institutionalisation process of the religious education in Kazakhstan was discussed. In the third chapter, the formal and non-formal educational activities were tried to describe and to evaluate in some detail. At the conclusion of the study, the reached results were summarised and then some applicable recommendations were given.

Key Words: Kazakhstan, Religious Education, Religious Life

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR	vii
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NE GENEL BİR BAKIŞ

1. Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığı.....	4
2. Kazakistan'ın Fiziki ve Beşeri Coğrafyası	6
3. Kazakistan'ın Nüfusu ve Ülkede Yaşayan Etnik Gruplar	8
4. Bağımsızlık Sonrası Süreçte Ülkedeki Genel Ekonomik Durum	10
5. Dini Durum	12
5.1. İslam	13
5.2. Hıristiyanlık.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'DA DİN EĞİTİM-ĞRETİMİNİN KURUMSALLAŞMA SÜRECİ

1. Kazakistan'a İslam'ın Girişi ve Kazakların İslamlaşmasında Tasavvufun Rolü.....	17
2. Çarlık Rusya Döneminde Kazakistan'da Dini Durum.....	21
3. Sovyetler Döneminde Kazakistan'da Dini Durum	24
4. Günümüzde Kazakistan'da Dini Durum.....	28
5. Bağımsızlık Sonrası Kazakistan	33
6. Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'da Kurulan Dini Müesseseler	35
7. Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı.....	38
8. Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın Teşkilat Yapısı	43
8.1. Şeriat ve Fetva Birimi	43
8.2. Dini Vaaz ve İnternetle Hizmet Birimi	43
8.3. Gençlerle Münasebet Birimi	44
8.4. Basın Sekreterliği Birimi.....	45

8.5.Kadro Birimi	46
8.6.İdari Yönetim ve Dini Hizmetler Birimi	46
8.7.Cami Hizmetleri Birimi.....	47
8.8.Uluslararası İlişkiler ve Protokol Birimi	48
8.9.Dini İnceleme ve İlmi Analiz Birimi	48
9. Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'na Bağlı Vakıflar	49
9.1.Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın Zekât Vakfı.....	49
9.2.İslam Medeniyeti ve Bilimini Destekleme Vakfı.....	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'DA YAYGIN VE ÖRGÜN DİN EĞİTİMİ UYGULAMALARI

1. Yaygın Din Eğitim Faaliyetleri.....	52
1.1.Camilerde Yaygın Din Eğitimi	52
1.2.Kazakistan'da Temel İslami Bilgiler Öğreten Kurslar.....	54
1.3.İslam Enstitüsü	55
1.4.Hafız Yetiştirme Merkezleri	57
1.5.Bağımsızlık Sonrası Hazırlanan Dini Yayınlar	59
2. Örgün Din Eğitimi Kurumları.....	61
2.1.Kazakistan Bilim ve Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Okullarda Din Eğitimi	61
2.2.Medreselerde Din Eğitimi.....	62
2.3.Yükseköğretimde Din Eğitimi.....	70
2.3.1.Yasal Dayanaklar ve Yapılanma	70
2.3.2.Mezunların Mesleki Hizmet Alanları ve Görevleri.....	70
2.4.Yükseköğretimde Mesleki Din Eğitimi Veren Kurumlar.....	72
2.4.1.Nur - Mübarek Mısır İslam Kültürü Üniversitesi	72
2.4.2.Lev Nikolayeviç Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi	76
2.4.3.Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Kazak Türk Üniversitesi.....	76
2.4.4.El - Farabi Kazak Milli Üniversitesi.....	77
2.4.5.Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi.....	77
2.4.6.Evney Arstanoviç Buketov Karagandı Devlet Üniversitesi.....	78
SONUÇ	80
KAYNAKÇA	85
ÖZGEÇMİŞ.....	93

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
a.g.t.	:	Adı geçen tez
b.	:	İbn (oğul)
BDT	:	Bağımsız Devletler Topluluğu
bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
çev.	:	Çeviren
DİA	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Hız.	:	Hazreti
Km.	:	Kilometre
KMDİB	:	Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı
KSSC	:	Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
md	:	Maddesi
No	:	Numara
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
s.a.v.	:	Sallallahu Aleyhi ve Selem
SSC	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TİKA	:	Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
Üniv.	:	Üniversitesi
vb.	:	ve benzeri
Yay.	:	Yayımları

ÖNSÖZ

Bir milletin sahip olduğu milli ve manevi bütün değerleri büyük ölçüde eğitim-öğretim yoluyla nesilden nesle aktarılır. Bu bağlamda eğitimi yetişkin neslin yetiştirmekte olan nesillerin gelişimini sağlamak için yaptığı çalışmalar olarak da tanımlamak mümkündür. İnsanın yaratılış gayesini öğrenmesine yardımcı olan, bireyin mutluluğunu ve toplumun huzurunu amaçlayan din, birey ve toplum için vazgeçilmez bir olgudur. Dolayısıyla dinin öğretimi, başka bir ifade ile din eğitimi anlamlı ve önemlidir. Bu nedenle her toplum kendi dinini öğrenme ve öğretme çabası içinde olmuş, konuyla ilgili gerekli düzenlemeleri yapmıştır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin dağılmasıyla beraber Kazakistan'ın bağımsızlığına kavuşması sonucunda, bölgede yaşanan ekonomik ve siyasi endişenin yatışmasının arkasından, halk kendi kültürünü ve dini değerlerini öğrenmeye ve geliştirmeye, başlamıştır. Çoğunluğu Müslüman, (İslam dinine ait bilgileri oldukça sınırlı) olan halk, daha önce kaybettiği manevi değerlerinin genelde İslam kaynaklı olduğunu fark edince İslam'ı öğrenmek ve yaşamak için büyük gayret göstermiştir. Bu süreç içinde özellikle ülke dışından gelen ve dini bilgisi iyi olan insanların halka din eğitimi vermeleri oldukça önemsenmiştir. Böylece çok kısa zamanda ülkenin birçok yerinde mescitler yapılmış, din eğitimi veren okullar açılmaya başlanmıştır.

Kazakistan'da Din Eğitimi (bağımsızlık sonrası) konulu Yüksek Lisans Tezi araştırmamız üç bölümden oluşmaktadır: Giriş bölümünde konunun belirlenmesi ve sınırlandırılması, araştırmanın amacı ve önemi ile araştırmanın yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Kazakistan'ın bağımsızlığını elde etmesi sonrasında ülkedeki din eğitimi sisteminin yapısını ve işleyişini daha iyi anlayabilmek ve sağlıklı değerlendirebilmek için, Kazakistan Cumhuriyeti'nin genel yapısı hakkında bilgi vermenin gerekli olduğu düşüncesiyle; Birinci Bölümde, Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı, fiziki ve beşeri coğrafyası, nüfusu ve ülkede yaşayan etnik gruplar, bağımsızlık sonrası süreçte ülkedeki genel ekonomik ve dini durum hakkında bilgi verilmiştir. İkinci Bölümde ise, Kazakistan'a İslam'ın girişi ve Kazakların İslamlaşmasında tasavvufun rolü ele alınmıştır. Yine bu bölümde Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler döneminde Kazakistan'da dini durum, din eğitiminin mevcut durumu, bağımsızlık sonrası Kazakistan, bağımsızlık sonrası açılan dini müesseseler, Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı ve teşkilat yapısı ele alınmıştır. Üçüncü Bölüm'de de Kazakistan'daki yaygın ve örgün din eğitimi üzerinde durulmuştur. Yaygın din eğitimi faaliyetleri başlığı altında; camilerde yaygın din eğitimi, temel İslami bilgileri öğreten

kurslar, İslam enstitüsü, hafız yetiştirme merkezleri ve bağımsızlık sonrası hazırlanan dini yayınlar incelenmiştir. Örgün din eğitimi kurumları başlığı altında ise Kazakistan Bilim ve Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda din eğitimi, medreselerde din eğitimi, yükseköğretimde din eğitimi, yasal dayanaklar ve yapılanma, mezunların mesleki hizmet alanları ve görevleri, yükseköğretimde mesleki din eğitimi veren kurumlarını ele alan konular araştırılmıştır.

Bu tezin araştırma konusunun belirlenmesi ve sonuçlandırılması sürecinde yardımlarını esirgemeyen Değerli Danışman Hocam Prof. Dr. Ramazan BUYRUKÇU'ya; tezin düzenlenmesinde yardımcı olan Sayın Uzman Selim SÖZER'e teşekkür ederim. Ayrıca kaynaklara ulaşmada yardımcı olan Kazakistan Cumhuriyeti Din İşleri Ajansı Din Eğitim Öğretim Kurumları ve Dintanu (Din Bilgisi) Değerlendirme İdaresinin Başkanı Aynur ABDİRASİL ve eğitimim için maddi destek sağlayan T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na, Kazakistan'lı ve Türkiye'li arkadaşlarıma minnet ve şükranlarımı sunarım.

Nurbolat SEMBİ
Isparta-2014

GİRİŞ

1. Konunun Belirlenmesi ve Sınırlandırılması

Kazakistan, uzun tarihi geçmişi olan köklü kültür ve medeniyet birikimine sahip bir devlettir. Kazakistan'ın 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinden ayrılarak bağımsız bir devlet olması Kazakistan tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu nedenle Kazakistan üzerine yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında, Kazakistan bağımsızlık öncesi ve bağımsızlık sonrası olarak iki dönemde incelenmiştir.

Bağımsızlık öncesinde Kazakistan'ın eğitim-öğretim sistemi incelendiğinde, herhangi bir din eğitim-öğretimi faaliyetinden bahsetmek mümkün değildir. Sovyetler idaresinde yaşayan diğer Müslüman Türk toplulukları gibi, Kazak Türkleri de dini hürriyetlerini hiçbir zaman kullanma fırsatı bulamamışlardır. Çarlık Rusya'sının işgaline uğradıktan sonra başlayan İslam aleyhtarlığı faaliyetler bu dönemde en amansız şekilde devam etmiştir. Ruslar, Türklerin kendi dinlerini öğretmek bir yana, işgal ettikleri her Müslüman Türk ülkesini daha o zamanlarda Ruslaştırmak ve Hıristiyanlaştırmak için harekete geçmişlerdir.

Kazakistan'da din eğitim-öğretimi faaliyetleri ancak bağımsızlık sonrasında yapılmaya başlamıştır. Kazaklar Rus hâkimiyetinde kaldıkları dönemlerde dini inançlarından alıkonulmaya çalışılmıştır. Fakat Kazakistan'ın bağımsızlığına kavuşması sonrası Kazakların İslam dinine olan özlemleri, bu özlemlerini gidermek için gösterdikleri özveri İslam'ın öğrenilmesi konusunda ciddi adımlar atılmasında etkili olmuştur. Bağımsızlık sonrası kısa zaman içerisinde ülkenin birçok yerinde din eğitim-öğretimi veren kurumların açılmaya başlandığı görülmektedir.

Bağımsızlık sonrasında Kazakistan'da başlayan din eğitim-öğretim faaliyetlerinin niteliksel değerlendirilmesi üzerine yapılan çalışmalar görebildiğimiz kadarıyla oldukça azdır. Dolayısıyla Kazakistan'daki din eğitim-öğretim faaliyetlerinin araştırılması ve incelenmesine bir ihtiyaç olduğu düşünülmüş ve araştırmanın konusu bağımsızlık sonrasında Kazakistan'da gerçekleştirilen din eğitimine yönelik çalışma ve faaliyetlerin değerlendirilmesi olarak belirlenmiştir. Din eğitim-öğretim faaliyetlerinin bağımsızlık sonrasında ortaya çıkması nedeniyle araştırma, Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazandığı 1991-2013 yılları ve İslam din eğitimi ile sınırlandırılmıştır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bağımsızlık sonrası Kazakistan'da din eğitim-öğretimi özellikle yaygın din eğitimi çalışmalarının yoğunlaştığı görülmektedir. Faaliyetlerin nicelik itibariyle artmasına karşın, nitelik yönünden geliştirilmesine yönelik çalışmaların çok az olduğu düşünülmektedir. Konuyla ilgili literatür tarandığında Kazakistan'daki eğitim ve din eğitimi faaliyetlerine yönelik araştırmaların çok az olduğu görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, bağımsızlık sonrası Kazakistan'da yoğunlaşan din eğitim-öğretim etkinliklerini süreç, kurumsallaşma ve eğitim-öğretim etkinlikleri itibariyle incelenmiştir. Araştırma, Kazakistan eğitim sistemi ve din eğitimine katkı sağlayacağı için önemlidir. Çalışma, nicel olarak yoğunlaşmanın niteliksel gelişimine, planlama ve uygulamalara yol göstericiliği itibariyle de ayrı bir önem taşımaktadır, kanaatindeyiz.

Milletlerin yaşadıkları tecrübeler diğer ülkelerin bu tecrübelere bakarak ders almalarına ve farklı uygulamalar geliştirmelerine neden olabilir. Kazakistan geçmişinde uzun yıllar komünizm baskısını yaşamış olması ve sonrasında bağımsızlığa kavuşması yönüyle farklı bir tecrübeye sahiptir. Böyle bir tarihi geçmişten sonra bağımsızlık sonrasında nasıl bir din eğitim-öğretim faaliyetlerinin yapıldığının incelenmesi önemlidir. Bu araştırma Kazakistan'daki din eğitim-öğretim faaliyetlerini farklı kültürlerde tanınması ve bilgi sahibi olmalarını sağlaması açısından da önemlidir. Ayrıca bu alanda yapılacak daha kapsamlı ve derinlikli araştırmalara öncülük edeceği düşünülmektedir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Yukarıda da belirtildiği üzere, Kazakistan'ın din eğitimi ve öğretimi üzerine yapılmış bazı çalışmalar olmakla birlikte sistematik olarak din eğitimini inceleyen çalışmalar görebildiğimiz kadarıyla çok azdır. Bu nedenle çalışmamızda metodik anlamda çeşitli zorluklarla karşılaştık. Kazakistan'ın bağımsızlığı sonrası din eğitimi ile ilgili bilimsel bilgi ve belge oldukça sınırlı olduğu için belgelerden istifade etmemiz, hatta var olan çok az miktardaki belgeye ulaşabilmemiz de oldukça zor oldu. Araştırmamız literatür taramasına dayanmaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık sonrasındaki dönemle ilgili yaygın ve örgün din eğitimi ve öğretimiyle ilgili literatür taraması yapılmıştır. Konu ile ilgili elde ettiğimiz Kazakça, Türkçe, Rusça,

İngilizce çalışmalardan imkân nispetinde istifade edilmiştir. Ulaştığımız bulgular içerik özümlemesi/muhteva analizi yöntemi ile değerlendirilmeye çalışılmıştır.¹

Araştırmanın verilerinin toplanmasında ayrıca yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda Kazakistan Cumhuriyeti Din İşleri Ajansı yasal düzenleme ve programlar hakkında Bilim ve Eğitim Başkanlığı yetkili ve görevlileri ile görüşülmüştür.

---

¹Klaus Krippendorff'un içerik çözümlemesini şöyle tanımlamaktadır; İçerik özümlemesi, bir mesajın içindeki verilerden yinelenebilir ve değerli çıkarımlar yapan bir araştırma tekniğidir. Aysel Aziz, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*, Nobel Yay, Ankara, 2010, s. 121.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NE GENEL BİR BAKIŞ

1. Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığı

1980'li yılların ikinci yarısı ve 1990'lı yılların başları, bir zamanların süper gücü olan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasına şahitlik etti ve akabinde de Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) kuruldu. Bir çatı altında yaşayan on bir Sovyet Cumhuriyet “kendi ulusal devletlerine” sahip oldu. Bu dönem zorlu siyasi ve sosyo-ekonomik çalkantılarla geçti.

Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti de (KSSC) ülkenin kendi kendini yönetmesi ve kendi maliyesini kendisinin kontrol etmesi gerektiği düşüncesini ortaya attı. Ekonomi ve devlet iktidarı sisteminin hızlı çöküşü, Kazakistan'da siyasi ve ekonomik hayatın istikrarının düzelmesine hizmet edecek, Cumhurbaşkanlığı sisteminin uygulanması ihtiyacını doğurdu. 24 Nisan 1990'da Kazakistan Cumhuriyeti Yüksek Kurulu tarafından, Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı makamı kuruldu. Parlamento'nun dönem toplantısında yapılan gizli oylama sonucunda, Cumhurbaşkanlığı görevine Nursultan Nazarbayev seçildi. 25 Ekim 1990'da Kazakistan Yüksek Sovyet'i, Kazak SSC'nin siyasi egemenliğini ilan eden bildiriye kabul etti. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev bunu bağımsızlık yolundaki ilk adım olarak değerlendirmektedir.²

1 Aralık 1991'de, Kazakistan Cumhurbaşkanlığı için halk seçimi gerçekleştirildi ve seçim sonucu itibarıyla, 10 Aralık tarihinde Nursultan Nazarbayev, Kazakistan'ın Cumhurbaşkanı olarak görevine resmen başlamış oldu. Seçimlerden on gün sonra ise, Kazak Parlamentosu aldığı bir kararla, ülkenin adından “Sovyet Sosyalist” ibaresinin çıkarılmasını ve devletin resmi adının “Kazakistan Cumhuriyeti” olmasını kabul etti.

Sovyetler Birliği'nin çözülmesini engellemek isteyen Komünist Partisi ve Kızıl Ordu'nun tutucu güçlerinin 19 Ağustos 1991'de Moskova'da Mihail Gorbacov yönetimine karşı darbe girişimi, Sovyetler Birliği'nin çöküşünü daha da hızlandırdı.

---

²Manas Kozıbayev, “Kazakistan Cumhuriyeti”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay, Çev. Aysem Nauşabayeva, Ankara, 2002, c. XIX, s. 322, 323.

Darbe önlendikten sonra Rusya Federasyonu dâhil tüm birlik cumhuriyetleri birbiri ardına bağımsızlıklarını ilan ettiler.³

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra diğer Türk Cumhuriyetleri gibi Kazakistan 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etti. Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı hakkındaki kanunun kabulüyle, "Kazakistan Cumhuriyeti, insanı, onun hayatı, halkları ve özgürlüğünü en yüksek değer olarak kabul eden demokratik ve sosyal hukuk devleti olduğunu kanıtlar ve beyan eder". (1.md.1.fikrası).⁴

16 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra diğer Türk Cumhuriyetleri gibi Kazakistan Cumhuriyeti de kuruldu. Bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti'ni dünyada birçok devlet tarafından tanınmıştır. Türkiye Kazakistan'ı tanıyan ilk ülke olarak tarihe geçmiştir. Kazakistan 2 Mart 1992'de Birleşmiş Milletler tarafından üyeliğe kabul edilmiştir.

Kazakistan bağımsız milli devletin sembolleri olan bayrak ve devlet armasını hazırlayarak 4 Haziran 1992'de parlamentonun onayına sundu. Ayrıca ülkenin milli marşı Kazakistan Parlamentosu tarafından 11 Aralık 1992'de kabul edildi. Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilk anayasası 28 Ocak 1993 tarihinde parlamento onayından geçti. 15 Kasım 1993'de bağımsız devletin en önemli alametlerinden olan milli para "tenge" de kabul edilerek tedavüle çıktı.⁵

28 Ocak 1993'te de hukuk devlet kurmanın ana ilkesi olarak bağımsız Kazakistan Anayasası kabul edildi. Anayasasın; "Kazakistan Cumhuriyeti, başkanlık sistemiyle yönetilen üniter bir devlettir". (2.md. 1.fikrası.). Kazakistan Anayasasına göre; "Anayasal düzeni zorla devirmeye, cumhuriyetin toprak bütünlüğünü ihlal etmeye, devlet güvenliğini sarsmaya, sosyal, ırksal, ulusal, dinsel, etnik, aşiretsel ve sınıfsal düşmanlık ve ayırım yapmaya yönelik amaçlar için sivil toplum örgütleri kurulması yasaklanmıştır. Ayrıca yasalarda öngörülmeven askeri kuruluşlar da yasaklanmıştır". (5. md. 3.fikrası.).

28 Ocak 1993'te kabul edilen anayasada; "Kazakistan Cumhuriyeti'nde devlet dili Kazakça'dır". (7.md.1.fikrası). "Devlet kuruluşlarında ve yerel yönetim

---

³Abdulahap Kara - Okan Yeşilot, *Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan*, Altınoluk Yay, İstanbul, 2011, s. 43.

⁴Қазақстан Республикасының Конституциясы, 1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған,(Kazakistan Cumhuriyeti'nin Anayasası, 30 Ağustos 1995 tarihli cumhuriyet referandumda kabul edilmiştir.)

⁵ Kara - Yeşilot, *a.g.e.*, s. 44.

birimlerinde Kazakça'yla birlikte resmi olarak eşit şartlarda Rusça da kullanılır". (7.md. 2.fıkrası.). 1999 yılından itibaren resmi yazışmalar Kazakça olarak yürütülmeye başlanmıştır. Kazakistan'ın yurttaşları "Yasalar ve mahkeme karşısında herkes eşittir". (14.md. 1.fıkrası).⁶

1993 anayasasına göre Kazakistan'da yarı başkanlık sistemi uygulanırken 1995'te yapılan değişiklikle tam başkanlık sistemine geçilmiştir. Yetkileri genişletilen cumhurbaşkanının faaliyetlerini kontrol eden anayasa mahkemesi kaldırılmış, cumhurbaşkanlığı süresi dört yıldan yedi yıla çıkarılmıştır. Kazakistan Parlamentosu senato ve meclis olmak üzere iki kısımdan oluşur. Senatörlük süresi altı yıl, milletvekilliği süresi ise beş yıldır. Senato ve meclis başkanını cumhurbaşkanı tayin eder.⁷

Kazakistan Cumhuriyeti, bu anayasal hükümleri kabul ettikten sonra topraklarındaki bütün siyasi hakların ve yönetimin kendi elinde olduğunu; iç ve dış politikasını bağımsız bir şekilde belirleyip yürütecek demokratik devletin siyasi bağımsızlığını ilan ederek böylece Kazakistan tarihinde yeni bir devir başlamıştır.⁸

2. Kazakistan'ın Fiziki ve Beşeri Coğrafyası

Kazakistan Cumhuriyeti (Qazaqstan Respublikası) yüz ölçümü 2.724.900 km²'dir. Dünyada 186 ülke arasında yüz ölçümü bakımından 9. büyük ülkedir. Kazakistan'ın nüfusu 16 milyon 196,8 bin kişi olup, başkenti 1998 yılına kadar Almatı iken aynı yıl içerisinde alınan bir karar gereğince Astana olmuştur. Ülkenin para birimi Kazak Tenge'sidir (USD=146. 989) (1 Ocak, 2011 tarihinden itibaren). Kazakistan Cumhuriyeti'nde köyler ilçelere, ilçeler illere ve iller de eyaletlere (oblus) bağlı olarak yönetilir. Ayrıca doğrudan merkeze bağlı bulunan ve özel statüye sahip iller de vardır. Kazakistan'da 14 vilayet, 2 milli önem taşıyan şehir (Almatı ve Astana), 175 ilçe, 86 şehir, 35 kasaba, 2467 köy bulunmaktadır. Ülke sınırlarının toplam uzunluğu 12.187 km'dir; kuzeyde Rusya Federasyonu (uzunluğu 6.467 km), doğuda Çin Halk Cumhuriyeti (1.460 km),

---

⁶Қазақстан Республикасының Конституциясы, 1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған.(Kazakistan Cumhuriyeti'nin Anayasası, 30 Ağustos 1995 tarihli cumhuriyet referandumda kabul edilmiştir.)

⁷Cevdet Küçük, "Kazakistan Cumhuriyeti", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, c. XXV, s. 130.

⁸C.K. Taymagambetov, *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, Selenge Yay, Çev. Abdulvahab Kara, İstanbul, 2007, s. 557.

güneyde Özbekistan Cumhuriyeti (2.300 km), Kırgızistan Cumhuriyeti (980 km)'ne kadar uzanır. Buna ek olarak, batısında Hazar Denizi ile (600 km) Rusya Federasyonu, Azerbaycan, İran ve Türkmenistan'a komşudur. Kazakistan'ın batısıyla doğusu arası 3000 km, kuzeyiyle güneyi yaklaşık 1600 km'dir.⁹

Doğu ve güneydoğudaki dağlık alanlar dışında Kazakistan'ın büyük kısmı ovalar ve dalgalı platolardan meydana gelir. Ülkenin güneydoğu kesimine Tien Şan (Tianjin) dağları, doğu kesimine de Altay ve Tanrı dağları dayanır.¹⁰ Kazakistan'da bariz bir kara iklimi hüküm sürer; kış ve yaz mevsimleri arasındaki ısı farkı büyüktür. Kazakistan'da en soğuk ay Ocak'tır. Ortalama sıcaklık kuzeyde -18,7°C, batıda - 1,5°C 'dir. Bazen ülkenin kuzeyinde soğuklar -54°C'ye ulaşabilmekte, güneyde ise sıcaklık nadiren -30°C'nin altına düşebilmektedir. Kazakistan'ın en soğuk noktası, sıcaklığın -57°C'e kadar düştüğü Atbasar ilçesidir. Kazakistan'da en sıcak ay Temmuz'dur. Temmuz ayındaki ortalama sıcaklık ülkenin kuzeyinde +18,8°C, güneyde +28,8°C'dir. Yaz aylarında sıcaklığın yayılmasını güneş ışınlarının geliş açısı ve yer yüzeyinin ısınma derecesi etkilemektedir. Dolayısıyla güneye yaklaştıkça sıcaklık hissedilir derecede artmaktadır. Kuzey kesiminde en yüksek sıcaklık +41°C'yi, güneyde ise +47°C'yi aşmamaktadır. Yüksek dağlık bölgelerde ortalama Temmuz sıcaklığı düşmektedir. Yağışlar fazla değildir ve kuzeyden güneye doğru azalır.¹¹ Akarsuları bakımından zengin bir ülke olan Kazakistan'ın büyük nehirlerinden İrtiş, İşim ve Tobol Nehirleri, Kuzey Buz Denizine, Ural ile Emba Nehirleri, Hazar denizine ve Siriderya, Aral, İli Nehirleri Balkaş Gölü'ne dökülür. Küçük akarsuların büyük bir kısmı ise çöllerde kaybolur. Kazakistan'da genellikle bozkırlar hâkimdir ve görünüm kuzeyden güneye doğru gittikçe yarı çöl manzarası alır.¹²

---

⁹Қазақстанның физикалық географиясы, Алматы, Атамұра, 2008. (Kazakistan'ın Fiziki ve Beşeri Coğrafyası, Atamura Yay, Almatı, 2008.)

¹⁰ Mehmet Saray, "Kazakistan", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, c. XXV, s. 121.

¹¹ Kazakistan Bir Yaşam Deneyimi Ülke ve Toplum, Doğa, Tarih, Ekonomi, Kültür, Artus Basım, İstanbul, 2011, s. 102.

¹² Saray, "Kazakistan", *DİA*, c. XXV, s. 120, 121; <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kazakistan>,(09.01.2014).

3. Kazakistan'ın Nüfusu ve Ülkede Yaşayan Etnik Gruplar

SSCB döneminde, Moskova Yönetiminin almış olduğu karar ile başlatılan ekonomik politikalar ve merkezi beş yıllık planlar neticesinde 1920-1938 yılları arasında, Kazakistan'da hayvancılıkla uğraşan halkın %98'i, zorla kollektif çiftçiliğe geçirilmiştir. Bu politika, Kazakistan'da felâkete varan sonuçlar doğurmuştur. 1920 ve 1921 yılları Kazak Türkleri için yeni bir buhran devri olarak tarihe geçmiştir. 1920 kışının uzaması ise, durumu içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Ülkeyi kontrol eden Sovyetler ve Kazak Komünistleri, halkın açlığını giderecek hiçbir tedbir almamıştır. Çaresizlik içinde kalan halk, bir parça yiyecek alabilmek için tren istasyonlarında ve büyük yerleşim merkezlerinin idari binalarında günlerce el açıp yalvarmışlardır. Ne var ki, açlıktan yalvaran bu insanlara hiçbir yardım eli uzatılmamıştır. Yüz binlerce insan açlıktan ölmüştür. Kimi kaynaklara göre 700 bin, kimi kaynaklara göre, 1 milyon Kazak Türk'ü hayatını kaybetmiştir. Bunun dışında yaklaşık 1 milyon kişi de göç etmek zorunda kalmıştır. Kazakistan'da yaşayan diğer halklar da uygulanan bu politikalardan olumsuz etkilenmiştir.¹³

1941-1945 yıllarında cereyan eden II. Dünya Savaşı sırasında Kazakistan'dan 1.196.164 kişi savaşa gitmiş ve yaklaşık 410 bin kişi bu savaşta hayatını kaybetmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda meydana gelen güçlü demografik büyüme sayesinde Kazak halkı, ancak 40 yıl sonra nüfusunu eski seviyesine getirebilmiştir.¹⁴

Kazak nüfusunun oranının yükselmesinde bağımsızlıktan sonra Kazakistan'daki bazı halkların kendi ülkelerine dönmeleri de önemli rol oynadı. Kazakistan'da yaşamakta olan bir milyona yakın Alman'ın büyük çoğunluğu Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesinden sonra vatanlarına döndüler. Aynı şekilde 1990'lı yılların ortalarında, bağımsızlığın ilk yıllarındaki sıkıntılı dönemde iki milyon kadar Slav asıllı halk da Kazakistan'dan göç ettiler. Bunların dışında Kazakistan'da yaşayan Yahudi, Yunan ve Koreli gibi halklar da kendi ülkelerine döndüler.

Ayrıca Kazakistan dışında yaşayan Kazaklar da kendi vatanlarına gelerek yerleşmeye başladı. Bilindiği gibi Çin, Rusya, Özbekistan, Moğolistan, İran,

---

¹³Mehmet Saray, *Kazak Türkleri Tarihi*, Nesil Yay, İstanbul, 1993, s. 96; Mustafa Kalkan, *Sovyet Döneminde Kazakların Göç Hareketleri ve Anadolu'da (Altay Köyü'nde) İskân Edilişleri*, TÜBAR, Bahar 2007, c. XXI, s. 131.

¹⁴Zhandos Yrskybayev, "Komünizm Sonrası Kazak Gençlerinin Dini Yönelimleri", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009, s. 15, 16.

Afganistan, Türkmenistan, Türkiye ve bazı Avrupa ülkelerinde yaklaşık beş milyon Kazak yaşamaktadır. Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra yurt dışındaki Kazakları vatanlarına dönmeleri için teşvik programları uygulamasıyla bugüne kadar bir milyon Kazak ülkelere geri dönmüştür.¹⁵

Çok büyük bir yüzölçümüne sahip olan Kazakistan, aynı zamanda dünyada nüfusu, yüzölçümüne göre en az olan ülkelerden biridir. Kazakistan 25 Şubat - 25 Mart 2009 tarihlerinde bağımsızlıktan sonraki ikinci nüfus sayımını gerçekleştirdi. Bu sayıma göre, devleti kuran halk, yani Kazaklar kendi ülkelerinde yıllar sonra ilk defa nüfusun %65'sine ulaşarak belirli bir çoğunluğu elde ettikleri görüldü.

Son sayımın neticelerine göre, Kazakistan'ın nüfusu 16 milyon 036 bin 100'dir ve nüfusun %65'den fazlasını Kazak Türkleri oluşturmaktadır. 2009 yılındaki nüfus sayımı sonuçlarına göre, Kazakistan'da Kazakların dışında yaşayan halklar ve nüfusları şu şekildedir: Kazaklar 10 milyon 800 bin, Ruslar 3 milyon 900 bin, Özbekler 510 bin, Ukraynalılar 390 bin, Uygurlar 250 bin, Tatarlar 220 bin, Almanlar 190 bin, Koreliler 102 bin, Ahıska Türkleri 95 bin, Azerbaycanlılar 95 bin, Belorusyalılar 86 bin, Dunganlar 50 bin, Kürtler 45 bin, Lehler 40 bin, Tacikler 38 bin, Çeçenler 335 bin, Başkurtlar 25 bin, Moldovyalılar 20 bin, İnguşlar 17 bin, Mordvalar 16 bin, Kırgızlar 14 bin, Ermeniler 14 bin, Yunanlılar 14 bin, Çuvaşlar 12 bindir. Kazakistan'ın nüfusunun %53,67'si şehirlerde, %47,33'ü köylerde yaşamaktadır. Kazakistan'da nüfus artışına ileri derecede katkı sağlayan iller, Güney Kazakistan, Kızılorda, Atırav, Almatı ve Astana'dır.¹⁶

Cinsiyet bakımından kadınların sayısı 8 milyon 317 bin 400, erkeklerin sayısı ise 7 milyon 718 bin 700'dir (2009 nüfus sayımına göre). Erkeklerle göre kadınların sayıca çok olmasının sebebi, 1905-1910 yılları arasındaki Birinci Dünya Savaşı, 1928-1932 yılları arasındaki kıtlık ve 1941-1945 yılında İkinci Dünya Savaşında erkeklerin askere giderek geri dönmemeleridir.¹⁷

---

¹⁵ Ali Yiğit, "Kazakistan'ın Değişen Etnik Yapısı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2001, c.10, S.2, s.

12,13,<http://cografya.bilecik.edu.tr/Dosya/Arsiv/Ali%20Yi%20C4%9Fit%20Makaleler/B2.pdf>,(11.01.2014) ;Taymagambetov, *a.g.e.*, s. 551.

¹⁶ Kara - Yeşilot, *a.g.e.*, s. 90, 92.

¹⁷ B.Zakir Avşar-Ferruh Solak, *Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri*, Vadi Yay, Ankara, 1998, s. 119.

4. Bağımsızlık Sonrası Süreçte Ülkedeki Genel Ekonomik Durum

Yüzölçümü olarak Türkiye'nin yaklaşık üç buçuk katı büyüklüğünde bir ülke olmasına rağmen nüfusu yalnızca 16.196.8 bin olan Kazakistan Orta Asya'da serbest ekonomi kurallarını en iyi işletildiği ülkedir. Büyük petrol rezervlerine, diğer mineral ve metal kaynaklarına sahiptir. Ülkenin ayrıca, tarım ve hayvancılık alanında da büyük potansiyeli mevcuttur.¹⁸ Tarım ve hayvancılık ülkesi olarak bilinen Kazakistan'ın kuzeyindeki bozkırlarla güneyindeki yaylalar hayvancılık için en elverişli yerlerdir.¹⁹ Kazakistan'ın orta ve güney-batı kesimlerindeki çöl ve çölümsü bölgeler hayvan için sezonluk otlak yeri olarak kullanılmaktadır. Yazlık otlaklar olarak ülkenin doğu ve güney-doğusundaki dağ çayırları kullanılmaktadır.²⁰

1991 yılında kazanılan bağımsızlık ile ülke ekonomisinde bazı sorunlar yaşanmıştır. Bağımsızlık sonrası süreçte yaşanan sıkıntıların başlıca nedenlerinden biri ülkedeki sanayi kuruluşlarının artık iş görmez hale gelmesiydi. Kırsal bölgelerden şehirlere göçler yaşanmakta ve asayiş gittikçe bozulmaktaydı. Nazarbayev, bu problemlerin ortadan kaldırılması için birtakım reformlar başlattı. Nitekim iç ve dış pazarın oluşturulması, yeni iş merkezlerinin açılması, ekonominin bir düzene oturtulması, zengin yer altı kaynaklarının işletilmesi gibi politikalar, Nazarbayev iktidarı dönemindeki reformların bir parçası olarak gerçekleşti.

Kazakistan, önemli petrol ve doğalgaz rezervleriyle dünya enerji pazarları için büyük öneme sahiptir. Önümüzdeki on yıl içinde Kazakistan dünyanın en önde gelen petrol üreticisi ve ihracatçılarından biri olmaya adaydır. Ancak Kazakistan'ın esas hedefi küresel ekonomiyle bütünleşebilecek yüksek katma değerli ve yüksek teknolojiye sahip modern ve çok yönlü bir ekonomi oluşturmaktır. Enerji sektörü, bu amaca ulaşmak için iyi bir temel unsur olarak görülmektedir.

Kazakistan'ın ekonomik politikaları küresel ekonomiyle bütünleşmeye yöneliktir. Bunun için Kazakistan dünyada benzeri olmayan enerji ve mineral kaynakları, endüstri ve tarım ürünlerinin ihracatı konusundaki geniş imkânlardan olabildiğinde verimli bir şekilde faydalanmayı hedeflenmektedir. Ayrıca ülkenin transit

---

¹⁸ Kara - Yeşilot, *a.g.e.*, s. 122.

¹⁹ Saray, "Kazakistan", *DİA*, c. XXV, s. 121.

²⁰ Kazakistan Bir Yaşam Deneyimi Ülke ve Toplum, Doğa, Tarih, Ekonomi, Kültür, Artus Basım, İstanbul, 2011, s. 269.

potansiyeline uygun olarak istihdam sağlama ve farklı alanlarda yüksek kaliteli uzmanlar yetiştirmeyi planlanmaktadır.

Kazakistan ekonomisinde yaşanan gelişmelerden biri de, 2000-2007 dönemde Gayri Safi Milli Hâsılanın (GSYİH) reel büyüme oranının ortalama olarak %10 olmasıdır. Büyümedeki en önemli etken; petrol gaz ve değerli metaller başta olmak üzere, Kazakistan'ın ihraç ettiği ürünlerin dünya pazarında geniş yer tutmasıdır. 2007 yılında, bütün sektörlerde üretim hacminin artmasından dolayı Kazakistan'ın GSYİH'sı %8,7 oranda artış göstermiştir. Böylece, 2007 yılının ilk 11 ay içinde üretim hacmi; sanayi sektöründe %4,5, tarım sektöründe %8,5, ticarete %10, taşımacılık sektöründe ise %4,7 oranında artış göstermiştir. Üretim artışında tarım sektörünün katkısı, diğerlerine oranda daha fazla olmuştur. Mineral-hammadde kaynaklarının miktarı ve çeşitliliği bakımından Kazakistan dünyada en ön sıralarda yer almaktadır. Ülke keşfedilmiş çinko, volfram ve barit rezervleri bakımından dünyada birinci, gümüş, kurşun ve kromit rezervleriyle ikinci, bakır ve flüorit rezerviyle üçüncü, molibdenle dördüncü, altın rezervleriyle altıncı sırada yer almaktadır. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri arasında toplam krom it rezervlerinin %90'ı, volframın %60'ı, kurşunun %50'si, çinko ve bakırın %40'ı, boksitin %30'u, fosforiktin %25'i, demirin %15'i, kömürün %10'dan fazlası Kazakistan'ın payına düşmektedir.²¹

Şu anda Kazakistan uluslararası pazarlara petrol, doğal gaz ve kömür gibi enerji kaynakları ve demir, krom, bakır, alüminyum, çinko ve kurşun gibi mineraller ihraç etmektedir. Keşfedilen rezervler temelinde güçlü petrol-gaz üretimi, uranyum ve kömür sanayi, maden, elvan maden ve değerli maden, çeşitli yer altı kaynakları üretim ve işleme sanayi kurulmuştur. Madencilik sanayinde şu anda hazır ürünlerinin Avrupa ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Çin, Güney Kore, Singapur, Malezya ve diğer ülkelere ihraç edildiği 200'ün üzerinde madencilik ve işleme tesisi faaliyet göstermektedir. Ekonomi politikalarında müdahaleci stratejiler izleyen Kazak hükümetinin temel amacı; petrol gelirlerini kullanarak ekonominin enerji dışındaki sektörlerini kalkındırmak, bu sayede ekonomide çeşitlilik sağlamak ve ekonominin petrole ve dolayısıyla dünya petrol fiyatlarına aşırı bağımlılığını kırmaktır. Kazakistan'da tarım ve hayvancılığın oldukça gelişmiş olduğu söylenebilir. Üretilen

---

²¹ Kara - Yeşilot, *a.g.e.*, s. 116, 120; [http://www.mfa.gov.tr/kazakistan-cumhuriyeti-ekonomisi.tr.mfa,\(09.01.2014\)](http://www.mfa.gov.tr/kazakistan-cumhuriyeti-ekonomisi.tr.mfa,(09.01.2014)).

tarımsal ürünlerin başında, buğday ve pamuk gelmekle beraber; darı, yulaf, mısır ve pirinç de önemli tarım ürünleridir. Çağdaş koşullar çerçevesinde, tarımsal üretim; iklimsel ve doğal koşullara son derece bağlı bir üretim gücü haline dönüşmüştür. Ülkede farklı koşullara sahip tarımsal üretim bölgelerinde, ülkenin en önemli ve temel tarımsal ihtiyaçları karşılanmaktadır.²²

Kazakistan'ın güney ve kuzeydoğu eyaletlerinde, kültür bitkilerinin üretimi hayli yaygındır. Bunlar arasında; pamuk, şeker pancarı, ayçiçeği, kendir ve kenevir (kuzeydoğuda) üretimi bulunmaktadır. Kazakistan'da üzüm üretimi de önemli bir yer tutmakla olup, daha ziyade ülkenin güney eyaletlerinde gelişmiştir. Kazakistan'da hayvancılık sektörünün en önemli dalları arasında, öncelikle koyun ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği gelmektedir. Bunların yanı sıra; kümes hayvanları at ve deve yetiştiriciliği de hızla gelişmekte olan sektörlerdir. Bütün bu besicilik faaliyetlerinden, ülkenin toplam et üretiminin %65'i karşılanmaktadır.²³

5. Dini Durum

Kazakistan'da tarihsel süreç içerisinde birçok farklı din yaygın bir şekilde kabul görmüştür. Bu dinler; Kök Tengri inancı, Zerdüştlük (Zoroastrianizm), Budizm, Hıristiyanlık, Musevilik ve İslam dinleridir. Kazakistan bağımsızlığın ilanından itibaren ülke genelinde din ve inançlar alanında dengeli bir politika izlemeyi sürdürmektedir. Günümüzde Kazakistan'da yüz yirminin üzerinde etnik grup temsilcileri yaşamaktadır. Ülkede kırkın üzerinde farklı dini inanç mevcuttur. Bu şartlarda ülkede etnik grupların barış içinde yaşaması ve dinler arası uyumun pekiştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Bunun da ötesinde ülkede ve uluslararası alanda dinlerarası hoşgörünün yerleşmesi devlet politikası haline getirilmiştir.²⁴

---

²²Kazakistan Bir Yaşam Deneyimi Ülke ve Toplum, Doğa, Tarih, Ekonomi, Kültür, Artus Basım, İstanbul, 2011, s. 248, 249; Öner Kabasakal, Türk İşbirliği Kalkınma Ajansı (TİKA), Ülke Profilleri, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, 24-25 Kasım 2000, Ankara, s. 57, 58.

²³ Kara - Yeşilot, *a.g.e.*, s. 176, 177; Kabasakal, (TİKA), *a.g.e.*, s. 65.

²⁴Kazakistan Bir Yaşam Deneyimi Ülke ve Toplum, Doğa, Tarih, Ekonomi, Kültür, Artus Basım, İstanbul, 2011, s. 34; S.G.Klyashtorny-T.İ.Sultanov, *Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı*, Selenge Yay, Çev. Ahsen Batur, İstanbul, 2003, s. 160, 161; [http://www.ahmetsimsek.com/kose-yazilari/kazakistan-da-gecmisten-bugune-dini-hayat,\(09.01.2014\).](http://www.ahmetsimsek.com/kose-yazilari/kazakistan-da-gecmisten-bugune-dini-hayat,(09.01.2014).)

5.1. İslam

Kazakistan'da yaşayan göçebe Türkler VIII. yüzyıldan itibaren İslam dini ile tanışmaya başladılar. XI. yüzyılın ortalarına doğru bu Türklerin çoğu, belki de hepsi Müslüman oldular. Fakat Türkler Müslümanlığa geçtikten sonra da, eski "Çok Tanrılı" dinlerinin bazı unsurlarını yaşattılar. Nitekim XII. yüzyılda, Kazakistan'ın güneyinde kurulan ve bölgede İslamiyet'in güçlenmesinde büyük rol oynayan Yesevî tarikatı Kazaklar arasında yayılmasına rağmen halk arasında eski çok tanrılı inançlarının izleri silinmemiştir.²⁵

Kazakistan'da en yaygın dinlerden biri Müslümanlıktır. İslam dininin en önemli özelliği, diğer din, kültür geleneklerle barış ve huzur içerisinde yaşayabilmesidir. Kazak bozkırlarına giren İslam, devletin varoluşu ve politikaları için yön verici ilke olmamış, sadece kültür ve dinsel ibadetin unsuru olarak benimsenmiştir. Kazakistan Müslümanları genellikle Sünni olup, amelde Hanefi mezhebine mensuptur. Hanefi mezhebi VIII. yüzyılda Irak'ta kurulmuştur. Kurucusu Ebu Hanife'dir. Mezhebin en parlak dönemi IX-X. yüzyıllara denk gelmektedir. Orta Asya bölgesi halkları Hanefi mezhebini memnuniyetle kabul etmişlerdir, zira mezhebin ayırt edici özellikleri; diğer görüşlere hoşgörü, İslam öncesinde gelişen yerel hukukun (örf) geniş kullanılması, ataerkil geleneklere saygıdır.

Ortaçağda Kazakistan'da tasavvuf yaygınlaşmıştır. Tasavvuf oldukça karmaşık, çok yönlü dini dünya görüşüdür. Tasavvufun yaygınlaşması ayrıca İslam'a belirli bir maneviyat, yüksek ahlaki-etik değerler katmasıyla açıklanabilmektedir. Sufizm geleneksel halk kültürlerini, inançlarını benimsemiş ve taşımıştır. Türk mutasavvıflarının öncüsü Hoca Ahmet Yesevî olarak kabul edilir. Sufizm ayrıca hoşgörü, yerli gelenek ve inançları asimile etme özelliğine sahiptir.²⁶

Kazakistan'da bağımsızlık sonrası İslam dininin halk arasındaki tesiri gözle görülür bir oranda artış sağladı. Bağımsızlık sonrası Müslüman gruplarının sayısı artmaya başladı. Ayrıca Kazak gençleri arasında İslam dinini öğrenmek isteyenlerin sayısı da gün gittikçe artmaktadır. Bugün itibariyle 17 milyona yaklaşan Kazakistan nüfusunun %65'i Kazaktır. Kazakistan topraklarında yaşayan Tatarlar, Özbekler,

²⁵Kayyum Kesici, *Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan*, İQ Kültürsanat Yay, İstanbul, 2003. s. 44.

²⁶Kazakistan Bir Yaşam Deneyimi Ülke ve Toplum, Doğa, Tarih, Ekonomi, Kültür, Artus Basım, İstanbul, 2011, s. 34.

Ahıskalılar, Uygurlar ve Kırgızlar gibi diğer Türk boylarıyla birlikte Kazakistan'ın %70'i Müslüman'dır. Ortodoks, Katolik ve Protestan olmak üzere toplam Hıristiyanların oranı ise %28 civarındadır. Geri kalan az bir kesim ise uzak doğu dinlerine mensuptur. Buradan hareketle biz Kazakistan Cumhuriyeti'ni İslâm Ülkeleri gurubuna katmaktayız. Nitekim Kazakistan bağımsızlığından sonra İslâm İşbirliği Teşkilatı'na üye olmuştur.

Kazakistan'ın bağımsızlığından önce 1990 yılında sadece 68 cami varken günümüzde Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığına kayıtlı yaklaşık 2400 cami vardır. Sadece 16 büyük şehri olan bir ülke için bu sayı az değildir, en küçük bir köyde bile mutlaka bir cami vardır.²⁷

Ülkede Komünist ideolojiye bağlı olarak sistematik bir dinden uzaklaştırma politikası görülmüştür. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra Kazakistan'da hızlı bir şekilde dine geri dönüş yaşanmıştır. Bu süreçte çeşitli İslam ülkelerinden birçok gönüllü grup ülkeye gelerek Kazakistan'da din eğitimi vermiştir. Bu toplulukların sayısı 1991 yılında sadece 68 iken 2000 yılların başında 1652'i olmuştur. 1 Ocak 2011 yılında ise 2756'ye yükselmiştir. Ülkede yeni camiler yapılmaktadır. Kazakistan her sene hacılarını Kutsal topraklara uğurlamaktadır. 2001 yılında 218 hacı, 2007 yılının Aralık ayında 4300 hacı Kutsal topraklara giderek hac vazifelerini yerine getirmişlerdir. Ayrıca 2006 yılında Kazakistan'da Kurban Bayramının birinci günü resmi tatil olarak ilan edilmiştir.²⁸

1992 yılında Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Başkanlık, Müslüman ülkelerle ilişki ve temasları yürütmekten sorumlu uluslararası işbirliği birimi dâhil geniş organizasyon alanına sahiptir.²⁹

5.2. Hıristiyanlık

Sovyetler Birliği döneminde Ateizm, Kazakistan'da adeta bir resmi devlet dini gibi telakki ediliyordu. Birliğin çöküp dağılmasından sonra misyonerler her taraftan bu bölgelere gelmeye başladı. Misyonerler, bu coğrafyada evvela kendileriyle

²⁷[http://www.ahmetsimsek.com/kose-yazilari/kazakistan-da-gecmisten-bugune-dini-hayat,\(09.01.2014\).](http://www.ahmetsimsek.com/kose-yazilari/kazakistan-da-gecmisten-bugune-dini-hayat,(09.01.2014).)

²⁸ [http://www.mckr.kz/kz/religions-of-kazakhstan/islam,\(28.10.2013\).](http://www.mckr.kz/kz/religions-of-kazakhstan/islam,(28.10.2013).)

²⁹Kazakistan Bir Yaşam Deneyimi Ülke ve Toplum, Doğa, Tarih, Ekonomi, Kültür, Artus Basım, İstanbul, 2011, s. 34.

etnik ve dini bağları olan insanlara yönelik çalışmalara başlamışlardır. Daha sonra yetiştirdikleri din görevlileri vasıtasıyla diğer topluluklara yöneldiler. Örneğin Alman asıllı Hıristiyanlar Almanya'ya götürülüp oradaki Protestan misyoner okullarında yetiştirildikten sonra Kazakistan'a geri gönderildiler.³⁰

Kazakistan'ın ikinci en büyük dini - Rus Ortodoks Kilisesi - yaklaşık 220 cemaat ve manastıra sahiptir. 1991 yılına kadar Kazakistan'daki Rus Ortodoks Kilisesinin tüm cemaatin yönetimi tek Piskoposluk Dairesi (Almatı-Kazakistan Piskoposluğu) tarafından yönetilmiştir. 1991 yılının sonbaharında Almatı ve Semipalatanisk başpiskoposu Aleksey'in Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ile görüşmesi sırasında çağdaş şartlarda Almatı'da Kazakistan'daki tüm Rus Ortodoks Kilisesi birimlerini birleştirecek tek merkezin gerekliliği konuşulmuştur.

Ocak 1992 tarihinde Saint Sinot kararı ile Kazakistan'da Almatı, Çimkent ve Uralsk'te olmak üzere üç bağımsız piskoposluk kurulmuştur. Temmuz 1995 tarihinde Saint Sinot Kurulunda Kazakistan'daki metropolitenlerin isteği üzerine Uralsk, Çimkent ve Almatı piskoposlarının da dâhil edildiği Ortodoks piskoposlar arası komisyon kurulmuştur. Ortodoks Piskoposluklar arası Komisyon fiilen Rus Ortodoks Kilisesinin Kazakistan'daki merkezi olmuştur. Rus Ortodoks Kilisesi Almatı piskoposluk ruhban okuluna rahipler yetiştirmekte ve Moskova ilahiyat fakültesinde kontenjana sahip bulunmaktadır. Son yıllarda Rus Ortodoks Kilisesinin Kazakistan'daki eğitim ve bağış faaliyetleri hızla gelişmektedir. Süreli yayın organlarına sahip, kilise-ruhban okulları faaliyet göstermektedir.³¹

Kazakistan'ın 1991'de bağımsızlık kazanmasını müteakip hazırlanan anayasanın 12. maddesinde "Cumhuriyet, vatandaşına her yönüyle kendi dini inancını seçme, başkalarına tebliğ etme ve inancına uygun yaşama hakkı verilmiştir" şeklinde ifade edilen kanun ile diğer dinlerin misyonerleri desteklenirken, Hıristiyan misyonerleri de desteklenmektedir. Anayasanın bu maddesine göre, genel olarak devlet bütün dinlere karşı aynı mesafededir, yani tarafsızdır. Dini teşkilatlar siyasetten bağımsızdır. Herkesin inanç özgürlüğü ve dinini tebliğ etme hakkı vardır.

---

³⁰ Yrysbayev, *a.g.t.*, s. 16, 17.

³¹Kazakistan Bir Yaşam Deneyimi Ülke ve Toplum, Doğa, Tarih, Ekonomi, Kültür, Artus Basım, İstanbul, 2011, s. 35; [http://mckr.kz/kz/religions-of-kazakhstan/christianity,\(12.12.2013\)](http://mckr.kz/kz/religions-of-kazakhstan/christianity,(12.12.2013)).

Günümüzde Kazakistan'da, Hıristiyan dininin her üç akımı; Rus Ortodoks Misyonerliği, Batı Avrupa Katolik ve Protestan Misyonerliği faaliyetlerine devam etmektedirler.³²

Katoliklik: Son yıllarda Roma Katolik Kilisesi Kazakistan'daki faaliyetlerini aktifleşmiştir. Ülke ile Roma Başpiskoposluğu arasındaki diplomatik ilişkiler Ekim 1992 tarihinde kurulmuştur. Eylül 1998 tarihinde Papa II. John Paul ile Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in görüşmeleri sırasında "Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti ile Roma Başpiskoposluğu arasında karşılıklı işbirliği anlaşması" imzalanmıştır. BDT ülkeleri arasında Kazakistan bu adımı atan ilk devlet olmuştur.

Kazakistan'da 300 binin üzerinde Katolik yaşamaktadır. Bunlar sürgün sonucunda Almanya, Polonya ve Ukrayna'dan Kazakistan'a sürgün edilen halkların evlatlarıdır. Hem Çar rejimi döneminde, hem de ikinci Dünya savaşından önce yerli Katolikler Kökşetau, Akmola ve Kostanay eyaletlerine sürgün edilmiştir. Şu anda Kazakistan'da yaklaşık 250 cemaat bulunmakta, üç piskopos ve 60'ın üzerinde papaz ve 70 rahibenin çalıştığı 90 Katolik Kilisesi ve 160 ibadet yeri faaliyet göstermektedir. Ülkede yaklaşık 40 Katolik kilisesi, 200 Şapel ve ayin evleri mevcuttur. 1998 yılında ilk Katolik Yüksek ruhban okulu kurulmuştur. Karagan'dı Roma Katolik Başpiskoposluğu "Kredo" adlı aylık gazete çıkarmaktadır.³³

---

³²Kazakistan Cumhuriyeti'nin Anayasası,<http://mckr.kz/kz/constitutsiyark/89-sectionii>,(09.01.2014).

³³ Kazakistan Bir Yaşam Deneyimi Ülke ve Toplum, Doğa, Tarih, Ekonomi, Kültür, Artus Basım, İstanbul, 2011, s. 35, 36; Bakıtjan Ordabaev, "Kazakistan'da Dini Kurumlar", *Gelecek Bir Tasarımdır 2023 Aylık Dergisi*, Yıl, 3, S, 35, 11 Şubat 2004, <http://www.2023.gen.tr/mart04/12bakitjan.htm>,(11.01.2014).

İKİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'DA DİN EĞİTİM ÖĞRETİMİNİN KURUMSALLAŞMA SÜRECİ

1. Kazakistan'a İslam'ın Girişi ve Kazakların İslamlaşmasında Tasavvufun Rolü

Orta Asya ve Kazakistan topraklarına İslam dini, VIII. yüzyılda Emevi halifesi Muaviye b. Ebi Süfyân döneminde girdi. İslam dinini yaymak için Araplar bölgeye askeri seferler düzenledi. İslâm askerlerinin komutanı Kuteybe b. Muslim, Azerbaycan ve Gürcistan'ı aldıktan sonra Maverâünnehir'e girdi. 714 yılında Şaş (Taşkent) ve Faraft'ı (Otırar'ı) himayesi altına aldı. 751 yılının Temmuz ayında İslam Ordusu, Talas yakınlarındaki Atlas bölgesinde Tan İmparatorluğu'nu (Çin) yenerek büyük bir zafer elde etti. Talas zaferinden sonra Kazakistan'da, İslam dini yavaş yavaş yayılmaya başladı. Bu zaferin kazanılması, Orta Asya memleketlerinde İslam dininin yerleşmesinde çok büyük bir rol oynamıştır.³⁴

Talas Savaşı'ndan sonra Güney Kazakistan'da yaşayan Türk toplulukları, İslamiyeti yakından tanıma fırsatı buldu. Kuzey ve Doğu Kazakistan'a İslam dinini yayma görevini Müslüman tüccarlar üstlendi. Kazak bozkırlarına Arap memleketinden çok sayıda şeyh ve imam geldi. Bu şeyh ve imamlar, konar göçer bir hayat süren Kazak Türklerine ulaşıp, onlara Kuran'ı Kerimden ayetler okuyarak vaazlar vererek, şeriat kanunlarını nasihat eden dini kitaplar dağıttılar.³⁵

Bu yüzyıllarda İslamiyet Batı, Orta ve Kuzey Kazakistan'ın bozkırlarında hızlı bir şekilde yayıldı. Kazakistan'da İslamiyet'in yayılmasında; Buhara, Hive, Taşkent, Kokand gibi Türkistan şehirlerinden gelen Türk tüccarlar, tasavvuf ehli gönül erleri ve Volga Tatarları'nın büyük etkisi olmuştur.³⁶

³⁴Мұртаза Бұлұтай., Дін және ұлт, Алматы, «Арыс баспасы» 2006. 309, 311-б. (Murtaza Bulutay, *Din ve Millet*, Arıs Yay, Almatı, 2006, s. 309, 311.)

³⁵Ақназаров Х.З., Қазақстандағы ислам дінің таралу ерекшеліктері, Алматы, «Қазақ білім баспасы» 1986.11-б. (K.Z. Aknazarov, *Kazakistan'da İslam Dininin Yayılış Özellikleri*, Kazak Bilim Yay, Almatı, 1986, s.11.)

³⁶R. Mustafina, "Kazakistan'da İslamiyet'in Rolü", Kazakistan Tarihi Makaleler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2007, s. 85.

İslam'ın Kazakistan'da kabul görünmesi ile Kazak şehirlerinde, kültür, ilim, ticaret ve el sanatları alanında hızlı bir gelişme ve değişme meydana geldi. Güney Kazakistan ve Yedisu (Jetisu) bölgesinde camiler, medreseler, şehirler inşa edilmeye başlandı. Kazakistan'da ilk cami ve medreseler Otrar, Türkistan, Sayram, Taraz şehirlerinde inşa edildi. Cami ve medreseler İslam'ın ruhuna uygun olarak bu şehirleri manevi bir ilim merkezlerine dönüştürdü.

Altın Orda hükümdarı Abilhayır Han (Özbek Han) döneminde İslam dini memleketin resmi dini olarak kabul edildi. İslam dininin Kazak coğrafyasında yayılması ve yaygınlaşması için Altın Orda Devleti büyük bir çaba harcadı.³⁷

XII. yüzyılda, Güney Kazakistan'da kurulan Yesevî ve Nakşibendîlik tarikatları bölgede İslamiyet'in yayılmasında etkili olmuştur. Fakat Türkler Müslümanlığa geçtikten sonra da eski "gök tanrı" dinlerin bazı unsurlarını yaşatmışlardır. Bunun etkileri XII. yüzyılda, Güney Kazakistan'da kurulan ve bölgede İslamiyet'in yayılmasında büyük rol oynayan Yesevî tarikatında da görülür. Yerel halkın "Hazret sultan" dedikleri Hoca Ahmet Yesevî (1103-1166) Kazakistan'ın güneyindeki Yesse (bugünkü Türkistan) kentinde kendi tarikatını kurarken; Türklerin İslamiyet'ten önceki geleneklerini tamamen reddetmemiş, onlardan birçok unsuru benimseyerek devam ettirmiştir. Halkın anlayacağı sade bir dille yazdığı "Hikmetler" de göçebe Türkler için eski dinleri bakımından çok anlamlı olan "Tenri" sözcüğünü, "Allah" sözcüğü ile birlikte çok sık kullanmıştır.³⁸ Yesevî tarikatının dervişleri, dini ayinlerde veya namazdan sonra cemaate dağıtılan "halim" adlı aşın hazırlanması gibi etkinliklerde de hep göçebe Türk geleneklerinden yararlanmışlardır. Bununla birlikte Kazakistan'da göçebe kazaklar arasında eski inanışların İslami anlayış üzerinde etkisi devam ederken, yerleşik hayata geçmiş olan Kazaklarda eski inanışların etkisi giderek azalmıştır.³⁹

---

³⁷Б.К.Бейсенов, "Қазақстандағы Ислам: кеше және бүгін", Өл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті хабаршы, Алматы, «Қазақ университеті баспасы» No:1 (32) 2009. 166- б. (В.К. Beysenov, "Kazakistan'da İslam: Dün ve Bugün", Haberci, El-Farabi Kazak Milli Üniversite Yay, Алматы, No:1(32) 2009, s. 166.)

³⁸Günümüze kadar Kazaklar "Allah" sözünün yerine "Tenri" ve "Kuday" kelimesini kullanmaktaydı. Ancak Türkiye'de veya başka devletlerde ilahiyat okuyarak Kazakistan'a dönenler vaazlarında ve yazdıkları kitaplarda "Allah" lafzını kullanarak, Allah kelimesinin yaygınlaşmasını sağlamışlardır.

³⁹Kemal Eraslan, "Ahmet Yesevî", *DİA*, İstanbul, 1989, c. II, s. 161; Geniş bilgi için bkz. Mehmed Şeker-Necdet Yılmaz, *Ahmet-i Yesevî Hayatı, Eserleri, Fikirleri, Tesirleri*, Seha Neşriyat Yay, İstanbul, 1996, s. 467, 485.

Burada göz önünde bulundurması gereken bir diğer husus, İslamiyet'in Kazakistan'da yayılması sürecinde Nakşibendî tarikatı ve onun kollarının etkisidir. Nakşibendî tarikatının Doğu Türkistan'da kurulan *Aktağlık*, *Karatağlık* cemaatleri bu sahada hizmet vermiştir. Bilhassa, Hoca İshak Veli (Ö. 1598) önderliğinde kurulan *Karatağlık* cemaatine mensup din adamları Kazak bozkırlarında İslamiyet'in güçlenmesi için uzun yıllar çaba ve gayret göstermişlerdir. Bu iki Sûfi tarikatının özellikle Kazakistan'ın güney kentlerinde yaşayan Kazak halkı arasında İslam dininin kabulü ve yayılmasında ciddi etkileri olmuştur.⁴⁰

Kazak hanları, sultanları ve aristokratları genel olarak dindar olarak bilinirler. Öyle ki hanlardan pek çoğu yönetimlerin de İslam kurallarını uygulama çabası içinde olmuşlardır. Örneğin; XVII. yüzyılın sonunda; Tevke Han'ın "Ceti Carığı" (Yedi Emir)⁴¹ ya da kendi adıyla anılan yasaların hazırlanışında şeriat kurallarını esas aldığı bilinmektedir. Bütün bu gelişmelere ve çabalara rağmen Kazakistan halkı arasında özellikle göçebe hayatı yaşayanlarda "Şamanizm" ve "animizm" inançlarının yaşatıldığı da söylenebilir. Bu bağlamda Müslüman Kazaklar arasında yeri "cer ana" (yer ana); suyu "su ana"; ve ateşi "ot ana" (od ana) olarak kutsal bilme; ataların ruhlarını da kutsal sayma inanç ve gelenekleri hala yaşatılmaktadır. Örneğin; Atalarının ruhları daha mutlu, sağlıklı ve varlıklı olsun inancıyla adaklar adayıp; kurbanlar kesip, ayinler yapılması; "as" denilen "yuğ" ayinleri günümüzde de yapılmaktadır.⁴²

Yukarıdaki bilgiler çerçevesinde Kazakistan'daki dini anlayış ve yaşayışlarda yerleşim alanlarına göre farklılıkların olduğunu söylemek mümkündür. Göçebe hayatı yaşayan Kazak Türklerinde eski Türk inançlarının etkilerini taşıyan bir İslam anlayışı hâkim iken, yerleşik hayata geçmiş olan Kazaklarda Nakşibendî tarikatının da etkisiyle tasavvufî İslam anlayışının daha canlı, daha etkili olduğu söylenebilir. Bu oluşum çeşitli yönleriyle irdelendiğinde; kırsal bölgelerde yaşayanlar hayatlarını çok zor şartlar altında sürdürmeleri nedeniyle dinî ritüellerin, özellikle ibadetlerin yerine getirilmesinde yeterince duyarlı olmadıkları veya olamadıkları; yerleşik hayat yaşayanlarda ise dini

---

⁴⁰Hamid Algar, "Nakşibendiyye", *DİA*, İstanbul, 2006, c. XXXII, s. 337; Geniş bilgi için bkz. Hamid Algar, *Nakşibendilik*, İnsan Yay, İstanbul, 2007.

⁴¹ Bkz. Klyashorny-Sultanov, *a.g.e.*, s. 319.

⁴² Kesici, *a.g.e.*, s. 45.

duyarlılığın daha yüksek olduğu ve bu bağlamda çeşitli teşkilatlanmanın gerçekleştiği gözlenmektedir.⁴³

XIX. yüzyılın ortasına kadar Kazakistan coğrafyasında genellikle mollalar tarafından İslam dininin öğretildiği mektep ve medreseler vardı.⁴⁴ Kazakistan'ın her şehrinde mektep veya medrese hemen hemen bütün yerleşim alanlarında da cami ve mescit bulunmaktaydı. Kazakistan bölgesinde kurulan medreselerin programlarında dinî derslerin yanında fenni derslerde okutulmuştur. Medreselerde okutulan derslerin bazıları şunlardır; Kur'an-ı Kerim, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Arap Dili, Arap Dili Belagati, Arap Tarihi, Felsefe, Mantık, Matematik ve Fen Bilimleri vb.

Öğrenciler ortaöğretim düzeyindeki medreseleri bitirdikten sonra Ufa'daki Galiya, Orunbor'daki Hüseyini'ye, Troyski'deki Rasuliye ve Uazifa gibi yüksek düzeyde öğretim veren medreselerde öğrenimlerine devam ederlerdi. Kazakistan aydınlarının pek çoğu bu medreselerde yetişmişlerdir.⁴⁵

XIX. yüzyılın sonlarında Çarlık Rusya dönemi öncesi, yukarıda da belirtildiği üzere, Kazakistan'da din eğitimi ve din hizmeti yürütülen pek çok cami, mescit ve yeterince medrese bulunmaktaydı. Örneğin; 1917 (Kazan Tönkerisi) Ekim İnkılabına kadar Aktöbe eyaletinde yaklaşık 200'ün üzerinde, Jetisu (Yedisu) eyaletinde 269, Bökey hanlığında 78, Auliye-Ata şehrinde ise 15 cami faaliyet göstermekteydi. Türkistan şehrinde yaklaşık 20 cami, 2 medrese vardı. XIX. yüzyılda Güney Kazakistan eyaletinde Baba Ata Medresesi, Bökey ordasındaki Orda Medresesi, Ayaköz Medresesi, Oral şehrindeki Mutigiya Medresesi ve XX. yüzyılın başında açılan Jetisu'daki Mamaniya, Kızılorda'daki Kalcan Akuan, Taraz'daki Abdikadir medreseleri Kazakistan'da İslam kültürünün yerleşmesindeki ocaklar olarak bilinmektedir.⁴⁶

---

⁴³Yerkinay Maukhara, "Siyasi ve Kültürel Açından Kazak Hanlığı (1456-1731)", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2011, s. 34.

⁴⁴Orhan Söylemez, "Bağımsızlığın 10. Yılında Kazakistan Cumhuriyeti", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay, Ankara, 2007, c. XIX, s. 346.

⁴⁵Б. Қ. Бейсенов, Қазақ ойшылдары дін туралы, Алматы, «Көкжиек» 2012. 51, 52-б. (B.K.Beysenov, *Kazak Mütefekirleri Din Hakkında*, Kökciyek Yay, Almatı, 2012, s. 51, 52.)

⁴⁶Beysenov, *Haberci*, s. 166.

2. Çarlık Rusya Döneminde Kazakistan'da Dini Durum

Kazak Türkleri (1734-1969) tarihleri arasında Rus hâkimiyeti altında yaşamışlardır. 1734'te Kazak Türklerinin küçük cüzü Rus hâkimiyetini tanıdı. Böylece Ruslar, Yayık nehri boyunca tahkimli bir hat meydana getirerek, Ural (Yayık), Orenburg ve Sibir (Rus) yerleşim alanlarına askeri birliklerini yerleştirdi.⁴⁷ Kazakların asırlardan beri tatbik ede geldikleri örfi mahkemeleri kaldırıldı. Beylerin suçlularını örf ve adetlere göre muhakeme edip, hüküm verme yetkileri ellerinden alındı. Onun yerine Rus kanunlarını tatbik eden vilayet mahkemeleri tesis edildi.⁴⁸ Rusların birinci amacı İslam'ın en yaygın yerleşim yerleri olan Buhara (1753-1920) ve Kokand (1798-1876) şehirlerini kendi yönetimleri altına almaktı. Taşkent'i 1865 yılında kendi yönetimi altına alan Ruslar, bölge halkının sempatisini kazanabilmek için İslam dininin serbestçe bölgede yaşanabileceğini ilan etti. Türkistan* Valisi M.G. Çerniyev'de Müslümanların Rus yönetimine bağlılığını arttırabilmek için büyük bir sorumluluğu üstüne alarak tüm İslam Enstitüleri ve İslami faaliyet gösteren binalarına dokunmayacaklarına dair söz verdi.⁴⁹

1768-1774 yıllarında Osmanlı-Rus savaşları ve Pugaçev isyanı, Katerina'yı Müslümanlara karşı daha ılımlı davranmaya mecbur etti. Bu dönemden sonra Rusya istilaya karşı doğacak tepkileri hafifletmek için Tatar din adamları vasıtasıyla İslâm dinini Kazak bozkırlarında yayılmasına izin verdi.⁵⁰ 1917 yılında özellikle Tatar imamlarının gayretleriyle Kazakistan'ın Kuzey ve Doğu bölgelerinde birçok mektep ve medrese açıldı. Kazak dilinde dini kitaplar ve gazeteler yayınlandı. 1917 yılına kadar Kazak dilinde hazırlanan ve sayısının 200'in üzerinde olduğu tahmin edilen dini kitap ve risaleler yayımlamak üzere baskıya gönderilmiştir.

II. Katerina, 1787 yılında ilk defa Kazan'da Kur'an bastırarak Kazaklara ücretsiz dağıttı. 1788 yılında İç Rusya'da Müslümanların çoğunlukta oldukları eyaletlerden biri

---

⁴⁷ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 347; Gülnur Boranbayeva, "SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazak Dili", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, c. 1, S. 1, Kasım 2004, s. 21.

⁴⁸ Kara - Yeşilot., *a.g.e.*, s. 32.

*Türkistan Güney Kazakistan eyaletine bağlı Hoca Ahmet Yesevî hazretlerinin mefhum bulunduğu bir şehirdir.

⁴⁹ Избаиров А.К, Ислам в Казахстане, Алматы, «Дәуір» 2013. -37 с. (А.К.İzbaırov, *Kazakistan'da İslam*, Daur Yay, Almatı, 2013, s. 37.)

⁵⁰ Yrısbaev, *a.g.t.*, s. 25.

olan Orenburg'a bağı Ufa şehrinde senato kararıyla "Muhammedan Ruhani Meclisi" isimli Orenburg Müftülüğü kuruldu.⁵¹ Müftülüğün kurulmasından sonra Kazakistan'ın Akmola, Yedisu, Semey, Torgay ve Oral bölgelerinde yaşayan Kazakların bir kısmı Müftülüğe tabi oldular. Başka bölgelerde yaşayan Kazakların tamamı 1789 yılında Orenburg Müftülüğü 'ne tabi oldular.

Rus yönetiminin Kazakları Orenburg Müftülüğüne bağlamasının başka bir nedeni Kazak Din İşlerinin Müslümanlara gerçek İslam dinini nasihat etmesidir. Kazakların Orenburg Müftülüğe bağlanmasından sonra müftü bir ferman yayımlayarak Kazak bozkırlarına Tatar imamlar gönderdi.⁵² 1800'de Çarlık Rusya hâkimiyeti altındaki Müslümanlara kitap basma müsaadesi verildi ve 1806'da yaklaşık 26.000 İslami kitap basıldı; bu rakama 1500 Kur'an dâhildir. Bu asrın ortalarına doğru özel Tatar basımevi mevcuttu ve İslami literatürün sayısı şaşırtıcı bir hızla çoğaldı. Dini binaların inşa ve muhafazasına genelde müsaade ediliyor hatta bazen teşvik de ediliyordu. Böylece bütün Çarlık Rusya'sında XX. yüzyıl başlarında 26.000 cami, 2400 medrese mevcuttu. Bu dönemde Kazaklar din ve itikat meselesinde serbest bırakıldılar. Hacca giden Orta Asyalı Müslümanlara Rusya'nın kontrolündeki yerlerden geçiş hakkı verildi. Çarlık Rusya hükümetinin bu yeni toleransı diğer Hıristiyan ülkelerin hoşuna gitmedi ve Rus Ortodoks Kilisesi bu durumu desteklemedi.⁵³

Kırım savaşıdan sonra Rusya'da milliyetçilik düşüncesi yükselmeye başladı. Rus aydınları, Rusya'daki Müslümanların Rus kültür potasında eritilmeleri gerektiğini savundular. Bunun da ancak o milletleri Hıristiyanlaştırarak olabileceğini iddia ettiler. Bunun sonucu olarak I. Nikolai zamanında II. Katerina'nın uyguladığı İslam siyaseti terk edildi. Bu dönemden sonra artık Rus yöneticileri İslam dinini Türk halklarının Ruslaştırılmasında en büyük engel olarak gördüler. Türk halklarının Ruslaştırılmasını Hıristiyanlaştırma hareketiyle birlikte yürütmeyi planladılar. Bunun tesiri hemen ortaya çıkmaya başladı. 1866 yılında çıkartılan kanunla camilerin yapılması engellendi.⁵⁴

---

⁵¹ Kurat, *a.g.e.*, s. 285; 19. yüzyılda üç tane daha kuruldu, 1831'de Kırım'da, 1872'de biri Sünni diğeri Şii olmak üzere iki de Kafkasya'da. Bkz. Shirin Akiner, *Sovyet Müslümanları*, İnsan Yay, İstanbul, 1995, s. 15.

⁵² Emin Özdemir, "Kazak Kültürel Hayatında Tatarların Etkisi ve Kazak Ceditçiliğinin Gelişimi", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış 2009, S. 48, s. 158.

⁵³ Akiner, *a.g.e.*, s. 15, 16.

⁵⁴ Necip Hablemitoğlu, *Çarlık Rusya'sında Türk Kongreleri*, Toplumsal Dönüşüm Yay, İstanbul, 2004, s. 24, 45.

Rus idarecileri bir taraftan İslam dininin Kazaklar üzerindeki etkisini engellemeye çalışırken, diğer taraftan da Kazakistan'da açılan Rus okulları vasıtasıyla Kazakların Ruslaştırılması ve Hıristiyanlaştırılması için çalıştılar. Bu çalışmalar planlı bir şekilde yürütülüp, bu iş için misyonerlerin görevlendirilmesine karar verildi. Bu amaçla 1846 yılının sonunda Kazan şehrinde Teoloji Akademisi'nin yanına misyoner yetiştirme bölümü açıldı. Bu bölümde Kazak halkını Hıristiyanlaştırmak ve Ruslaştırmak üzere görevlendirilecek yüzlerce misyoner yetiştirildi. 1847 yılında Hıristiyan dinini tanıtıcı kitaplar bu akademi tarafından Kazakça olarak hazırlandı ve halka dağıtıldı.⁵⁵

1870'li yıllarda Müslümanların din okullarına Rus dilini okutmak yükümlülüğü getirildi. Sömürge yönetimi, okur yazarlığın ölçüsünü Rus dilini okuyor ve yazıyor olmak olarak belirledi. Türk lehçesini konuşan Müslüman halkların kendi yazılarını okur yazarlığın ölçüsü olarak görmedi. Mektep ve medrese açılmasına Rus öğretmenlerin gözetimi altında müsaade edildi. Türkiye, Buhara ve diğer Doğu memleketlerinde öğrenim görenlere Sovyet İmparatorluğunun tamamında öğretmenlik yapmaları yasaklandı. Dini okullarda çocuklarını okutmak isteyen Müslüman ailelere yaşadıkları yerin laik eğitim kurumundan izin belgesi almaları mecbur tutuldu.⁵⁶

1872 yılında Almatı şehrinde Kazakların Hıristiyanlaştırılmasını hızlandırmak için misyonerlerden oluşan bir komite kuruldu. Bu türden propagandalar neticesinde din değiştiren Kazaklara nakdi yardımlar da yapıldı. Çarlık Rusya'sı hâkimiyeti altındaki Müslümanlar, kendi dinlerini yaşayamayacak derecede zulme uğramış olmalarına rağmen bütün bu Hıristiyanlaştırma faaliyetleri sonucunda din değiştiren ailelerin sayısı sınırlı kalmıştır.⁵⁷

---

⁵⁵ Үргысбайев, *a.g.t.*, s. 26.

⁵⁶ Л. Адиева, “Ресей империясының Қазақ даласына бағытталған діни-идеологиялық саясатын мұсылмандық білім беру жүйесі арқылы іске асыруы”, Қожа Ахмет Ясауи тағылымы және Қазақстандағы діни білім беру мәселелері Халықаралық симпозиум материалдарының жинағы, Түркістан, «Тұран баспасы» 2011. 146, 147-б. (L. Adieva, “Rusya Federasyonunun Kazak Bozkırlarına Yönelik Dini-Düşünce Siyasetini Müslümanlık İlim Öğretme Sistemi Aracılığı ile Yürütmesi”, (Hoca Ahmet Yesevî Örneği), Kazakistan'daki Din Eğitimi ve Öğretim Meseleleri Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Turan Yay, Türkistan, 2011, s. 146, 147.)

⁵⁷ Үргысбайев, *a.g.t.*, s. 27.

3. Sovyetler Döneminde Kazakistan'da Dini Durum

Sovyetler idaresinde yaşayan diğer Müslüman Türk toplulukları gibi, Kazak Türkleri de dini hürriyetlerini hiçbir zaman kullanma fırsatı bulamamışlardır. Çarlık Rusya'sının işgaline uğradıktan sonra başlayan İslam aleyhtarı faaliyetler, en acımasız şekilde devam etmiştir. Ruslar, işgal ettikleri her Müslüman Türk ülkesini Ruslaştırmak ve Hıristiyanlaştırmak için harekete geçmişlerdir. XIX. asrın son çeyreğinde Nikolay İliminski önderliğinde açtıkları Rus-Kazak okullarında Kazak gençlerine ana dilleri yerine Rusçayı, İslamiyet yerine de Hıristiyanlığı öğretmeye başlamışlardır.⁵⁸

Sovyet idaresi altında İslami hayat çok değişikliğe uğradı. İlk on yıl içinde çok eşli evlilik ve çarşaf kaldırıldı; şeriat mahkemeleri, medrese ve camilerin birçoğu kapatıldı; vakıf müessesesi akamete uğradı. Halk zekât ve sadaka vermekten ve Ramazan orucu tutmaktan vazgeçirilmeye çalışıldı. Kur'an ve diğer dini materyalin neşriyatı durduruldu, bunun yerini İslam karşıtı bir yayın furyası aldı.⁵⁹ 9 Şubat 1937 yılında Kazakistan'ın Güney bölgesindeki Türkistan ilçesindeki komünist partisinin yönetimine İslâm dininin anlatılmasının ve öğretilmesinin yasaklanması emir edildi. Onlar camilerin çoğunu yıktılar, kalanlarını da kulüp, müze, yurt, sinema salonu, depo, ahır, gibi değişik amaçlarla kullandı. Hoca Ahmet Yesevî türbesini müzeye dönüştürdü.⁶⁰ Hac ibadetine kısıtlama getirildi. Az sayıda Müslüman'ın hac etmesine izin verilerek inanç özgürlüğüne saygıdan ziyade Sovyetlerin dış politika çıkarlarına uygunluk gözetildi. SSCB yönetiminin hacca gitmeyi son derece kısıtlaması üzerine eski bir geleneğin de teşvikiyle, çok sayıda mahalli kutsal yer vatandaş eliyle ziyarete açıldı. Bu ziyaretgâhların en meşhurları Yesevî ve Şah-ı Zende türbeleriydi.⁶¹

Yesevî türbesi ortaçağ mimarisi abidesi olarak uluslararası öneme sahiptir. Türbe günümüzde Kazak halkı tarafından ikinci hac yeri olarak kabul edilmektedir.

⁵⁸ Saray, *Kazak Türkleri Tarihi*, s. 105.

⁵⁹ Akiner, *a.g.e.*, s. 33.

⁶⁰ İzbayrov, *a.g.e.*, s. 60; Хамит Мадиров, Қазақ мәдениетінің қалыптасу кезеңдері, Алматы, «Қаржы-қаражат» 1995. 184-б. (Kamit Madinov, *Kazak Kültürünün Yerleşme Devirleri*, Karcı-Karacat Yay, Almatı, 1995, s. 184.); Fatma Tombak, “20. Yüzyıl Sovyet Rusya'sında Din, İslamiyet ve Nüfus Üzerine Bir Değerlendirme”, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2011, s. 363, http://www.historystudies.net/Makaleler/1352661352_20%20-%20Fatma%20Tombak.pdf, (10.12.2013).

⁶¹ Helene Carrere D'encausse, *Sovyetler'de Müslümanlar*, Ağaç Yay, İstanbul, 1992, s. 33, 34.

1167 yılında Yesevî'nin defnedildiği bu türbeye Müslümanların yanında yabancı turistlerin ilgisi de yoğundur.⁶²

Fakirler arasında dağıtılmak üzere camiye verilen zekât ve sadaka, Sovyetler tarafından kesin olarak yasaklanmıştı. Çünkü teorik açıdan komünist rejiminde hiçbir fakir yoktur anlayışı vardı. Ramazan orucu, resmi olarak yasaklanmamış ama oruç, “bedeni zayıf düşürmekten kendine hıyanet etmekten başka bir şey değil” anlayışı yaygın olarak öğretilmişti. Kalan birkaç camiye gitmek zorlaştı ve en önemlisi de on sekiz yaşının altındaki çocuklara kendi dini inançlarının esaslarını öğretmek yasaklandı. Geleneksel İslami hayat süren Müslüman bölgelerde domuz çiftlikleri açıldı. Müslümanlar çok az istisnalarla Arap harflerinin değişik şeklini kullanıyorlardı. 1930’larda Kiril harfleri kullanılmaya başlandı. 1940’larda ise tüm SSCB’de kullanılması mecbur tutuldu. Bunun sonucunda Kur’an’ın yazılmış olduğu Arap alfabesinin kanunlarla yasaklanmasıyla, insanlar dinlerinden uzaklaşmaya başladılar. Günümüzde hâlâ Kazakistan’da Kiril Alfabeti kullanılmaktadır.⁶³

Türlü türlü suçlamalarla memleketin aydınlarını, zenginlerini ve hocalarını (mollalarını), sürgün etmenin bir yolunu bulan Sovyet yönetiminin bu tavrına karşı dini ilimleri öğrenmenin; öğrencileri gece vaktinde okutmak, gündüz çalışma hayatında sohbet etmek gibi farklı türleri gelişti. Bu gelenek, özellikle Güney Kazakistan bölgesinde yaygınlaştı. Orta Asya’da Kazak bozkırlarında asırlar boyunca devam eden gelenek böylece bu dönemde de korunabilmiştir. Buna rağmen Sovyet yönetimi dini öğrenmenin bu yolunu da yasaklamak için hocaları takip etmiş, onlara vergi uygulayarak ellerindeki mal ve mülklerini almış, birçoğunu sürgüne göndermiştir.⁶⁴

Komünist yöneticiler bütün çabalarını dinsiz bir toplum yaratmak amacıyla kullanıp, ateizmi yaymaya çalıştılar. İslam aleyhtarı kitaplar çıkarılmasına devam edildi.

---

⁶²Kazakistan Bir Yaşam Deneyimi Ülke ve Toplum, Doğa, Tarih, Ekonomi, Kültür, Artus Basım, İstanbul, 2011, s. 328.

⁶³Akiner, *a.g.e.*, s. 32, 33; Tombak, *a.g.m.*, s. 364,

http://www.historystudies.net/Makaleler/1352661352_20%20-%20Fatma%20Tombak.pdf,(10.12.2013).

⁶⁴Айнұр Абдірәсілқызы, “Қазақстандағы діни білім жүйесі: тарихы, қазіргі жай-күйі және өзекті мәселелері”, « Діни білім беру және ағарту діни экстремизм мен терроризмнің алдын алу факторы ретінде » республикалық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары, Астана. 2013.7-6. (Айнур Абдірәсілқызы, “Kazakistan’da Din Eğitimi Sistemi: Tarihi, Günümüzdeki Durum ve Temel Meseleleri”, «Din Eğitimi - Öğretim ve Dini Aşırılık ve Terörizm» Konferans Materyalleri, Astana, 2013, s. 7.)

Dini propagandaya müsaade edilmediği için buna karşı mücadele de mümkün değildi. 1954'ten 1964'e kadar SSCB'de çeşitli dillerde 920 adet İslâm aleyhtarı eser neşredilmiştir. Bu eserlerin 177'si Özbekçedir. Diğerleri de sırasıyla şöyledir: Dağıstanca 140, Kazakça 126, Azerîce 96, Tacikçe 70, Kırgızca 69, Tatarca 65, Çeçen-İnguşça 50, Türkmence 44, Başkurtça 24, Kabardeyce 13, Adige-Çerkesçe 12, Karakalpakça 11, Abhazca 6, Uygurca 5, Acarca 4, Karaçay-Balkarca 3, Dünганca (Müslüman Çinliler) 2, Ossetçe 2 ve Abazaca 1. Bunlar sadece bu zaman aralığında, yani on yılda (1954-1964) İslâm aleyhine yazılmış olan kitapların mecmuasıdır.⁶⁵

Hem ideolojik hem de siyasi zafere ulaşmak isteyen komünist diktatörler, sürekli ve programlı bir şekilde İslam dininin sosyal buhranların yegâne sebebi olduğunu savunmuşlardır. Sovyetlere göre, “İslamiyet gericiğin simgesidir. İnsanları ilerlemekten alıkoyan uyuşturucu bir afyon gibidir”. İslam'ı bu şekilde kötülemekle kalmayan Sovyetler, Müslüman ahaliye yönelik ateistlik (Allahsızlık) dersleri ve konferanslar tertip ederek, herkesi bu konferanslara katılmaya mecbur tutmuşlardır. Hatta ateistlik, okullarda ders olarak gençlere öğretilmeye başlanmıştır. Sovyet yöneticileri dini, kendilerine bağlılık ve sadakati temin ve farklı ırkları Rus sistemi içinde asimile etmeye en büyük engel olarak değerlendirilmişlerdir.

Sovyetlerin başlattığı bu kampanyanın, Kazak Türklerinin azınlıkta kaldığı, Rusların ise çoğunlukta bulunduğu Kuzey ve Batı Kazakistan'da son derece tesirli olduğu görülmektedir. Buralarda yaşayan Müslüman Kazak Türkleri İslami akidelerinden büyük ölçüde kopmuşlardır. Kazak Türklerinin çoğunlukta bulunduğu Batı ve Güney bölgelerinde ise zayıf büyük olmakla birlikte, İslami duygular hala yaşanmaktadır. Bu kampanyalarla Sovyetlerin maksadı, dinsiz bir toplum yaratmaktır. Nitekim 1948-1955 yılları arasında 126 çeşit din aleyhtarı kitabı Kazak Türkçesi'nde basıp halka dağıtmışlardır. Diğer taraftan Kazak Türklerine anadillerinde eğitim yapma ve Kazak Türkçesi'ni resmi dil olarak kullanma hakkını vermeyi reddetmişlerdir.⁶⁶

Bunca zulme rağmen dinini yaşayan Müslümanların, dinlerine sıkı sıkıya sarıldıkları görülmektedir. SSCB yönetimi, kişilere dinlerini istedikleri gibi yaşama hakkı verme yasasını ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kabul etmiştir.

---

⁶⁵ Alexandre Bennigsen - Chantal Lemercier, *Sufi ve Komiser, Rusya'da İslam Tarikatları*, Akçağ Yay, çev. Osman Türer, Ankara, 1988, s. 59.

⁶⁶ Saray, *Kazak Türkleri Tarihi*, s. 106;

<http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya4/1076.html>,(10.12.2013).

1950'li yıllardan sonra genel olarak durum iyileşmeye başlamıştır. En önemli gelişme dört yerde Din İşleri İdaresi'nin resmen kurulmasıdır. Sovyet döneminde müftülükler kapatılınca bölgelerde sorumluluğu üstlenecek hiçbir idari yapı kalmamıştı. Din İşleri İdaresi'nin kurulması, İslam'ın varlığının kabul edildiğini gösteren önemli bir işaret olmuştur.⁶⁷ Sovyetler Birliği Din İşler İdaresi, her biri belirli bölgelerden sorumlu olmak üzere dört ayrı bölgede yapılmış ve SSCB Bakanlar Kurulu'na bağlı Din İşleri Bakanlığı altında oluşmuştur. Bu dört bölge şunlardır:

1- *Orta Asya ve Kazakistan Din İşleri İdaresi (Sünni)*. Merkezi Taşkent'ti (Özbekistan Cumhuriyeti). Hanefi mezhebi doğrultusunda çalışıyor ve dili Özbekçe'di. Başkanlığı'nı Şemsüddinhan İbn Ziyaüddinhan Babahanov yapmıştır. Bu idarenin görev alanına giren beş cumhuriyette (Sovyetlere bağlı Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan Cumhuriyetleri) temsilen beş imam vardı.

Orta Asya ve Kazakistan Din İşleri İdaresi resmen 1946'da kurulmuştur. 1976'da kuruluşunun otuzuncu yıldönümünde, Taşkent'te özel bir İslâmi Konferans düzenlenmiştir. Bu Din İşleri İdaresi, birçok yönden diğerleri arasında en önemli olanıdır. Çünkü bu idare, en geniş coğrafi bölgeyi ve Sovyetler Birliği'ndeki Müslüman nüfusun yarısından çoğunu temsil ediyordu. Sovyetlerde çıkan sınırlı sayıdaki dini neşriyatın hemen hemen tamamı bu idare çıkarır ve buradan başka bölgelere dağıtırdı.⁶⁸ Müftülükler arasında en güçlü olanı Taşkent Müftülüğü'dü. Çünkü SSCB'de mevcut yegâne iki İslam Üniversitesi'nin ikisi de onun idaresi altındaydı. Bunlar yılda yaklaşık elli din adamını yetiştiren "Buhara Mir-Arap" ve "Taşkent Barak Han" medreseleriydi. Bu müftülük, Kur'an-ı Kerim, İslami takvim ve SSCB Müslümanları arasında bir bağ görevi gören Özbekçe, Arapça, Fransızca, İngilizce ve Rusça dillerinde bir gazete yayınlıyordu. Topluluğun adeta resmi yayın organı olan bu gazete "*Musulmans de l'Orient Sovietique*" ismiyle çıkartılıyor ve basım için Kızıl Özbekistan Partisi'ne ait gazetenin matbaasını kullanıyordu. Öte yandan, SSCB dışında kalan İslam dünyasıyla iletişimin sorumlusu da Taşkent Müftüsüydü. Sovyetler Birliği'ndeki en büyük İslami kütüphane de bu idarede kurulmuştur.⁶⁹

2- *SSCB'nin Avrupa Kısmı ve Sibiryâ Din İşleri İdaresi (Sünni)*. Merkezi Ufa'da (Tataristan) olup, çalışma dili Tatarca'dır. Bu idarenin, Kuzey Kafkasya ve Dağıstan

⁶⁷ Bennigsen - Lemerrier, *a.g.e.*, s. 33.

⁶⁸ Akiner, *a.g.e.*, s. 35.

⁶⁹ D'encausse, *a.g.e.*, s. 23.

hariç bütün SSCB Müslümanları üzerinde dini otoritesi vardı. Ayrıca Beyaz Rusya ve Litvanya Cumhuriyetleri üzerinde de yetkiye sahipti.

3- *Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Din İşleri İdaresi (Sünni)*. Merkezi Mohaçkale’de (Dağıstan) olup, çalışma dili Arapçadır. Şafii mezhebine göre yapılanmıştır.

4- *Güney Kafkasya Din İşleri İdaresi (Sünni-Şii)*. Merkezi Bakü’dedir. Çalışma dili Azericedir. Hanefi ve Caferi mezheplerine mensup Müslümanlara hitap etmektedir. Bu idare Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Cumhuriyetlerinde yaşayan Müslümanlar üzerinde dini otoriteye sahipti.⁷⁰

Ayrıca Sovyetler, Kazakistan ve diğer Türk Cumhuriyetleri’nde İslami hayatın normal bir şekilde yaşandığını gösteren sahte bilgilerle dolu kitap ve dergiler neşretmişlerdir. Sadece dış propagandaya yönelik bu kitapları ve dergileri cumhuriyetlerdeki Müslümanların hiçbiri görmemiştir.⁷¹

Sovyetlerin, Kazak Türklerinin dinini, dilini, tarihini ve kültürünü tahrif ve yok etmek için uyguladıkları politikaların esas gayesi onları Sovyetleştirmek ve Ruslaştırmak idi. Sovyet Komünist Partisi’nin plan ve programında da bu açıkça görülmektedir.⁷²

4. Günümüzde Kazakistan’da Dini Durum

XVIII-XIX. yüzyıllarda Kazakların Rus hâkimiyeti altına girmesiyle ülkeyi Hıristiyanlaştırma faaliyetleri başlamıştır. Fakat bundan bir netice alamayan Çarlık Rusya’sı fikrini değiştirmiş ve eskiden devam ede gelen Ufa Orta Asya ve Kazakistan Din İşleri İdaresi’nin devam etmesine izin vermiştir.⁷³

1917 yılındaki Rus ihtilâliyle başlayan din düşmanlığı, İslâm’ın gerilemesine sebep olmuştur. Ancak 1943 yılında komünizmin bir parça gevşemesiyle merkezi Özbekistan, Taşkent’te olan Orta Asya ve Kazakistan Din İşleri İdaresi 1946 yılında

⁷⁰Akiner, *a.g.e.*, s. 35, 36; Tombak, *a.g.m.*, s.

361, http://www.historystudies.net/Makaleler/1352661352_20%20%20Fatma%20Tombak.pdf, (10.12.2013).

⁷¹ Saray, *Kazak Türkleri Tarihi*, s. 106.

⁷² Mehmet Saray, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996, s. 172.

⁷³ Akiner, *a.g.e.*, s. 15.

tekrar açılıp, kısmi faaliyetlere başlamıştır. Fakat buna rağmen İslam dinini kısıtlama çalışmaları devam etmiştir.⁷⁴

1991 yılında Kazakistan Cumhuriyetin bağımsızlık ilanından sonra Kazakistan, İslam dini için herhangi özel bir statü tahsisi yapmayan Orta Asya devletlerinden biri⁷⁵ olmasına rağmen, İslam'ı uygulayan insanların ibadet edebilmeleri için ayrılan yerlerin sayısında belirgin bir artışın olduğu gözlemlenmektedir.⁷⁶ Bu arada Kazakistan Müslümanları kurultayı gerçekleştirildi ve Kazakistan halkının %70 desteği ile ülkede İslam dinini temsil eden “Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı” (KMDİB) kuruldu. Başkanlığı'nı Baş Müftü olarak Ratbek Hacı Nisanbayoğlu üstlendi. Nisanbayoğlu Buhara'daki Mir-Arap medresesinin şeriat ve hukuk bölümünde eğitim almıştır.⁷⁷

Bu tarihten itibaren Kazakistan'da dini okullar açılmaya, dini kitaplar, gazete ve dergiler yayımlanmaya başlanmıştır. Bazı eski camiler onarılmış ve çeşitli yıllarda yeni camiler yapılmış, camilerin yanından mahalli Kur'an Kursları açılmıştır. Kurslara 10-12 yaşındaki erkek ve kız çocukları kabul edilmiştir. Kursun amacı şeriat kanunlarını ve İslam dinini öğretmek, insanları Kur'an-ı Kerim'le buluşturarak bu hak yolda yürümelerini sağlamaktır.⁷⁸

1991 yılında Kazakistan bağımsızlığa kavuştuğunda ülkede sadece 68 cami vardı. Bunların bazıları sömürge döneminde dükkân, depo olmuştu. Din adamları yok gibiydi. Ülkede hiçbir dini okul yoktu. Dini idare komşu ülke Özbekistan'da idi. Sadece

---

⁷⁴ Bennigsen - Lemerrier, *a.g.e.*, s. 33, 34; Koninklijke Brill NV, Leiden, Literatur/Book Reviews/Die Welt ders Islam 49, 2009, 248-285, s. 266.

⁷⁵ Dmitri Vertkin, *Kazakhstan and Islam*, Defense, Security Analysis Vol. 23, No: 4, December 2007, s. 3.

⁷⁶ Mariya Y. Omelicheva, *Islam in Kazakhstan: A Survey of Contemporary Trends and Sources of Securitization*, Central Asian Survey, Vol. 30, No: 2, June 2011, s. 244.

⁷⁷ Я.Ф. Трофимов., Религий в Казахстане, Алматы, «Әділетпресс баспасы» 1996. - 42 с. (Y.F.Trofimov, *Kazakistan'da Din*, Adiletpress Yay, Almatı, 1996, s. 42.); Ordabaev, *a.g.m*, <http://www.2023.gen.tr/mart04/12bakitjan.htm>,(11.01.2014).

⁷⁸ Albina Duissenbayeva- Shamshiya Rysbekova-Karlygash Borbassova, *Islam in the Context of Political Processes in Modern Kazakhstan*, World Academy of Science, Engineering and Technology 71 2012, s. 1576; Ербол Сағынбекұлы Абдраманов, “Халық діндарлығы және діни салт-жоралғылар”, Қожа Ахмет Ясауи тағылымы және Қазақстандағы діни білім беру мәселелері Халықаралық симпозиум материалдарының жинағы, Түркістан, « Тұран баспасы » 2011. 149-б. (Erbol Saginbekuly Abdramanov, “Halk Dindarlığı ve Dini Gelenekler”, (Hoca Ahmet Yesevî Örneği), Kazakistan'da Din Eğitimi - Öğretim Meseleleri Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Turan Yay, Türkistan, 2011, s. 149.); Mahmut Zengin, “Kazakistan”, *Dem Dergisi*, Yıl.1, S. 3, s. 16, http://www.dem.org.tr/dem_dergi/3/dem3mak2.pdf,(11.01.2014).

Buhara’da Mir-Arap medresesi faaliyettedir. Bazı vatandaşlarımız orada eğitim alıyordu.⁷⁹

6 Ocak 1992 yılında ilk defa Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı yönetimince Kazakça, Uygurca, Çeçence “İman” gazetesi çıkmaya başlamıştı. Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı Orta Doğu memleketlerine öğrenciler göndermeye başlamıştı. 1995 yılında Türkiye’ye 100, Mısır’a 80 öğrenci gönderdiler. İslami kitaplar Kazak bozkırlarına Türkiye’den ve Pakistan’dan Arap ve Kazak dillerinde gelmeye başlamıştı. 2000 yılına kadar Kazakistan’da lise düzeyinde din eğitimini sadece medreselerde almak mümkündür. Bu bağlamda faaliyet gösteren medreseler özellikle Güney Kazakistan’ın Jambıl eyaletindeki Merke kasabasında bulunan ve erkek çocuklar için eğitim veren, Lugovoy kasabasında bulunan ve kız çocukları için eğitim veren medreseler ile Taraz, Çimkent, Almatı şehirlerinde bulunan medreseleri göstermek mümkündür.⁸⁰

Bunların yanı sıra bazı İslami cemiyetler ve dernekler de kuruldu. Bunlardan biri de ülkenin bütün illerinde örgütlenmiş olan “Müslüman Hanımlar Cemiyeti”dir. Geçmişte Kazak halkının İslam prensiplerini benimsemesinde etkili olan bazı tasavvufi tarikatlar yeniden canlanmaya başladı. Özellikle güney bölgede Yesevî, Kadiri ve Nakşibendî tarikatlarının etkisi görülmektedir.⁸¹

Şubat 1992 yılında Kazakistan’ın eski başkenti olan Almatı şehrin de merkez caminin inşaatı başladı. Yapımı 7 yıl süren cami 5 Temmuz 1999 yılında Kazakistan Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ve Almatı şehri belediye başkanı B.B. Krapunov’ın üstün gayretleri sayesinde ibadete açıldı.⁸² Bunun yanı sıra Türkiye, Almatı civarına 3 tane cami yaptırarak faaliyete sokmuştur. 2001 yılından itibaren de Hoca Ahmet Yesevî vakfının yardımlarıyla İstanbul’daki Kur’an Kurslarına her yıl 10-15 öğrenci gönderilmektedir.⁸³

1992 yılında Türkiye Cumhuriyeti Türkî Cumhuriyetlerine on bin öğrenci kontenjanı tahsis etmiştir. Bu kontenjan sayesinde iki bin Kazak genci Türkiye’nin

---

⁷⁹ Kemal Hakkı Kılıç, “ Kazakistan’la Dini Alanda İşbirliğimiz”, *Avrupa Diyanet Aylık Dergisi*, Haziran 2010, S. 134, s. 13, 14.

⁸⁰ İzbayrov, *a.g.e.*, s. 103; Taymagambetov, *a.g.e.*, s. 540; Abdramanov, *a.g.m.*, s. 149.

⁸¹ <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya4/1076.html>, (10.12.2013).

⁸² “*Türkistan*”, Gazetesi, 29 Ekim, 4 Kasım 1999.

⁸³ “*İslam cane Örkeniyet*”, Gazetesi, No:4 (184), 1-10 Şubat 2010; Hakkı Kılıç, *a.g.m.*, s. 11.

çeşitli okullarına okumak için gönderilmiştir.⁸⁴ Kazaklara yönelik din hizmeti sunacak kısa ve uzun vadeli din görevlisi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla 1992-2009 tarihleri arasında Kur'an Kurslarına 679 İmam-Hatip Liselerine 49 İlahiyat Fakültelerine 255 yüksek lisans ve doktora için 16, Haseki Eğitim Merkezine de 19 öğrenci göndermiştir. Ayrıca mahalli din görevlilerinden 75 din görevlisi de her türlü masrafları karşılanarak Türkiye'ye getirilmiş ve gerekli eğitimler verilmiştir. 2009-2010 eğitim-öğretim döneminde ise; Kur'an Kurslarına 163, İmam-Hatip Liselerine 13, İlahiyat Fakültelerine 6, yüksek lisans için 10, doktora için 2, Haseki Eğitim Merkezi'ne 3 öğrenci ve mahalli din görevlilerinden 28 din görevlisinin aynı şartlar altında gerekli eğitimleri alması sağlanmıştır.⁸⁵

Yükseköğretim Kurulunun verdiği bilgilere göre 1992 yılından itibaren yürütülen karşılıksız Kazak öğrencilerinin eğitim programı çerçevesinde 2703 Kazakistanlı öğrenci Türkiye'nin çeşitli eğitim kurumlarında eğitim görmüştür. Günümüze dek lisans ve lisansüstü eğitim programını tamamlayan 1081 öğrenci başarıyla mezun olmuş ve 794 öğrenci eğitimlerine halen devam etmektedir.⁸⁶

Kazak gençlerinin Türkiye'nin dışındaki eğitim serüvenine bakmakta da fayda vardır. Kazak öğrencilerinden Mısır El-Ezher Üniversitesi, Pakistan Şeriat Üniversitesi gibi okullara giden öğrencilerde bazı sıkıntılar oluşmuştur. Bu öğrencilere kökten dinci bir anlayışa sahip olmaları ve aşırı dinci hareketlerin boy göstermesi bu öğrencilerin dinci terör örgütlerinin etkisi altına girmeye başlaması endişesini doğurmuştur. Bu yüzden Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı ilahiyat okumak üzere yurt dışına çıkan öğrencileri sıkı bir kontrol altına almıştır. Bu bağlamda Kazakistan'ın kendi dini okullarını kurması daha çok önem kazanmıştır. Bu doğrultuda Başkanlık tarafından ülkenin bazı şehirlerinde din eğitimi okulları (medreseler) açılmıştır.⁸⁷

2000 yılında Kazakistan Müslümanları III. Kurultayının seçimi yapıp, yeni Baş Müftü olarak Prof. Dr. Absattar Derbisali seçildi. Absattar Derbisali baş müftü olur olmaz mevcut eksikleri tamamlamak amacıyla Kazakistan Müslümanları Din İşleri

⁸⁴ İzbayrov, *a.g.e.*, s. 109.

⁸⁵ Hakkı Kılıç, *a.g.m.*, s. 11; İbrahim Yenen, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı Tarafından Türk Dünyasına Yönelik Gerçekleştirilen Faaliyetler", Uluslararası Türk Dünyasında Din Anlayışları Sempozyumu, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Isparta, 2011, s. 119, 121.

⁸⁶ <http://www.kazakhstan.org.tr/index.asp?sayfa=38>, (10.12.2013).

⁸⁷ Камал Бұрханов, "Қазақстанның қоғамдық өміріндегі исламның орны", Ислам ынтымақпен бірлік жолында, Алматы, «Атамұра баспасы» 2008. 74, 75-б. (Kamal Burhanov, "Kazakistan'ın İçtimai Hayatında İslam'ın Yeri", İslam İttifak Yolunda, Atamura Yay, Almatı, 2008, s. 74, 75.)

Başkanlığı'nın yeniden idari yapılandırılması yoluna giderek; Dini Vaaz ve İnternetle Hizmet Birimi, İlmi Araştırmalar Birimi, Gençlerle Münasebet Birimi, Basın Sekreterliği Birimi, Kadro Birimi İdari Yönetim Birimi, Şeriat İlmi ve Fetva Birimi, Dini Hizmetler Birimi, Uluslararası İlişkiler ve Protokol Birimi, Hac Hizmetleri Birimi, Dini İnceleme ve İlmi Analiz Birimi ve Cami Hizmetleri Birimlerini açarak halka hizmet etmeye başladı.⁸⁸

Daha önce her biri özerk olan camilerin birer şube olarak Başkanlığa bağlanması hususunda da çok emek sarf eden baş müftü Derbisali'nin girişimleriyle 2000 yılında ülke çapında 1402 adet caminin var olduğu tespit edildi. Bunların sadece 284'ü Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'na bağlı idi. Başkanlığın çalışmaları sayesinde yeni yapılan camilerle birlikte yaklaşık 2400 caminin 2300'ünün Başkanlığa tescili yapıldı.⁸⁹

Kazakistan, çok sayıda etnik grubun yaşadığı ve çeşitli kültürlerin bulunduğu bir memleketdir.⁹⁰ Bugün Kazakistan'da yaşayan halkın %67-70 İslam dinine inanmış olup, bunlar 24 etnik gruptan oluşmaktadır. Bunların %65'i Kazaklar diğerleri ise Uygurlar, Tatarlar, Özbekler, Türkler, Kürtler, Dunganlar, Çeçenler, Azeriler, Başkurtlar, İnguçler, Balkarlar'dan oluşmaktadır. Bunların çoğu Ehli-Sünnet vel-Cemaat'e bağlıdırlar. Sadece Azeri ve Kürtlerin bir kısmı İran'lı bir küçük grup Şi'a (Şiit) yolunu tutmuşlardır. Kazakistan'da herkes tarafından bilinmeyen Şiiler, özellikle IV. Kerim Ağa Han'ın (1936) Kazakistan'a yaptığı seyahatler ve "Uluslararası Tau Üniversitesi'nin" Kazakistan'da kurulmasından sonra Şiiler güçlenmişlerdir.⁹¹ Ülkede çok farklı dini organizasyonlar vardır ve bunlardan önemli bir kesimi Müslümanlara aittir. Diğer dinlere ait dini organizasyonlara da rastlatmaktadır. Sonuç olarak dini faaliyetler açısından Sovyetler dönemi ile kıyaslandığında önemli bir gelişmenin olduğunu söyleyebiliriz.⁹²

⁸⁸ "İslam cane Örkəniyet", Gazetesi, No:4 (184), 1-10 Şubat 2010; Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı, [http://www.madeniet.astana.kz/?page_id=1516 &lang=Kz,\(12.12.2013\).](http://www.madeniet.astana.kz/?page_id=1516 &lang=Kz,(12.12.2013).)

⁸⁹ Fatma Kotan, "Kazakistan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hizmetleri Hakkında Düşünceler, Din Eğitiminde Yeni Bir Yöntem Drama", *Diyanet Aylık Dergisi*, Ağustos 2010, S. 236, [http://www.diyanetdergisi.com/diyanet-dergisi-dergi-140.html,\(10.12.2013\).](http://www.diyanetdergisi.com/diyanet-dergisi-dergi-140.html,(10.12.2013).)

⁹⁰ Әбсәттар қажы Дәрбісәлі, Ислам қайраткері, Алматы, «Білім баспасы» 2011. 522-б. (Absattar Hacı Derbisali, *İslam Emektarı*, Bilim Yay, Almatı, 2011, s. 522.)

⁹¹ Bulutay, *a.g.e.*, s. 57.

⁹² Roman Podoprigora, *Religion in Kazakhstan: A General View*, 1999. s. 581, 583.

Şurası da unutulmamalıdır ki; Kazakistan İslam kültürünün yayıldığı ülkelerden birisidir. Geçen asrın içerisinde Sovyetlerin bütün çabalarına rağmen, idaresindeki Cumhuriyetlerde olduğu gibi Kazakistan’da da diğer dinlerle birlikte, İslam’ı toplumdan tamamen silemediği bilinen bir gerçektir. Evvelki neslin şeriata sağlam tutunması ve ruhani dayanıklılığının sayesinde bu gibi çabalarından bir sonuç alamadılar. Bağımsızlığı kazandıktan sonra insanların kendi inançlarına sarılmaları en tabii hakları idi. İslam dininin tekrar canlanması Kazaklar tarafından da desteklendi. Birçok Kazak vatandaşı İslam Kültürünün meşhur ilim merkezlerinden diploma alarak döndüler. Bu âlimler İslam’ın Kazakistan’daki görünürlüğünün en büyük sebebidir.⁹³

XXI. yüzyıl’a geldiğimizde ise bu yüzyılın ilk yıllarında Kazakistan’da din konusundaki gelişmeler oldukça önemlidir. Özellikle Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kazakistan halklarının dini görüşlerine, inanışlarına samimi ilgi göstermekte ve bunu da devlet politikası olarak uygulamaktadır. Kazakistan’da din hürriyeti yani insanların kendi dinlerini seçmeleri ve dinlerinin emirleri doğrultusunda yaşamaları kanun ile tespit edilerek Anayasa ile güvence altına alınmıştır.⁹⁴

5. Bağımsızlık Sonrası Kazakistan

Anayasal Durum: Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Kazakistan ve diğer Türk Cumhuriyetleri din ve vicdan özgürlüğü hakkında yeni kanunlar çıkardılar. Bu yeni çıkartılmış olan kanunlarda; din ve dini kurumlara, laiklik esası dikkate alınarak dünya standartlarında yeni haklar tanındı. Kazakistan Cumhuriyeti’nin “Dini İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Hakkında” başlıklı yasa, 15 Ocak 1992’de kabul edilmiştir. Bu yasa 2011 yılında yeni kanun çıkınca iptal edilmiştir. Yerine 11 Ekim 2011 yılında “Dini Hizmet ve Dini Kurumlar” adlı yeni bir yasa çıkarılmıştır.⁹⁵ Din özgürlüğüne dair anayasada da şu maddeler yer almaktadır:

---

⁹³Нұрсұлтан Назарбаев, Сындрлы он жыл, Алматы, «Атамұра баспасы» 2003. 102, 103-б.

(Nursultan Nazarbayev, *Kritik On Yıl*, Atamura Yay, Almatı, 2003, s. 102, 103.); Tursun Gaitov- Saira Shamahay- Dinara Zhanabaeva-Zhuldyz Zhumashova, *Kazakh Culture in The Context Of Islam*, s. 6.

⁹⁴ Söylemez, *a.g.m.*, s. 345.

⁹⁵ Bulutay, *a.g.e.*, s. 60.

“Bütün dinler ve dini kurumlar, Kazakistan Anayasasına göre eşit hukuka sahiptir. Herhangi bir din veya dini kurum, başkalarına göre hiçbir ayrıcalıktan yararlanamaz,” (4. md.).⁹⁶

“Cinsiyeti, sosyal durumu, makamı, milliyeti, soyu, dili, dini inancı, mensup olduğu bölge veya benzeri herhangi bir durumu yüzünden kimseyi kınamak ve aşağılamak yoktur.” (14. md.)

“Herkesin, hangi millete, hangi partiye ve hangi dine mensup olacağına kendisinin karar verme ve bunları açıklayıp-açıklamama hakkı vardır.” (19. md.)

“Amacı veya hareketi memleketin Anayasal yapısını zorla değiştirmeye, onun bütünlüğünü bozmaya, memleket güvencesine zarar vermeye, toplumsal, nesillik, milli, dini, soylu grup ve boy kırınlığını arttırmaya yönelik toplumsal gruplar kurmaya ve onların hizmetine, bununla birlikte kanunla olmayan askerileşerek karma grup kurma ve ayrıcalığa yönelik propaganda ve faaliyetler yasaklanmaktadır.”(20.md).

“Herkes, insani değerler konusunda özgürlük hakkına sahiptir.” (22. md.)^{97*}

1992’de çıkartılan yasaya göre Astana’da ve her il valiliğinde (akimlik) bulunan “Dinler Komitesi”nin İç Siyaset bölümlerine başvuran her din, düşünce, tarikat ve mezhep mensubu kişi ve gruplara diledikleri şekilde inanç ve düşüncelerini yayma ve uygulama konularında belli koşullar dâhilinde serbestçe faaliyette bulunma müsaadesi verilmektedir.⁹⁸ 1992’de kabul edilen bu kanunla meydana gelen özgürlük ortamından, hem bölgenin hâkim dini İslamiyet hem de diğer dinler aynı şekilde yararlanmaktadırlar. Bu arada bu kanunu fırsat bilen misyonerler de Kazakistan’a akın etmeye başlamışlardır.

---

⁹⁶Kazakistan Cumhuriyeti’nin Yüksek Meclisi, 1992, No: 4, 84- belge.

⁹⁷Қазақстан Республикасының Конституциясы, 1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған,(Kazakistan Cumhuriyeti’nin Anayasası, 30 Ağustos 1995 tarihli cumhuriyet referandumda kabul edilmiştir.);F. Есім; А. Артбаев; С. Қанаев; Г.Біләлова, Дінтану негіздері, Алматы, «Білім баспасы» 2007. 126, 127-б. (G.Esim- A.Artbaev-S.Kanaev- G.Bilalova, Teoloji Esasları, Bilim Yay, 2007, s. 126, 127.); Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Ukrayna Ülkelerinin Anayasaları, Efor Ajans Matbaacılık, Mayıs 1999, Ankara, s. 117.

*Bu madde hakkında Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev “Kazakistan - 2030” konuşmasında şöyle demiştir: “Çeşitli etnik ve dini grupların birine müsaade ederek, diğerlerine müsaade etmeyen memleketin geleceği yoktur”.

⁹⁸Asset Anuarbekov, “Kazakistan’da Misyonerlik Faaliyetleri”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2008, s. 7.

Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı (KMDİB) ile birlikte ülkenin meşhur yazar ve aydınlarının misyonerlik faaliyetlerine müdahalesi sonucu bazı Müslümanların Hıristiyanlığa geçmeleri önlenmişse de, ne yazık ki tüm bu çalışmalar, anayasaya, din ve vicdan özgürlüğü kanununa ve insan haklarına aykırı görüldüğünden misyonerlik faaliyetleri devam etmektedir.⁹⁹

6. Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'da Kurulan Dini Müesseseler

Kazakistan Cumhuriyeti Din İşleri Ajansı: Kazakistan'da İslam dini, VIII. yüzyıldan itibaren varlığını devam ettirmektedir. O günden bu güne İslam dünyasındaki mezhep, tarikat, dini cemaat vs. akımların teşekkül ve gelişmelerinden Kazakistan da etkilenmiştir. Günümüzde de bu etkileşim devam etmektedir. Öyle ki, son zamanlarda İslam adını kullanarak ortaya çıkan çeşitli dini akımların artması ciddi bir şekilde gündeme gelmiş bulunmaktadır. Kazakistan'da bugün radikal veya İslami kılıf altında gayri İslami tutum ve davranışlarla gerek devlet yönetimini ve gerekse Kazak halkını endişeye sevk eden örgütleri ve cemaatleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Selefilik, Hizbu't-tahrir, Kuraniler, Babailer ve Ahmediyeye.¹⁰⁰

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra pek çok konuda olduğu gibi din konusunda da yeni adımlar atılmıştır. Bunlardan birisi de dini inanç özgürlüğüdür. Bu özgürlüklerle birlikte Kazakistan'a girmek isteyen yukarıdaki dini gruplara müftü Ratbek Hacı Nisanbayoğlu görev sürecinde engel olmaya çalışmış ise de, onun görevden ayrılmasıyla birlikte ülkede söz konusu oluşumlar faaliyetlerini devam ettirmişlerdir.¹⁰¹

Ülkeye gelen dini grupların başında Selefiler, Tebliğ cemaati vb. gruplar gelmektedir. Bu gruplar Kazakistan 1992 yılında çıkarılan yasadan faydalanarak kendi düşüncelerini rahatça yaymışlardır. Bunların içerisinde bir de basın sayfalarında sıkça adı geçen ve toplumun huzuruna en çok zarar veren "Hizbu't-tahrir" grubu

---

⁹⁹ Yrysbayev, *a.g.t.*, s. 34, 35.

¹⁰⁰ Zhalgas Sandybayev, "Günümüzde Kazakistan'da İslam", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Ocak 2014, c. 22, S. 1, s. 217.

¹⁰¹ İzbayrov, *a.g.e.*, s. 120.

bulunmaktadır. Bu gruplar ülkede bilgili ilahiyatçıların az olmasından yararlanarak özellikle ülkenin güney bölgesinden birçok genci kendi aralarına katmışlardır.¹⁰²

Bu dini oluşumlar Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın çıkardığı fetvaları benimsemiyor, Kazak milletinin tarihi ile iç içe olan Hanefi mezhebini kabul etmiyorlardı. Bunlar İslami bilgileri zayıf olan Müslümanları kendi tarafına çekerek İslam dininin doğru bir şekilde öğrenilmesini engelliyorlardı. Böylece memleketin bütünlüğüne, halkın birlik ve beraberliğine zarar veriyor, toplumun huzurunu bozarak bereketini kaçııyorlardı.¹⁰³ Bunların ortaya çıkmasında, Güney Kazakistan eyaletinde diğer Müslüman ülkelerin yardımıyla açılan dini okulların büyük tesiri olmuştur. Çimkent şehrindeki Kazak-Kuveyt Üniversitesi ve Almatı şehrinde kurulan “Tayba” koleji bu anlamda büyük bir role sahiptir. Bununla birlikte dış Müslüman memleketlerden fikirlerini yaymak için gelen çeşitli kişi ve dini grupların yanı sıra, Suudi Arabistan, Lübnan, Suriye, Mısır ve Pakistan elçilerinin kendi ülkelerindeki dini okullarına öğrenci göndermesinin de büyük etkisi olmuştur.

Yukarıdaki grupların hepsi Kazakistan'daki Müslümanların geleneksel dini tutumlarına bağlı oldukları Hanefi mezhebini küçümsüyor ve reddediyorlardı. Kendi dini görüşlerini övüyor bölge halkının mezhebi görüşlerini, dini inançlarını, geleneksel tutumlarını ve yapa geldikleri ibadetlerini ayıplıyor, onları şüpheli hale getiriyorlardı.¹⁰⁴

Bu olup bitenlerden sonra Kazakistan Cumhuriyeti memleketin iç güvenliğini sağlamak amacıyla 15 Ocak 1992 yılındaki “Dini İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar” yasasını iptal ederek, 11 Ekim 2011 yılında “Dini Hizmet ve Dini Kurumlar” adı altında yeni bir yasa çıkardı. Bu yasa dini gruplar ile ülkedeki kurumlar arasındaki ilişkileri yasal bir çerçeveye oturtmayı amaçlıyordu.

Kazakistan'ın bazı bölgelerindeki dini durumun karışmasına bağlı olarak Ocak 2005 yılında Cumhurbaşkanı Nursultan Almatı ve Astana şehirlerinin belediye başkanlarına ülkedeki dini durumun araştırılması talimatını verdi. Bunun üzerine 30 Ocak 2006 tarihli 1319 sayılı kararnameye uygun olarak bölgedeki din işlerinin

¹⁰²<http://bilim.idhost.kz/tarih/2734-kazakstandagy-dini-birlestikter-kyzmeti.html>, (11.12.2013).

¹⁰³ Балтабай Мекежанов., “Қазақстанда ислам дінінің дамуы жағдайындағы кері ағымдар мәселелері”, Имам Ағзам Әбу Ханифа мәзһабы және қазіргі заман атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары, Алматы, «Атамұра баспасы» 2009. 144-б. (Baltabay Mekecanov, “Kazakistan'da İslam Dininin Gelişmesine Ters Akımların Etkisi”, İmam Azam Ebu Hanife Mezhebi ve Günümüzdeki Yansımaları Üzerine Uluslararası Konferans Materyalleri, Atamura Yay, Almatı, 2009, s. 144.)

¹⁰⁴ Mekecanov, *a.g.m.*, s. 141.

yürütülmesi ile ilgili olarak komiteler oluşturuldu. Bu komitelerin raporları doğrultusunda dini durumu denetlemek amacı ile “Din İşleri Ajansı Kurumu” kuruldu. Günümüzde Akmola, Aktöbe, Jambıl, Mangıstau, Pavlodar eyaletlerinde bu görevi o eyaletlerin valileri üstlenmiştir.¹⁰⁵

Kazakistan Cumhuriyeti'nin 21 Eylül 1997 tarihli 1362 sayılı kararnamesine uygun olarak yabancı ülkeden gelen şahısların ve Kazakistan vatandaşı olmayanların misyonerlik faaliyetlerini takip etmek üzere 7 Şubat 2012 tarihli 211 sayılı kararnameyle her çeşit misyonerlik hizmeti ile uğraşanların kayıt altına alınmaları hükmü getirildi.¹⁰⁶ Kazakistan Cumhuriyeti'nin Din İşleri Ajansı hakkında, başkanlığın 7 Ocak 2012 tarihli 124 sayılı kararına uygun olarak ülkedeki din bilgisinin değerlendirilmesi konusunda karar çıkarıldı.¹⁰⁷ Kazakistan Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'nın organizesi ile 18 Mayıs 2011 tarihli 84 sayılı kararnameyle, komiteler Kazakistan Cumhuriyeti Din İşleri Ajansı'na (bundan sonra sadece ajans olarak zikir edilecektir.) dönüşmüş oldu.

Ajans, yaptığı mezhepler sözleşmesiyle vatandaşların dinlerini seçme özgürlükleri için gerekli imkânları sağlayan ve dini gruplar ile karşılıklı faaliyet gösteren ülke yönetiminin birbiriyle olan ilişkilerinin kanunlara uygunluğunu denetleyen merkezi teşkilat kurumudur.¹⁰⁸

Ajans, dinin gelişmesi için ülke çapında var olan dini gruplar ve misyonerlerin eylemlerini, basım ve yayın organlarının dine ve hukuka uygunluğunu denetleyerek, Hukuk Koruma Organlarına (Hukuk Korgau Organdarı) öneriler sunar.

Ajansın görevlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Her bireyin kendi dinini seçme konusunda gerekli imkânları sağlamak,
- 2- Özgürlük hukukunun korunmasına yardımcı olmak,
- 3- Dini gruplar ile ilişkiye girerek grupların faaliyetlerinin devletin din konusunda izlediği politikaya uygun olmasını sağlamak,
- 4- Yapılan misyonerlik faaliyetlerinin hukuka uygunluğunu denetlemek,

---

¹⁰⁵İzbayrov , *a.g.e.*, s. 76, 100; [http://e-islam.kz/kz/contents/view/76,\(14.12.2013\)](http://e-islam.kz/kz/contents/view/76,(14.12.2013)).

¹⁰⁶ Kazakistan Cumhuriyetinin Anayasası, [http://e-islam.kz/kz/contents/view/76,\(14.12.2013\)](http://e-islam.kz/kz/contents/view/76,(14.12.2013)).

¹⁰⁷ Kazakistan Cumhuriyeti'nin 7 Şubat 2012 tarih ve 209 sayılı Din Bilgisi Hakkındaki Kararnamesi, [http://e-islam.kz/kz/contents/view/82,\(14.12.2013\)](http://e-islam.kz/kz/contents/view/82,(14.12.2013)).

¹⁰⁸[http://www.din.gov.kz/kaz/ob_agentstve,\(24.10.2013\)](http://www.din.gov.kz/kaz/ob_agentstve,(24.10.2013)).

5- Dini gruplar ve misyonerlerin faaliyetlerini kapsamlı ve objektif bir şekilde inceleyerek, genel sonuç ve analizini yapmaktır.¹⁰⁹

Kazakistan laik-demokratik bir ülke olarak ülke genelindeki dinlere doğrudan bir müdahalesi söz konusu değildir. Kanuna göre din ile devlet yönetimi birbirinden ayrıdır. Kazakistan yönetimi din işleri bir düzen içerisinde almak üzere özel yetkili bir kurum olarak Din İşleri Ajansı'nı kurmuştur. Din işleri ile devlet yönetimi her ne kadar ayrı olarak görülse de din işlerini devletin resmi bir kurumu olan Din İşleri Ajansı kontrol etmektedir.¹¹⁰

Söz konusu kurumun laiklik açısından değerlendirilmesi, tartışılması konumuz dışındadır. Kurumun görev ve yetkilerini yerine getirip getirmediği, kullanıp kullanmadığı itibarıyla konusu ele alındığında; kadro ve din uzmanların yetersizliği kurumun sağlıklı çalışmasını engellemektedir. Örneğin; camilerde yeterli bilgili kadro oluşmadığından mahalli yerlerdeki imamlar dini meselelere ve insanların dini ihtiyaçlarına tam olarak cevap verememekte, bundan dolayı halkın bir bölümü ya Batı'dan ve Doğu'dan gelen misyonerlerin yaymaya çalıştığı geleneğimizde olmayan dinlere ilgi göstermekte veya İslam adına ortaya çıkan aşırı gruplara meyletmektedir.¹¹¹

7. Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı

Şu andaki Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın kurulması İXX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başında tasarlanmaya başlandı. 1906 yılında Rusya'nın Berniya şehrinde Orta Asya'daki Müslümanların kurultayı gerçekleşti. Bu kurultaya 100'ün üzerinde temsilci katıldı.¹¹² Kurultayda Orta Asya ve Kazakistan Cumhuriyetleri Din İşleri Başkanlığı kurulması kararlaştırıldı. Baş müftü olarak Babahan Abdulmecidhan (1856-1857) seçildi. Din İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak kadıliklar

¹⁰⁹<http://e-islam.kz/kz/contents/view/79>,(14.12.2013).

¹¹⁰"İslam cane Örkeniyet", Gazetesi, No:30 (2469), 21-31Ekim 2011.

¹¹¹A.Д.Құрманалиева, "Қазақ еліндегі дінаралық келісімді орнатудағы дінтанулық білімнің ролі", Қазақстан даму үлгісінің философиялық-мәдениеттанымдық парадигмасы, (Қазақ елі – жерұйық 12 Қараша), Алматы, «Қазақ Университеті Баспасы» 2011. 142-б.(A.D.Kurmanalieva, "Kazakistan'da Yaşayan Dinler Arasındaki Uyuma Teoloji Eğitiminin Etkisi", Kazakistan Felsefe ve Kültür Değerlerinin İlerlemesi, Cennet Mekâmı Kazak Diyarı 12 Kasım, Kazak Üniv. Yay, Almatı, 2011, s. 142.)

¹¹²https://kk.wikipedia.org/wiki/Қазақстан_мұсылмандары_діни_басқармасы,(25.11.2013).

(Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı)

kuruldu. Kazakistan baş kadısı olarak da Abdal-Gaffar Şemsettin (1884-1953) atandı. Dinî eğitimini Kazan medresesinde tamamlayan Abdal-Gaffar Şemsettin, Almatı şehrinin imamı olarak da görev yapmıştır.¹¹³

Bu arada, 1929 yılından itibaren Sovyet hükümeti tarafından İslam dini karşıtı bir siyasetin uygulamaya başlandığının altını çizmek gerekir. İslam eğitim sistemi ve bu kapsamda İslam dinine mensup insanların din özgürlükleri yoğun baskıya maruz kalmıştır. Aynı baskı Müslüman din adamlarına da uygulanmıştır. Kazakistan'ın her tarafında camiler basılmış ve yıkılmıştır. 1930'lu yılların bu büyük sıkıntıları şeyh Abdal-Gaffar Şemsettin'den sonra Kazakistan'ın baş kadısı olarak atanan Saduakas Gilmani'nin (1890-1972) kararlılığını kıramamıştır. Kazakistan'ın Akmola eyaletindeki Tölengut Aktamak (Ahmet Gusanoğlu) medresesinden mezun olan Saduakas Gilmani pek çok sıkıntı ve zorluğa rağmen Kazakistan'ın kuzey bölgelerinde onlarca medrese açmış ve pek çok yetişkin insanı ve genci İslam dininin evrensel değerleriyle tanıştırmayı başarmıştır.¹¹⁴

Saduakas Gilmani'nin vefatından sonra 1972 yılında Kazakistan'ın baş kadılığına Ombı eyaletinden Hacı Yahya Beysenbayoğlu (1932-1997) geçmiştir. Buhara'daki Mir-Arap Medresesi'nden mezun olan Hacı Yahya, daha sonra Suriye'de Şam Üniversitesi'nin Şeriat bölümünde eğitim almıştır. Orta Asya ve Kazakistan Cumhuriyetleri Din İşleri Başkanlığı, Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te bulunduğu Kazakistan'daki dini hayata pek etkisi olmamıştır. Bu dönemde Kazakistan'da cami inşaatına izin verilmiyor, dini kitaplar basılmıyordu. Taşkent'te basılan dini eserlerin sayısı kısıtlı kaldığından Kazakistan'a ulaşamıyordu. Bu durumdan şikâyetçi olan Kazak halkı ortaya bağımsız bir Din İşleri Başkanlığı'nın kurulması fikrini atmıştır. Bu fikir dönemin Kazakistan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkanı Nursultan Nazarbayev'in desteği ile hayat bulmuştur. Tamamen onun inisiyatifi ve ısrarları sayesinde Moskova, Kazakistan'ın kendi Din İşleri Başkanlığı'nı kurmasına izin vermiştir. 12 Ocak 1992 yılında Kazakistan Cumhuriyeti İslam Kurultayı düzenlenmiştir. Bu kurultayda alınan kararlarla ülkede İslam dinini temsil eden Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı (KMDİB) kurulmuştur. Başkanlığın Merkezi Almatı'da olup, diğer illerde ise başkanlık "Ökil İmamlar"ca temsil edilmektedir.

¹¹³İzbaýrov, *a.g.e.*, s. 66; <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kazakistan-musulman-halki-din-isleri-baskanligi>,(30.11.2013).

¹¹⁴ İzbaýrov, *a.g.e.*, 74, 75.

KMDİB İslam değerlerini benimseyen insanların özgür dini teşkilatıdır. KMDİB'in faaliyetleri ve dini vaazları Kazakistan'ın en yüksek resmi kurumu olan kurultayca kabul edilen ve onaylanan tüzüğe uygun olarak Kazakistan'ın tümünde geçerlidir.¹¹⁵ Bu kurumun ilk başkanı olarak Buhara'daki Mir-Arap medresesinin Şariat ve Hukuk bölümünde eğitim almış olan Ratbek Hacı Nisanbayoğlu atanmıştır.¹¹⁶

Başkanlığın amacı ve görevleri şunlardır:

- 1- İslam dini konusunda vaaz ve nasihatlerde bulunmak,
- 2- İslam dinini yaymaya çalışmak,
- 3- Hz. Muhammed (s.a.v)'in mesajının doğru bir şekilde insanlara ulaştırılmasını sağlamak,
- 4- Kazakistan'da yaşayan Müslümanların birlik beraberliğini korumak,
- 5- Dini gruplar içerisinde ve dini kurumlarda şeriatın tam, eksiksiz ve doğru bir şekilde uygulanması için gerekli imkânları sağlamak,
- 6- Kazakistan'ın çeşitli eyaletlerindeki temsilci imamlar (Ökil İmamlar) aracılığı ile memleketteki Müslümanların dini mesellerine çözüm üretmek,
- 7- Dindar halkın dini taleplerini göz önünde bulundurarak ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte hizmet üretilip sunmak,
- 8- İslam dinini öğretecek uzmanlar yetiştirmek bunun için yurt dışındaki dini kurum ve okullarla irtibat kurmak,
- 9- Dini hususlarda fikri ve edebi kitaplar ve ders materyalleri gibi ihtiyaç duyulan yayınları hazırlamak.¹¹⁷

İlerleyen yıllarda KMDİB faaliyetlerinin farklı ve daha gelişmiş prensiplere dayalı olarak yürütülmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu yüzden 2000 yılının Haziran ayında düzenlenen III. Kazak Müslüman Halkı Kurultayı'ndan sonra KMDİB'na yeni seçilen yönetim halkın daha pozitif manevi ortama ulaşması ve sağlıklı bir inanç geliştirilmesi amacıyla din işlerinde reform yapma kararı aldı. Başkanlığa ve Kazakistan baş müftülüğüne Prof. Dr. Absattar Hacı Derbisali seçildi. Absattar Hacı Derbisali'nin başkanlığına seçilmesiyle dini faaliyetlerde kurultayca onaylanan programa uygun olarak ciddi değişiklikler yapıldı. Program günümüz ihtiyaçlarına uygun olarak çok

¹¹⁵<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kazakistan-musulman-halki-din-isleri-baskanligi>,(30.11.2013).

¹¹⁶"*Türkistan*", Gazetesi, 29 Ekim, 4 Kasım 1999.

¹¹⁷https://kk.wikipedia.org/wiki/Қазақстан_мұсылмандары_діни_басқармасы,(25.11.2013).
(Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı)

yönlü ve uzun vadeli çalışma programına dönüştürüldü. Başkanlık bünyesinde yapısal değişiklikler gerçekleştirildi yeni bölümler açıldı.¹¹⁸ Nitelikli ve uzman görevlilerin eğitimine önem verilmeye başlandı. Kazakistan'da görev yapan bütün din görevlilerinin mesleki yeterliliklerini incelemek üzere bir heyet kuruldu. Baş Müftü'nün inisiyatifiyle "Din görevlileri Mesleki Gelişimi Devlet İslam Enstitüsü" açıldı. 2008 yılına kadar adı geçen enstitüde 511 din görevlisi mesleki bilgilerini arttırmış, başarılı olanlar ise, Türkiye'deki ilahiyat fakültelerine ve Mısır'daki El-Ezher Üniversitesinde eğitimlerine devam ettirmeye hak kazanmıştır. Eğitime çok önem veren baş müftü 2001 yılında Almatı şehrinde faaliyet göstermeye başlayan Nur-Mübarek Mısır İslam Kültürü Üniversitesinin açılmasında aktif rol almıştır. 2001-2007 yılları arasında bu okulda din eğitimini tamamlayan öğrenci sayısı 145 olup, çoğu Kazakistan'ın farklı eyaletlerindeki camilerde görev yapmaktadır. Birincilikle mezun olan öğrenciler ise, Mısır'a staj yapmaya gönderilmiştir.¹¹⁹

11 Ekim 2011 yılında Kazakistan Hükümeti "Dini Hizmet ve Dini Kurumlar" adı altında yeni bir yasa çıkardı. Bu yasa ile Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın hizmetlerin de önemli değişiklikler yapıldı. Adı geçen yasanın on üçüncü maddesinin üçüncü fıkrasına göre dini ilim veren kurumları sadece ülkenin ve bölgenin mevcut dini grupların kurabileceği belirtildi. Yasaya göre grupların din görevlisi yetiştirmesi ve mesleki okul programını faaliyete geçirebilmesi halinde dini ilim veren kurumları kurmaya hak kazacakları belirtilmiştir.¹²⁰

19 Şubat 2013 yılında Kazakistan Müslümanlarının VII. Kurultayı gerçekleşmiş ve bu kurultayda yeni baş müftü olarak Ercan Maymerov seçilmiştir. Maymerov Mısır'daki El-Ezher Üniversitesi İslam Şeriatı Fakültesi'nden 2006 yılında mezun olmuştur. Baş müftü olarak seçildikten sonra Cumhurbaşkanı Maymerov'la özel görüşme yapmış ve dini aşırılıklara ve radikal gruplara karşı kararlılıkla karşı koyma talimatını vermiştir.¹²¹

---

¹¹⁸"İslam cane Örkennyet", Gazetesi, No:4 (184), 1-10 Şubat 2010; Hakkı Kılıç, *a.g.m.*, s. 10; http://www.madeniet.astana.kz/?page_id=1516,&lang=Kz,(12.12.2013).

¹¹⁹<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kazakistan-musulman-halki-din-isleri-baskanligi>,(30.11.2013).

¹²⁰ Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev, Astana, Akorda, 11 Ekim 2011 tarih ve 483-IV sayılı kanunuyla "Dini Hizmet ve Dini Kurumlar Hakkındaki" anayasası, "Egemen Kazakistan", 15 Ekim 2011.

¹²¹ İzbayrov, *a.g.e.*, s. 107.

Başkanlığın yaptığı dini faaliyetlerin Kazakistan halkı tarafından güvenilirliğini tespit etmek amacıyla sosyolojik bir inceleme yapılmış, vatandaşların %59,9'un Başkanlığın yaptığı faaliyetleri güvenilir bulduğu görülmüştür. Bununla birlikte Kazakistan halkının çoğunluğunun Başkanlığın faaliyetlerinden yeterli seviyede haberdar olmadıkları da anlaşılmıştır. Başkanlığın yaptığı faaliyetleri destekleyenlerin destekleme sebepleri arasında; Başkanlığın hayır işleri, (%14,9), Milli kültüre ve değerlerin korunmasına yaptığı katkılar belirtilmektedir (%3,3). İslam dini için çok faydalı hizmetlerde bulunmaktadır, şeklinde cevap verenlerin oranı ise sadece %0,9'dur.

Başkanlığın yaptığı faaliyetleri destekleyen vatandaşların yarısından fazlası; Başkanlığı yaptığı faaliyetlerden dolayı değil, İslam dinin temsilcileri olduğu için desteklemektedir denilebilir.¹²²

Başkanlık, Kazakistan'da bulunan Nur-Mübarek Mısır İslam Kültür Üniversitesi ve din görevlilerinin İslami bilgilerini geliştirmek için açılan İslam Enstitüsü ile sıkı bir irtibat içerisinde hizmet etmektedir. Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı, sadece Müslümanların din işleriyle ve eğitimiyle meşgul olmaktadır. Çünkü diğer dinlerin müntesiplerinin kendi kurumları vardır ve onlar gerekli hizmeti oradan almaktadırlar.¹²³

Yukarıda da belirtildiği üzere, Kazakistan laik bir ülke olup, devletin ülkede mevcut dinlere doğrudan bir müdahalesi söz konusu değildir. Devlet, sistem gereği tüm dinlere eşit davranmaya gayret göstermektedir. Dolayısıyla Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı da özerk bir kurumdur ve devlet tarafından herhangi bir destek görmemektedir. Devlet, din öğretimini ülkede mevcut olan bazı üniversitelerdeki fakülteler ile karşılamaya çalışırken, din eğitimini ise din görevlilerine bırakmıştır.¹²⁴

---

¹²² Айнұр Әбдірәсілқызы, “Қазақстандағы ислами білім беруді жетілдірудің өзектілігі әлеуметтанулық зерттеу қорытындылары негізінде”, Қожа Ахмет Ясауи тағылымы және Қазақстандағы діни білім беру мәселелері Халықаралық симпозиум материалдарының жинағы, Түркістан, «Тұран баспасы» 2011. 247, 248-6. (Айнур Абдірасылқызы, Kazakistan'da Din Eğitimi ve Öğretiminin Geliştirmesinde Toplumsal Temel Öğeler”, (Ноча Ахмет Ясевичінің), Kazakistan'da Din Eğitimi - Öğretim Meseleleri Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Turan Yay, Türkistan, 2011, s. 247, 248.)

¹²³ https://kk.wikipedia.org/wiki/Қазақстан_мұсылмандары_діни_басқармасы, (25.11.2013).

(Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı)

¹²⁴ Zengin, *a.g.m.*, s. 16, http://www.dem.org.tr/dem_dergi/3/dem3mak2.pdf, (11.01.2014).

8. Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın Teşkilat Yapısı

Bu başlık altında Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın teşkilat yapısını incelemeye çalışacağız.

8.1. Şeriat ve Fetva Birimi

Şeriat ve Fetva Biriminin amacı, Kazakistan'ın tarihi özelliklerini, memleketin şimdiki durumunu, halkın çok farklı etnik gruptan oluştuğunu, Müslümanlarla birlikte başka din mensuplarının barış içerisinde hizmet etmek zorunda olduklarını Kur'an-ı Kerim'i, şeriat hükümlerini ve İslâmî değerleri anlatmaktır. Ayrıca Müslümanların dini inanç esaslarının ve ibadet şekillerinin Ehli-Sünnet vel-cemaat esasına göre yürütülmesini sağlamaktır.

Birimin temsilcileri, Kazakistan'da yayımlanan dini, ilmi, edebi ve fikri eserler hakkında gerekli incelemeler yapar ve icap eden fetvaları verir. Birim ayrıca Kazakistan'da yaşayan Müslümanlar için dini bilgileri ihtiva eden kitapçıklar hazırlar. Müslüman halkın günlük hayatta karşılaştığı problemlere çözümler üretir ve bu bağlamda gelen sorulara fetva yayınlar. Müslümanların Kurban ve Ramazan Bayramlarının zamanlarını tespit ederek, bayramların düzgün bir şekilde geçmesini sağlar.¹²⁵

8.2. Dini Vaaz ve İnternetle Hizmet Birimi

Bu birim, Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'na kayıtlı camilerdeki dini ibadetlerin Hanefi Mezhebi'ne göre yürütülmesini, İslam'ın değerlerinin geniş bir şekilde tanıtılmasını organize eder. Radikal dini gruplara karşı halkın Ehli Sünnet inancı üzere bilinçlenmesi için makaleler ve vaazlar hazırlar. Ülkedeki çeşitli dini grupların temel dini bilgileri öğrenebilmeleri için vaaz, gazete, dergi ve internet yoluyla yaygın ve etkin neşriyatta bulunur.

---

¹²⁵[http://muftyat.kz/kz/kmdb/view?id=9,\(12.12.2013\).](http://muftyat.kz/kz/kmdb/view?id=9,(12.12.2013).)

Dini Vaaz ve İnternetle Hizmet Birimi ayrıca ortaokul, lise ve yükseköğretim kurumlarında dini ve manevi konuları ele alan konferanslar tertip eder. Uluslararası, ulusal ve bölgesel konferans, sempozyum ve paneller organize eder.

Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın resmi "www.muftyat.kz" internet sitesine gerekli dini bilgileri vaktinde kayıt ederek, eksiksiz hizmet yapılmasını organize eder. Siteye gelen sorulara zamanında cevap verilmesini sağlar.¹²⁶

8.3. Gençlerle Münasebet Birimi

Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın yöneticilik görevini üstlenerek, birim kendi işini dini idarenin genel hizmet planı ve politikasına uygun olarak organize eder.

Memleket genelinde dini uzmanlar yetiştirme sürecini ve sürecin planlı bir şekilde yürütülmesini takip eder. Başkanlığın yurt dışındaki dini idarelerle karşılıklı anlaşmalar yaparak, oradaki din eğitimi veren kurumlardan sağladığı kontenjanları yerli yerinde kullanarak öğrencilerin oralara sistemli bir şekilde gönderilmesini organize eder. Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığına bağlı olarak din eğitim ve öğretimi veren yerlerin, camilerin yanından temel İslam bilgisi öğretmek amaçlı açılan kursların onaylanılan ders programına uygun faaliyet gösterip, göstermediğini kontrol eder.

Ülke genelinde Müslümanların ihtiyacı doğrultusunda, zamanın ruhuna uygun olarak medreseler açılmasını organize ederek, oraların bilgili uzmanlarla donatılmasını sağlar. Din eğitimi ve öğretimi veren yerlerin kayıt ve izin işlemlerini organize eder. Memleket genelinde açılan ve açılacak medreselerin Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı'na kaydının yapılmasını ve Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı'nın değerlendirmesinden geçmesini organize eder.¹²⁷

Medreselerde okumak isteyen öğrencilerle ilgili belgelerin istek seviyesine uygun olarak hazırlanmasını kontrol eder. Medresede okuyan öğrencilerin sosyal yaşantılarının uygunluğunu denetler. Medrese öğrencilerinin ders başarı durumunu ve

¹²⁶https://kk.wikipedia.org/wiki/Қазақстан_мұсылмандары_діни_басқармасы,(25.11.2013). (Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı)

¹²⁷https://kk.wikipedia.org/wiki/Қазақстан_мұсылмандары_діни_басқармасы,(25.11.2013). (Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı)

ders programının yerine getirilmesini takip eder. Medreselerin ilmi başarıları için derste öğretilen metodu sistemli bir şekilde geliştirerek ilgili talimatı hazırlar.

Camilerin yanında açılan kursların hizmetini geliştirerek, derslerin onaylanılan ders çizelgesine uygun olarak yürütülmesini takip eder. Camilerin yanında açılan kurslara gerekli öğretmenlerin listesini çıkararak, onları değerlendirmeden geçirdikten sonra öğretmenleri yerleştirmek için Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'na öneriler sunar. Başkanlık ile Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı arasındaki anlaşmanın sonucunda Kazakistan'a gelen öğretmenlerin camilerin yanında açılan kurslarda ders vermesini sağlar ve bu işi eyaletlerdeki temsilci imamlar aracılığı ile takip eder.

İslam dinini öğrenmek, öğretmek ve incelemek amacı ile ilmi derslerin yönetimini yapmasını organize eder. KMDİB'nin kütüphanesindeki kitapları tasnif ederek, onların elektronik tahtalarda geniş çaplı kullanmaya elverişli hale gelmesini sağlar. Camilerin yanından dini kitap satış yerleri açmayı organize ederek, onların hizmetini takip eder.¹²⁸

8.4. Basın Sekreterliği Birimi

Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın günlük hizmetindeki önemli haberleri ve çeşitli hayırlı hizmetlerin toplumsal haber sayfalarında yayımlanmasını esas dinimize bağlı yayımlanan basında çıkan makaleleri değerlendirmeye çalışır. Bu yayımların İslam dinine ve dini idareye Müslümanların faydalanabileceği duruma getirmesini sağlayarak, yayımın eksik verilen yerleri varsa doğru yayımlanmasını takip eder. Toplumsal haberlerin, dini idrakte ilgili vaazların, basında çıkan makalelerin Hanefi mezhebine göre yayımlanma hedefi doğrultusunda hizmet eder.

Gerekli zamanlarda dini idare adına basın açıklamaları yapar. Dini bayramlar da ve başka kutsal gün ve gecelerde basın müşavere toplantılarını organize eder. Televizyon ve radyo yayınlarına dini uzman ilahiyatçıları seçerek, onların

---

¹²⁸[http://muftyat.kz/kz/kmdb/view?id=4,\(12.12.2013\).](http://muftyat.kz/kz/kmdb/view?id=4,(12.12.2013).)

konuşmalarını sağlar. Müslüman'ın anlayabileceği şekilde ilmihal bilgileri içeren vaazların yapılmasını organize eder.¹²⁹

8.5. Kadro Birimi

Kadro birimi başkanlığa ait dini kadroların ihdasına ve kadroların yerli yerinde kullanılmasına yardımcı olur. Başkanlığın şubelerinde çalışan memurların belgelerinin doğru bir şekilde doldurulmasını takip eder, dini uzmanların işe alınmalarını denetler, Başkanlığa uzmanlar hakkında öneriler sunar. Memleketteki din görevlilerinin mesleki açıdan yeterliliklerini artırmak amacıyla açılan İslam Enstitüsü'ne kimlerin katılacağını belirler. Çünkü Kazakistan'da, başkanlığa bağlı camilerde baş müftünün buyruğu ile çalışan imamlar (mollalar) eyaletteki temsilci imamın teklifi ile seçilip, eğitime gönderilmektedir.

Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın kadro hakkındaki talimatlarının memleketteki imamlara tam zamanında ulaştırılmasını sağlar. Din görevlilerinin ilimi seviyesinin denetlemesine yardımcı olur. Dini hizmetteki elemanlar hakkındaki düşünceleri toplayarak, imamların yaptığı işlerini değerlendirir. Milletten saygı duyduğu imamları destekler. Din uzmanlarının işe alınması, işten çıkartılması, yerinin değiştirmeye ilgili belgeleri ve kararnameleri hazırlar.

Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın şubelerinde çalışan memurların iş kitapçıklarını doldurur, kurumlara yaptıkları işler hakkında açıklama yapar. Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın şubelerinde baş müftünün buyruğu ile çalışan memurlara dini idare kimliğinin verilmesini organize ederek, onları kontrol eder.¹³⁰

8.6. İdari Yönetim ve Dini Hizmetler Birimi

Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın imamları ve cami hizmetlerinin çalışma sahası ile ilgili gelen dilekçe ve şikâyetlerin zamanında denetlenmesini organize ederek, halktan gelen öneri ve şikâyetlere cevap verir.

¹²⁹https://kk.wikipedia.org/wiki/Қазақстан_мұсылмандары_діни_басқармасы,(25.11.2013).

(Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı)

¹³⁰<http://muftyat.kz/kz/kmdb/view?id=11>,(12.12.2013).

Denetleme sonuçlarını KMDİB'in başkanı ve personel başkanına iletir. İmamların hizmetlerini kontrol ederek, dini faaliyetlere bağlı olarak müftüye net öneriler sunarak dini hizmeti geliştirmeye yardımcı olur.

Memleketteki tüm din görevlilerinin ilmi seviyesini ve mesleki durumlarını sistemli bir şekilde takip ederek. Memleket çapındaki camiler ve dini kurslardaki imamların ve tüm gençlerin iman ve eğitimine katkı sağlayacak faaliyetleri İmam Azam Ebu Hanife Mezhebine göre düzenler. Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Müslümanların arzularını ibadetler konusundaki isteklerini eyaletteki temsilci imamlar aracılığı ile yerine getirir.

Her bir eyaletteki dini kurumlarla camilerin irtibatını sağlayarak, birlikte yaptıkları işlerin uygunluğunu temin eder. Müslüman bayanların dini sorunlarıyla meşgul olur. Başkanlığa bağlı eyalet camilerinin meselelerini çözüp, işlerini halletmek amacı ile baş müftüye öneriler sunar.

Başkanlığın bünyesinde oluşturulan tüm birim başkanlarının ilmi seviyelerini geliştirmek ve tecrübelerini arttırmak amacıyla yurt dışında seminer, kongre ve konferanslara katılmasını sağlar. Her yıl yapılan faaliyetler hakkında rapor düzenleyerek Başkanlık bünyesinde kurulan heyete sunar.¹³¹

8.7. Cami Hizmetleri Birimi

Birimin amacı, Kazakistan'daki yapımı başlayan camilerin tamamlanıp hizmete sununcaya kadar süreci kontrol etmek, caminin kayıt işlemlerini yapmak, camiye isim koymak, görev yapacak imamın tayin ve tespiti için baş müftüye öneri sunmaktır.

Birimin diğer görevleri arasında, Müslümanların birlik beraberliğini korumaya yardımcı olmak, camilerde Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v)'in öğütlerinin doğru bir şekilde vaazlarında anlatılmasını, camilerin İslam dinine uygun olarak temiz tutulmasına yardımcı olmak bulunmaktadır.¹³²

¹³¹https://kk.wikipedia.org/wiki/Қазақстан_мұсылмандары_діни_басқармасы,(25.11.2013).

(Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı)

¹³²<http://muftyat.kz/kz/kmdb/view?id=8>,(12.12.2013).

8.8. Uluslararası İlişkiler ve Protokol Birimi

Bu birim yabancı ülkelerle münasebetleri yönetir: Başkanlığı'nın dış ülkelerinin dini kurumları ve Bağımsız Devletler Topluluğundaki dini merkezler ile karşılıklı irtibatını sağlar. Yabancı ülkelerin dini vakıfları ve hayır kurumları ile din eğitimi ve öğretimi veren yerleri irtibatlandırarak Başkanlıkla birlikte yurt dışına öğrenime gidecek öğrencilerin finans sorunlarını çözmeye çalışır. Kazakistan devletinin ve halkının menfaatlerine aykırı olmayan dış yardımları alır gerekli yerlere dağıtımını organize eder.

Kazakistan'daki dini kurumlarda görev yapacak kadroların hazırlanmasına yardımcı olmak için diğer Müslüman ülkelerle karşılıklı bağlantı kurar. Yurt dışında ilim tahsili yapmak isteyen öğrencilerin seçimini üstlenir, onların tüm belgelerini hazırlar yurt dışındaki okulların müfredatını ve öğrencilerin durumlarını takip eder.

Bu birim aynı zaman protokol hizmetinde yürütür. Baş müftünün Cumhurbaşkanı ile ve diğer yüksek bürokratlarla görüşmelerini organize eder. Halkın içerisinde itibarlı kişilerle de irtibatı sağlar. Dış ülkelerden gelen görevlilerin, din adamlarının ve diplomatik temsilcilerin baş müftü tarafından kabulünü düzenler.

Baş müftünün yurt dışı gezilerini, BDT'na ve ülkenin çeşitli eyaletlerine seyahatlerini planlar. Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın başkanlık heyetinin çalışma dokümanlarını yürütür.

8.9. Dini İnceleme ve İlmi Analiz Birimi

Kazakistan Cumhuriyeti'nin çok milletli ve laik bir devlet olduğunu dikkate alarak, halkın birlik beraberliğini, ittifakını korumak ve geliştirmek için halka sunulan dini içerikli kitapların, diğer neşriyatın, sesli ve görsel materyallerin içeriklerini denetler. Bu denetimlerde neşriyatın Başkanlığın dini tutumuna yani İmam Azam Ebu Hanife ve İmam El- Maturidi mezhebine uygun olmasına dikkat eder.¹³³

---

¹³³https://kk.wikipedia.org/wiki/Қазақстан_мұсылмандары_діни_басқармасы,(25.11.2013). (Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı)

9. Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'na Bağlı Vakıflar

Kazakistan'daki din eğitimi ve dini hizmetlerin yürütülmesine finans men kaynağı sağlamak üzere Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı bünyesinde çeşitli isimlerle vakıflar kurulmuştur. Bu başlık altında bunlardan en etkili olanları hakkında kısa bilgi verilecektir.

9.1. Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın Zekât Vakfı

Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı Zekât Vakfı 3 Haziran 2011 yılında Adalet Bakanlığı'na kayıt işlemlerini yaptırmıştır. Vakfın tam yasal adı "Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın Zekât Vakfı"dır.

Zekât Vakfı, özel ve tüzel şahısların zekâtlarını ve sadakalarını kabul ederek, onu şeriat hükümlerine göre dağıtmayla uğraşan kurumdur. Vakfın kurucusu ve yürütücüsü Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'dır.

Zekât Vakfı; Kur'an-ı Kerim ve sünneti temel alarak, şeriat hükümlerine uygun bir şekilde Kazakistan Müslümanlarının zekâtlarının toplanması ve uygun bir şekilde dağıtılması görevini üstlenir.

Vakfın amaçları:

- 1- Yeterli imkâna sahip olmayan köy camilerinde çalışan din görevlerinin maaşlarını ödemek,
- 2- Kazakistan'ın dini okullarında eğitim-öğretim gören öğrencilere burs vermek,
- 3- İhtiyaç duyulan yerlere okul binası yaparak, gerekli teknolojik imkânlar ile donatmak,
- 4- Dinî eğitim kurumlarının yanına öğrenci yurtları yapmak,
- 5- Gerek duyulan dini yayınları basmak ve halka dağıtmak,
- 6- İslam dininin uygun bir şekilde aktarılması için gerekli olan finansal yardımı yapmak,
- 7- Maddi durumu iyi olmayan kişilere yardım etmek,

- 8- Başkanlık bünyesinde çalışan memurlardan acil ihtiyaç olanlara destek sağlamak şeklinde sıralanabilir.¹³⁴

9.2. İslam Medeniyeti ve Bilimini Destekleme Vakfı

Günümüzde dünyanın birçok yerinde devlet tarafından desteklenen vakıfların sistemli bir şekilde çalıştıklarını görmekteyiz. Bu durum İslam ülkeleri içinde geçerlidir. Bu bağlamda Kazakistan'da da 17 Temmuz 2009 yılında Din İşleri Komitesi, medeniyet projelerini ve bilimini desteklemek amacı ile "İslam Medeniyeti ve Bilimini Destekleme Vakfı" nı kurmuştur.

İslam Medeniyeti ve Bilimini Destekleme Vakfı'nın yaptığı görevlerinden bazıları şunlardır:

- 1- Dini içerikli edebi eserler ve video kayıtları gibi yardımcı ürünler hazırlatarak, halkın dini kolay anlamasına yardımcı olmak,
- 2- Gençlerin ülkedeki çeşitli radikal gruplar ve zararlı unsurlar içine girmemesi için tedbir almak,
- 3- Memlekette bulunan Müslümanların mezhep bütünlüğünü korumak.¹³⁵

Kazakistan Cumhuriyeti'nin senato üyesi Kuanıç Sultanov vakfa başkanlık yapmaktadır. Vakfın finans desteğini sağlamak için vakfın bünyesinde destekçi kurul oluşturulmuştur. Bu kurulun üyelerinin arasında; milletvekilleri, Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın baş müftüsü, Şeyh Absattar Hacı Derbisali, ilahiyatçılar ve toplumun zengin ve hatırlı kişileri bulunmaktadır. Vakfın finansını ülkedeki büyük milli şirketler, çeşitli kurumlar ve kişiler karşılamaktadır.

Bu vakıf İslam'ın Medeniyet telakkisini, ilmini, hoşgörü ve barışa dayalı öğretisini yayma konusunda faaliyet göstermektedir. Vakıf başarılı öğrencilere özel burslar temin etmek suretiyle İslami eğitimi desteklemekte, Ajansın incelemesinden geçmiş olan eserleri cami imamı aracılığıyla halka ulaştırma gibi faaliyetlerinin yanı sıra, dört internet sitesini çalıştırmaktadır. Bunlar: www.islamfund.kz, www.sunna.kz, www.shakirt.kz ve www.muslim.kz internet siteleridir.¹³⁶

¹³⁴<http://zeket.org.kz/kz/page/view?id=1>,(15.12.2013).

¹³⁵"İslam cane Örkeniyet" Gazetesi, No:16 (232), 1-10 Haziran 2011; İslam Medeniyeti ve Bilimini Destekleme Vakfının Kuruluş Tarihi,http://old.islamfund.kz/kaz/about/istorija_sozdaniya,(11.12.2013).

¹³⁶ Sandybayev, a.g.m., s. 220.

Vakıf dini ve edebi kitaplar yayımlamanın yanı sıra, ülkede faaliyet gösteren medrese ve camilerin yanında mahalli olarak açılan dini kurslar için de ders kitapları hazırlayarak basımını sağlar. Vakıf aracılığı ile Çin'in Altay bölgesi ve Moğolistan'ın Bayan-Ulgii bölgesinde yaşayan Kazak Müslümanlara bu kitapların ulaştırılmasını gerçekleştirir. Her yıl yurt dışındaki yüksek dini okullara gönderilen 50 öğrencinin masraflarını üstlenir. Her yıl medreselerden birincilikle mezun olan öğrenciler için Almatı şehrindeki Nur-Mübarek Mısır İslam Kültür Üniversitesi'nde lisans eğitimlerini tamamlamalarına yönelik burs imkânı sağlar.

İslam Medeniyeti ve Bilimini Destekleme Vakfı'nın diğer bazı hizmetleri;

- 1- Doğum evleri, kreşler, okullar, bebek evleri, çocuk evleri, yatılı okullar, yetimler evi açmak,
- 2- Sosyal güvenlik kurumlarına maddi ve manevi yardım sağlamak,
- 3- Halkın dini hassasiyetlerini artırmak için vaazı nasihat kurumu oluşturmak.

Bu anlamda 12 kişiden oluşan vaaz nasihat grubu oluşturulmuştur. Bu gruplar sosyal güvenlik kurumlarını ve diğer yerleri dolaşarak insanların manevi sorunlarına çözüm bulmaya çalışmaktadır.¹³⁷

---

¹³⁷ "İslam cane Örkeniyet" Gazetesi, No:16 (232), 1-10 Haziran 2011; Zarina Dolataeva, Yardımlaşma Planlamaları, [http://old.islamfund.kz/kaz/programs/blagotvoritelnye_programmy/?cid=0&rid=72,\(11.12.2013\).](http://old.islamfund.kz/kaz/programs/blagotvoritelnye_programmy/?cid=0&rid=72,(11.12.2013).)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'DA YAYGIN VE ÖRGÜN DİN EĞİTİM UYGULAMALARI

1. Yaygın Din Eğitim Faaliyetleri

1.1. Camilerde Yaygın Din Eğitimi*

İslam medeniyeti tarihi örneklendiğinde Kazakistan'da da cami ve mescitlerde eğitim-öğretim kurumu olarak faydalanmıştır. Kazakistan'da ilk cami 893 yılında Taraz şehrinde yapılmıştır. Sovyetler'in dağılmasından sonra yeniden bir İslami uyanış başladı. Kazakistan bağımsızlığını kazandıktan sonra ekonomik ve siyasi alandaki gelişmelerin yanı sıra dini yönde de önemli değişikliklerle tanışmıştır. İnanç

---

*Arapça "cem" kökünden türeyen, "toplayan, bir araya getiren" anlamındaki cami kelimesi, başlangıçta sadece Cuma namazı kılınan büyük mescitler için kullanılan El-Mescidü'l-cami' (cemaati toplayan mescid)in tamlamasının kısaltılmış şeklidir.

Mescid, Arapça'da "eğilmek, tevazu ile alını yere koymak" manasına gelen sücut kökünden "secde edilen yer" anlamında bir mekân ismidir. Secde namazın rükunleri içinde en önemli, Kur'an'a göre insanın daha ilk yaratılışında şahit olduğu bir hürmet ifadesidir (el-Bakara 2/34). Hz. Peygamber'in bildirdiğine göre kulun Allah'a en yakın olduğu an secde anıdır (Nesai, "Tatbik", 78). Kur'an-ı Kerim, hadisler ve ilk İslam kaynaklarında cami karşılığında mescid kelimesi geçmektedir.

Kur'an'ın bildirdiğine göre insanlar için inşa edilen ilk mabet Kâbe'dir (Al-i İmran 3/969). Rivayete göre onun da ilk banisi Hz. Âdem'dir. Ebü Zerr'in sorduğu sorular üzerine Hz. Peygamber yeryüzünde ilk mescidin Mescid-i Haram, ikincisinin ise Mescid-i Aksa olduğunu açıklamıştır (Buhari, "Enbiya", 40; Müslim, "Mesacid", 1-2).

İlk Müslümanlar Darülerkam'ı bir mescid haline getirmişlerdi. Ayrıca evlerinde, vadilerinde gizlice ibadet ediyorlardı. Hz. Peygamber'in, "mirbed" denilen ağlların, harmanların temiz bölümlerinde namaz kıldığı rivayet edilir (Buhari, "Salat", 49; Müsned, II, 178; III,404; IV,85).

Hz. Peygamber hicret sırasında Medine'ye 2 mil kadar uzaklıkta olan Küba'da, Beni Amr b. Avf yurdunda, Külsüm b. Hidm'in evinde bir müddet misafir oldu ve bir mescid inşa ettirdi. Temeli bir nevi merasimle atılan mescid, 66x66 zira ebadında dört duvardan ibaret bir yapı idi. Süheyli'nin kaydettiğine göre bu mescidin inşasını Hz. Peygamber'e tavsiye etmesi, mescid için taş toplaması ve yapılırken büyük gayret göstermesi sebebiyle Ammar b. Yasir'in İslam'da ilk mescidin banisi olduğu söylenmiştir (er-Ravzü'l-ünuf, IV, 266). Ahmet Önkal - Nebi Bozkurt, "Cami", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, c. VII, s. 46, 48.

İslam tarihinde bir dönüm noktası olan Resul-i Ekrem'in Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra gerçekleştirilen ilk faaliyetlerinden biri Mescid-i Nebevi'nin (Mescid-Nebi) inşasıdır. Bizzat Hz. Peygamber tarafından yaptırılan iki mescidden biri olan (diğeri Küba) Mescidi Nebevi onun Medine'deki bütün faaliyetlerinin merkezinde yer almış ve fonksiyonları bakımından sonraki dönemde kurulan camilere örnek teşkil etmiştir. Nebi Bozkurt - Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mescid-i Nebevi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2004, c. XXIX, s. 281.

özgürlüğüne kavuşan Kazaklar, geleneksel dini hayatlarını çok daha rahat yaşamaya, eski dönemde kapatılan camileri yeniden açmaya ve ekonomik durumları iyileşince de çeşitli yerlerde görkemli camiler inşa etmeye başlamıştır. Bağımsızlıktan sonra 1992 yılında ilk camiye Nursultan Nazarbayev kendisi inşa ettirmiştir. Bu cami Cumhurbaşkanının doğum yeri olan Almatı şehrinin Üç Konır Köyü'nde yapılmıştır. Sonra çeşitli yıllarda nakış ve görkemli işlemlerle süslenen camiler inşa edilmiştir. Bu ilk yıllarda yapılan camilerin sayısı 1500'ün üzerindedir. Kazakistan'ın bağımsızlığından önce 1990 yılında ülkede sadece 68 cami varken günümüzde Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'na kayıtlı yaklaşık 2400 cami bulunmaktadır. Büyük camilerin açılışına Cumhurbaşkanı katılır ve ilk namaz da onunla birlikte kılınır. Şu anda ülkede merkez camilerin hepsi bilgisayarla donatılmış durumdadır.

Kazakistan'da en hızlı yayılan din şüphesiz İslam dinidir. Günümüzde toplumun gelişmesinde gençlerin katkısı çok büyüktür. Cami cemaatinin çoğunluğunu da onlar oluşturmaktadır. Kazakistan'ın büyük şehirlerdeki camilerin ihtiyacı karşılamadığını gören baş müftü Derbisali 2009 yılında cumhurbaşkanından ricasıyla Astana şehrinde 5 bin, Almatı şehrinde ise 20 bin kişilik iki tane cami inşaatı başlatılmıştır. Ayrıca Türkistan şehrinde Türkiye'nin yardımı ile 3 bin kişilik caminin inşaatı halen devam etmektedir. Bunun gibi Kazakistan'ın tüm şehirlerinde ihtiyaca binaen yüksek kapasiteli camilerin yapımına devam edilmektedir.

Günümüzde Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'na bağlı bulunan yaklaşık 2400'ün üzerinde camide yaklaşık 3060 imam, yardımcı imam ve müezzinler, toplumun dini konularda aydınlatılması, din kültürünün geliştirilmesi ve diğer dini hizmetlerde görev yapmakta ve toplumu yönlendirmektedir. Yaygın din eğitiminde genel olarak imamlar, yardımcı imamlar, Kur'an kursu öğretmenleri ve müezzinler görev almaktadır.

Kazakistan'da hemen hemen tüm camilerde hem çocukları hem de büyükleri temel İslami bilgilerle tanıştırmak amaçlı kurslar düzenlenmektedir. Buralarda Kazak imamlarla birlikte, Türk ve Arap öğretmenler de hizmet etmektedir. İmamlar kendi imkânlarıyla talebeleri okutmaktadırlar. Her camide Kur'an-ı Kerim ve İslam dinini öğrenmek için gelenlere dersler verilmektedir. Öğrenciler okullardan geldikten sonra cami imamlarından Kur'an-ı Kerim dersi almaktadır.

Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı, yürütmekle yükümlü olduğu yaygın din eğitimi etkinliklerini, cuma günü ve diğer mübarek gecelerde camilerde verilen vaaz ve hutbelerle, cami dışında da çeşitli dini konularda düzenlenen konferans, sempozyum ve benzeri bilimsel ve kültürel etkinliklerle gerçekleştirmektedir.¹³⁸

Kazakistan laik bir ülkedir. Anayasaya göre devlet ve din işleri ayrıdır. Camilerin bakımı, tamiri ve görevlilerin maaşı halktan toplanan paralarla karşılanmaktadır. Bu uygulama büyük şehirlerde pek sıkıntılı olmasa bile, kasaba ve köylerde problem olmaktadır. Köy ve kasabalarda camilerin yardıma muhtaç oldukları açıktır. Ülke de 2011 yılında kurulmuş olan İslam Dayanışma ve Yardımlaşma Vakfı'nın yardımıyla bu sıkıntılar imkân dâhilinde çözülmeye başlanmıştır.¹³⁹

Kazakistan'da yapılan yaygın din eğitimi faaliyetlerinin bazı eksiklikleri olmakla birlikte, Müslüman halk dini eğitimlerini genelde camilerde yürütülen eğitim faaliyetlerinden kazanmış ve kazanmaktadır. Müslümanlar için yapılan yaygın din eğitimi faaliyetlerinde göze çarpan yenilikler de olmuştur.

1.2. Kazakistan'da Temel İslami Bilgiler Öğreten Kurslar

Ülkede ilçelerdeki ve şehirlerdeki camilerin yanında, umuma mahsus temel İslami bilgiler öğreten kurslar organize edilmektedir. Bununla birlikte Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın desteği ile okul dönemindeki çocuklar için de her yıl yaz aylarında kurslar düzenlenmektedir.¹⁴⁰ Ayrıca 2008 yılından itibaren Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın talebi üzerine Türkiye'den 23 din görevlisi getirilerek Almatı, Kızılorda, Mangıstau, Jambıl, Taldıkorgan, Atırau, Aktöbe, Pavlodar, Karagandı, Semey, Kökşetau, Astana, Jezkazgan ve Canaözen şehirlerinde camilerin yanındaki kurslarda devamlı olarak halka Kur'an-ı Kerim, Fıkıh, Siyer ve Hadis gibi temel İslami bilgiler verilmektedir.¹⁴¹ 2012-2013 öğretim yılı itibariyle temel İslami bilgiler öğreten kursların sayısı 334, bu kurslarda ilim öğrenen öğrencilerin genel

¹³⁸ Bu bilgiler Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı Cami Hizmetleri Sorumlusu Erbol Sagioğlu ile yapılan görüşme sonucu alınmıştır.

¹³⁹ Arif Gökçe, "Din Yolundaki Kardeşliğimiz Kuvvet Kazansın", *Diyanet Avrupa Aylık Dergisi*, Haziran 2010, S. 134, s. 15.

¹⁴⁰ Abdirasilkızı, Kazakistan'da Din Eğitimi Sistemi: Tarihi, Günümüzdeki Durum ve Temel Meseleleri, s. 9.

¹⁴¹ Yenen, *a.g.m.*, s. 111; [http://masa.kz/article/view/id/4066,\(21.01.2014\)](http://masa.kz/article/view/id/4066,(21.01.2014)).

sayısı ise, 5789'dur. Temel İslami bilgileri ve Kur'an-ı Kerim'i öğreten bu kurslar çoğunlukla İslami eğitim işlerini sistemli bir şekilde yapmak isteyen kendisini bu alanda geliştirilmeyi düşünen insanlara imkân tanımaktadır.¹⁴²

1.3. İslam Enstitüsü

İslam Enstitüsü, Kazakistan'da görev yapan imamların İslami bilgilerini geliştirmek ve formasyonlarını artırmak amacıyla Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın liderliği ve ülkedeki İslam Bankası'nın finansal desteği ile 10 Nisan 2002 yılında Almatı şehrinde kurulmuştur. Aynı yıl içerisinde Adalet Bakanlığı'nın 474-1900 sayılı onayıyla "Yüksek Eğitim Merkezi" olarak kayıt altına alınmıştır.

Enstitünün hedefi Kazakistan'daki din görevlilerinin ilmi seviyelerini yükseltmek suretiyle mesleki gelişimlerine öncülük etmektir. Ülke genelindeki dini kadrolar için bir hizmet içi eğitim alanı olarak hazırlanan İslam Enstitüsü eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında ilk olarak Kazakistan'da açılmıştır. Enstitü, komşu ülkelerden gelen imamlara da kontenjan ayırmaktadır.¹⁴³

İslam toplumunda önceleri sosyal hayatın çeşitli kesimlerinde dinin büyük etkileri olmaktadır. Dolayısıyla din görevlisi, özellikle imamlar cemaat içerisinde dini fonksiyonlarını aşan dini-sosyal bir otoriteye sahiptir.¹⁴⁴ Kazakistan'da imam yetiştirme meselesini sadece mesleki nitelikli bir iş olarak değil, ideolojik ve siyasi muhtevası olan bir iş olarak görmek gerekir. Çünkü günümüzde imamların görevi sadece namaz kıldırmak, cenaze kaldırmakla sınırlı değildir. İmamlar camide vaaz vermenin, hutbe okumanın ve namaz kıldırmanın yanı sıra televizyonlara çıkmakta, gazetelere köşe yazısı yazmakta ve konferanslara çağırılmaktadırlar. Cuma günü ve gecesi ile kadir gecesi gibi mübarek gecelerde ve ramazanda camiler çok dolu olmaktadır. Camiye gelen vatandaş sadece namaz kılmak ve sadaka vermek için gelmez, aynı zamanda iyi bir vaaz dinlemek, nasihat almak manevi güç kazanmak için gelir. Bu bakımdan

---

¹⁴² Abdirasilkızı, Kazakistan'da Din Eğitimi Sistemi: Tarihi, Günümüzdeki Durum ve Temel Meseleleri, s. 9.

¹⁴³ <http://muftyat.kz/kz/university/view?id=2>, (17.12.2013); Abdirasilkızı, Kazakistan'da Din Eğitimi Sistemi: Tarihi, Günümüzdeki Durum ve Temel Meseleleri, s. 12.

¹⁴⁴ Ramazan Buyrukçu, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, Ankara, 1995, s. 339.

imamların çok iyi şekilde yetişmiş olmaları gerekir. İslam Enstitüsü, mesleki bilgileri yetersiz olan imamlar için bir imkân olarak gözükmektedir.¹⁴⁵

Enstitünün eğitim süresi dört aydır. Bir senede iki eğitim dönemi vardır. Birinci dönem Eylül ve Ocak arası, ikinci dönem ise Ocak ile Mayıs ayları arasındadır. Eğitim alanların çoğunluğu kırk yaşını geçmiş imamlardır. Onlar Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'na bağlı camilerin görevlileridir. Bu imamlar Enstitü'ye ülkenin tüm eyaletlerindeki temsilci imamlar aracılığı ile seçilerek gönderilir. Enstitüde şuanda otuz altı imam ders almaktadır. Enstitüde Kazakistan'ın kendi din görevlilerinin yanı sıra Türkiye ve Mısırdan gelen ilim adamları da ders vermektedir. Okulun öğretim programını Enstitü müdürü onaylar ve Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı ile koordineli bir şekilde geleneksel Hanefî Mezhebi prensiplerine göre yürütülür.¹⁴⁶

Enstitüde aşağıdaki dersler okutulur:

- Kur'an-ı Kerim
- Fıkıh
- Hadis
- Tefsir
- İslam Tarihi
- Arap Dili
- Kazak Dili
- Kazakistan Tarihi
- İslam Felsefesi
- Tecvit
- Akide
- Arap Dili Sentaks (Cümle Bilgisi)

Dersler Kazak Türkçesi ve Arapça okutulur. Enstitüde ders alan katılımcılar her iki ayda bir imtihan vermektedir. Ayrıca ders alan imamlar Fıkıh, Akide ve Tefsir derslerinden birisini seçip bu derslerden tez hazırlayarak dönem sonunda Enstitü müdürünün organize ettiği bir programda bu tezi konferans ya da seminer olarak

---

¹⁴⁵Шамшәдин Керім, “Қазақстандағы имамдар дайындау мәселесі”, Қожа Ахмет Ясауи тағылымы және Қазақстандағы діни білім беру мәселелері Халықаралық симпозиум материалдарының жинағы, Түркістан, «Тұран баспасы» 2011. 55-б. (Şamşadin Kerim, “Kazakistan'da İmamlar Yetiştirme Meselesi”, (Hoca Ahmet Yesevî Örneği), Kazakistan'da Din Eğitimi - Öğretim Meseleleri Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Turan Yay, Türkistan, 2011, s. 55.)

¹⁴⁶[http://shakirt.kz/kz/university/description?id=2,\(16.12.2013\).](http://shakirt.kz/kz/university/description?id=2,(16.12.2013).)

sunacaklardır. Enstitüde 2002-2011 yılları arasında yapılan eğitim faaliyetlerine Kazakistan'ın çeşitli eyaletlerinden gelen 960'dan fazla imam katılmıştır. Bunlar aldıkları eğitimlerle mesleki yeterliliklerini uzmanlık seviyesinde geliştirmişlerdir. Katılımcılara devletin onayladığı bir belge verilir. Enstitü mezunları daha sonra din eğitimi veren başka okullara da devam edebilmektedirler.¹⁴⁷

Kazakistan'da, din görevlisi yetiştirilmesine gerek ortaöğretimde, gerekse yükseköğretimde özel bir önem verilmektedir. Bu önemi göstermek açısından ortaöğretim seviyesinde dokuz medresenin ve iki hafız yetiştirme merkezinin; yükseköğretim seviyesinde ise; bir ilahiyat fakültesinin ve altı üniversitede ise dintanu (Din bilgisi) bölümlerinin var olduğunu söyleyebiliriz.

Ülkedeki on bir milyon Müslüman'a yukarıda sayılan resmi kayıtlı olan kurumlar hizmet etmektedir. Bunca çabalara rağmen din görevlilerinde görülen yetersizlik ülkedeki önemli meselelerden bir tanesidir.¹⁴⁸

Kazakistan'da yeteri kadar İslami kuruluşun ve organizasyonun olmaması ve buna ilave olarak yetişmiş imam (dini liderlerin) bulunmaması ciddi eksiklikler olarak göze çarpmaktadır. Başlıca göze çarpan sorunlar; hükümetin din ile ilgili dengeli olmayan reformları, yeterli kaynağın olmaması ve İslam'ın yeniden canlanması ile ilgili olan korkular olarak sıralanabilir. Bu eksikliklerden ötürü, Kazakistan'da farklı radikal grupların eğitimsiz gençler üzerinde etkili oldukları görülmektedir.¹⁴⁹

1.4. Hafız Yetiştirme Merkezleri

İslami gelenekte Kur'an-ı Kerimi hıfz etmek önemli görülmüş bununla ilgili birçok kurum ve kültür oluşmuştur. Kazakistan da bu geleneği devam ettirmek adına

---

¹⁴⁷Әбсаттар қажы Дербісәлі, Тәуелсіз Қазақстанның мешіттері мен діни оқу орындары, Астана, «Фолиант баспасы» 2011. 2. том. 517-б. (Absattar Hacı Derbisali, *Bağımsız Kazakistan'ın Camileri ve Dini Okulları*, Foliyant Yay, Astana, c. II, s. 517.)

¹⁴⁸Abdirasilkızı, Kazakistan'da Din Eğitimi ve Öğretiminin Geliştirmesinde Toplumsal Temel Öğeler, s. 247; Көкенай Саясат, “Діні білім берудің кейбір мәселелері”, « Діни білім беру және ағарту діни экстремизм мен терроризмнің алдын алу факторы ретінде » республикалық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары, Астана. 2013. 88-б. (Kökenay Sayasat, “Dini İlim Öğretmenin Bazı Meseleleri”, «Din Eğitimi - Öğretim ve Dini Aşırılık ve Terörizm» Konferans Materyalleri, Astana, 2013, s. 88.)

¹⁴⁹Dilshod Achilov, *Islamic Education in Central Asia: Evidence from Kazakhstan*, Asia Policy, Number 14, July 2012, s. 80.

hafız yetiştirme merkezleri açmıştır. İlk defa 1997 yılında Güney Kazakistan eyaletinde bulunan Çimkent şehrinde “Daral Arkam” adında bir merkez açılmış ve yüzlerce hafız yetiştirilmiştir. Aralık 2010 yılında Akmola Eyaleti Kosçı Köyünde Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı tarafından “Kauam Ad-Din El-İthani El-Farabi et-Türkistani” isimli Kur’an-ı Kerim hafızı yetiştirme merkezi açılmıştır.¹⁵⁰ Bu iki kurumun yetiştirdiği öğrenciler ülkenin her tarafında imam, yardımcı imam, medrese ve okullarda öğretmen olarak hizmet etmektedir.

Daral-Arkam hafız yetiştirme merkezi 2010 yılından itibaren her yıl yaz aylarında temel İslami bilgi amaçlı kurs düzenleyerek, bu kursları yıl boyunca devam ettirmektedir. Okul, kolej, üniversite öğrencilerine din eğitimi vererek, zeki çocukları hafızlığa hazırlamaktadır. Merkez 2013 yılının ilkbaharından itibaren Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı’nın idaresi altına “İhlas Hafız Hazırlama Merkezi” olarak kayıt altına alınmıştır.¹⁵¹

Hafız hazırlama merkezleri orta seviyede İslami bilgi veren İslam dünyasında kabul edilen “aşere-i takrib” üzere hafızlar yetiştiren orta seviyedeki dini okullardır. Okul süresi iki yıl on aydır. Bu süre içerisinde öğrenciler Kur’an-ı Kerimi tam ezberleyerek hafız olmaktadır. Okula herhangi bir ücret ödenmemektedir. Okula kayıt yaptıracak çocuğun yaşının 25’i geçmemesi gerekir. Bu merkezlerde yaş özelliğine ve Kur’an bilgisine göre sınıflandırma yapılarak öğrenciler 4 gruba ayrılırlar. Birinci grup 30. cüzü ezberleyen hafızlardan, ikinci grup 15-29. cüzleri ezberleyenlerden, üçüncü grup 1-14. cüzleri hıfzedenlerden, dördüncü grup ise yeni başlayanlardan oluşmaktadır.¹⁵² Bu okullarda mesleki alanlarına uygun olarak Kur’an-ı Kerim, Tecvit, Tefsir, Akait, Hadis vb. dersler okutulmaktadır. Bu merkezlerde 2012-2013 öğretim yılı itibariyle eğitim gören öğrencilerin sayısı 161’dir.¹⁵³

---

¹⁵⁰Derbisali, *Bağımsız Kazakistan’ın Camileri ve Dini Okulları*, s. 585.

¹⁵¹<http://muftayat.kz/kz/university/view?id=6>,(18.12.2013).

¹⁵²http://din.gov.kz/kaz/deyatelnost_agentstva/deyatelnost_duxovnyx_uchebnyx/?cid=0&rid=1368,(19.12.2013).

¹⁵³Abdirasilkızı, Kazakistan’da Din Eğitimi Sistemi: Tarihi, Günümüzdeki Durum ve Temel Meseleleri, s. 10.

1.5. Bağımsızlık Sonrası Hazırlanan Dini Yayınlar

Kur'an-ı Kerim Kazak Türkçesi'yle ilk defa 1912'de Musa Begeyoğlu tarafından tercüme edildi.¹⁵⁴ Ama Sovyet Birliği zamanında Kazak ulusunun dinden soğuması için Komünistler her şeyi yaptılar. Bütün İslami kitaplar ve Kur'an tercümelemleri de yok edildi. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra dini yayınlarda göze çarpan bir canlanma başladı.¹⁵⁵ Bu süreçte ikinci Kur'an tercümesi 1988 yılında Türkiye'de yaşayan muhacir Kazaklardan Halife Altay tarafından yapılmıştır. Bundan sonra Kur'an-ı Kerim birçok kişi tarafından tercüme edilmiştir.

Arapçayı, Farsçayı ve Çağatay Türkçesini Kazakistan'da yaşayan insanların çoğu bilmediğinden Sovyetler Birliği döneminde Kiril Alfabesine geçilince müsteşriklerin dışında Kur'an-ı Kerimi yüzünden okuyanlar dahi kalmamıştı. Bağımsızlığın ilk yıllarında Halife Altay'ın tercümesi Kazakistan halkının az zamanda İslam dini hakkında bilgi edinmelerinde de önemli rol oynamıştır. İlerleyen zamanda dini eserlerin sayısı artmış ve halkın bu eserlere ulaşımı kolaylaşmıştır. Halife Altay'ın Kur'an-ı Kerim tercümesinden sonra yaptığı büyük eseri, Kazak Türkçesi'yle yayımlanan “şeriat ve farzları”nı anlatan kitabıdır. 1991 yılında İstanbul'da yayımlanan Mehmet Soyman'ın “İlmihal” adlı kitabını Halife Altay ilave yapmak suretiyle Kazak Türkçesine çevirmiştir. Böylece bu eserler o dönemdeki Kazak halkının temel İslami bilgileri edinmelerine yardımcı olmuştur. Bu konuda Halife Altay'ın ve Uluslararası İslam Yardımlaşma Vakfının faaliyetleri dikkate değerdir. Bu bağlamda ilahiyatçı Kayrat Coldıbayoğlu ve Muhiddin İsaoglu'nun “İslam İlmihali”ni, Kayrat Coldıbayoğlu'nun “Akikat Cuagi”sında saymadan geçemeyiz.¹⁵⁶

Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı tarafından 1997 yılından Ekim 2000 yılına kadar “İslam Âlemi” adı altında toplumun geneline hitabet eden bir dergi çıkarılmıştır. Bu dergi Ekim 2000'den sonra “İslam Cane Örkeniyet” (İslam ve

---

¹⁵⁴ Anuarbekov, a.g.t., s. 6.

¹⁵⁵ Wendell Sehwad, *Establishing an Islamic niche in Kazakhstan: Musyلمان Publishing House and its Publications*, Central Asian Survey Vol.30, No: 2, June 2011, s. 228, 229.

¹⁵⁶ Ф.Т.Жұмажанова, “Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейінгі жылдардағы діни еңбектер”, Имам Ағзам Әбу Ханифа мәзһабы және қазіргі заман атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары, Алматы, «Атамұра баспасы» 2009. 227, 231-б. (F.T.Cumacanova, “Kazakistan Bağımsızlık Aldıktan Sonraki Yıllardaki Dini Yayınlar”, İmam Azam Ebu Hanife Mezhebi ve Günümüzdeki Yansımaları Üzerine Uluslararası Konferans Materyalleri, Atamura Yay, Almatı, 2009, s. 227, 231.)

Medeniyet) adlı aylık bir gazete olarak değişmiştir. İslam Cane Örkeniyet Gazetesi 1000 tirajlı olarak yayım hayatına başlamış 2013 yılında ise 50 bin tiraja ulaşmıştır. Gazete ayda iki defa basılmakta ve Kazakistan'ın tüm cami ve mescitlerinde ücretsiz olarak dağıtılmaktadır. Bu gazeteye ilaveten “İman” adlı aylık bir dergi, Kasım 2002'den itibaren 3000 tirajlı olarak Başkanlık tarafından yayım hayatına sokulmuştur. Derginin 2013 yılındaki tirajı 13000 civarında olup, Türkiye'den Kazakistan'a çalışmak üzere gelen Türk Müslümanların kurduğu “Kazakistan 2030 Kazak-Türk Gençleri Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı”nın sponsorluğunda yayımlanmaktadır.¹⁵⁷ Ayrıca Kazakistan 2030 Kazak-Türk Gençleri Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından iki aylık periyotla “Rahmet Samalı” isimli Kazak Türkçesiyle yayımlanan bir dergi, 3000 tiraja ulaşmıştır. Aynı vakfın Rusça olarak iki ayda bir yayımlanan “Rodnik” adındaki dergisi de 3000 adet basılmaktadır. 2001'den itibaren Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın organizasyonunda iki ayda bir “İslami Hayat” başlığıyla “Kazakstanskaya Pravda”, “İzvestiya”, “Argumenti-i Fakti”, “Novoe Pokoleniye”, “Ekspress K” gibi gazetelerde Kazak ve Rus dillerinde dini makaleler yayımlanmaktadır.¹⁵⁸

Kazakistan 2030 Kazak-Türk Gençleri Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının kurmuş olduğu Hikmet Yayınevi bünyesinde, çoğunluğunu Kazak Türkçesiyle yayımlanan kitapların teşkil ettiği kırkın üzerinde Kazakça ve Rusça eserin de bulunduğu tercüme eser basılmış ve halen de basılmaya devam etmektedir. Bunlardan başka Kazakistan'da muhtevasında inanç, ibadet, sosyal yaşam, İslâm kültürü gibi konuların yer aldığı “Nur Şapağat” ve “Ruhani Kazına” gibi gazeteler de yayımlanmaktadır.¹⁵⁹

Dini içerikli sitelere gelince onların sayısı konusunda net bir şey söylemek mümkün değildir. Şu kadar var ki Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın özel sitesinin dışında 14 eyalet ve bu eyaletlere bağlı şehirlerin merkez camilerinin kendi siteleri bulunmaktadır.

Yakın geçmişte, dini kitaplar ve dini muhtevalı eşyaların sadece özel izinli olarak ve özel ayrılmış dükkânlarda satılması konusunda karar çıkarıldı. Bu karardan

¹⁵⁷Esim - Artbev - Kanaev - Bilalova, *a.g.e.*, s. 128; <http://masa.kz/article/view/id/4066>,(18.12.2013).

¹⁵⁸<http://www.oksh.kz/arhive/Muragat/140-141/dIN.htm>,(18.12.2013).

¹⁵⁹Yrysbayev, *a.g.t.*, s. 37, 38; <http://www.sefkatdergisi.com/roportaj/189-atayurt-kazakistanda-bir-hizmet-asg-halilullah.html>,(25.01.2014).

önce dini kitaplar ile dini muhtevalı eşyalar camilerin etrafında ve hemen hemen her yerde satılabiliyorken alınan bu kararlar sadece ruhsatlı dükkânlarda satılabileceği hükmü getirilmiştir.¹⁶⁰

2. Örgün Din Eğitimi Kurumları

2.1. Kazakistan Bilim ve Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Okullarda Din Eğitimi

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandığı yıllarda Bilim ve Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilk ve ortaöğretim kurumlarının ders çizelgelerinde ve öğretim programlarında din eğitimi ile ilgili dersler bulunmamaktaydı. Din öğretimi ile alakalı dersler ancak öğrencilerin ve ebeveynlerinin isteğiyle ek ders olarak programa konulabilmekteydi. Bu derslerin programa girmesi okul müdürleri tarafından belirlenirdi.

Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı'nca çıkartılan 22 Temmuz 2009 tarih ve 353 sayılı kararnamenin birinci maddesinin sekizinci fıkrasıyla din dersleri konusunda yeni bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre ortaokulların dokuzuncu sınıflarında haftada bir saat dintanu (Din bilgisi) dersi okutulmaya başlanmıştır. Derste okutulacak materyallerin azlığı ve din kültürü öğretmenlerin yetersizliğinden dolayı bu dersleri tarih öğretmenleri vermiştir. Şu anda da durum bundan daha iyi değildir. Dokuzuncu sınıflara konulan din dersi mecburi olup, kültür aktarımı görevini ifa etmektedir. Bu derste hem İslam hem de diğer dinler hakkında bilgi verilmektedir. Çünkü ders her öğrencinin başkalarını daha iyi tanmasına; dolayısıyla onlarla daha sağlıklı ilişkiler kurmasına katkı sağlamak amacı ile programa konulmuştur.¹⁶¹

---

¹⁶⁰ Sandybayev, *a.g.m.*, s. 218, 219.

¹⁶¹Танжарық Турганкулов, “Жамбыл облысындағы діни ахуал және білім беру мәселелері”, Қожа Ахмет Ясауи тағылымы және Қазақстандағы діни білім беру мәселелері Халықаралық симпозиум материалдарының жинағы, Түркістан, «Тұран баспасы» 2011. 205-б.(Tancarık Turgankulov, “Cambıl Eyaletindeki Dini Durum ve İlim Öğretme Meseleleri”, (Hoca Ahmet Yesevî Örneği), Kazakistan'da Din Eğitimi-Öğretim Meseleleri Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Turan Yay, Türkistan, 2011, s. 205.); Н.Ж.Байтенова - Ф.Камалова, “Қазақстандағы исламдық білім беру мәселесі”, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары, Алматы, «Қазақ университеті баспасы» 2011. 154-б.(N.C.Baytenova - F.Kamalova,

Dintanu (Din bilgisi) dersinin içeriği şöyle belirlenmiştir: Dintanu dersi ve yönetimi, konusu, özelliği, ilmi tarihi, dinin ortaya çıkması, dinin teolojik ve ilmi teorileri, dinin içeriği, kökeni, çağdaş toplumda dinin yeri, evrensel dinler: İslam, Budizm, Hinduizm ve Hıristiyanlık, günümüzde yaygın olan dinler: Zerdüştlük, Konfüçyüs dini, Taoizm, Şintoizm, Yahudilik, Sihizm, manevi medeniyetin parçası olarak din, namus, teoloji ve hür düşünme.¹⁶²

Eyaletlerdeki okulların dokuzuncu sınıflarında dintanu (Din bilgisi) dersinin nasıl öğretildiği ile ilgili bir araştırma yapılmış, bu derslerin öğretmenleri ile görüşülmüştür. Araştırma sonucunda birçok problemin olduğuna şahit olunmuştur. Bu görüşmelerde öğretmenler okutulan din bilgisi derslerinin zorluğundan, bilgileri internet sitelerinden veya tesadüfen karşılaştıkları kitaplardan almak zorunda kaldıklarından, kendi alanları olmadığı için aktardıkları bilgilerin hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğunu ayırt edemediklerinden yakınmışlardır. Bundan dolayı bu okullarda okuyan öğrencilerin doğru dini bilgi aldıklarını söylemenin zor olduğunu da ifade etmişlerdir.¹⁶³

2.2. Medreselerde Din Eğitimi

Medrese sözlükte “okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak” anlamına gelen ders (dirase) kökünden bir mekân ismidir. Resül-i Ekrem döneminde Medine’de Kur’an öğretiminin yapıldığı bir eve Dârül-Kurrâ adı veriliyordu. Bu evin medreselerin doğuşunda bir başlangıç olduğu ileri sürülmüştür.¹⁶⁴ Ancak ilk bina edildiği günden itibaren bir eğitim ve öğretim kurumu olarak da görev yapan Mescid-i Nebevi’yi ve orada bulunan Suffe’yi medresenin ilk modeli kabul etmek daha doğrudur.

Medrese denilince daha çok, Alparslan ve ardından oğlu Melikşah’ın veziri olan Nizamülmülk tarafından Nişabur ve bilhassa Bağdat’ta açılan Nizamiye medreseleri

---

“Kazakistan’daki Din Eğitim-Öğretim Meselesi”, El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi Uluslararası Konferans Materyalleri, Kazak Üniv. Yay, Almatı 2011, s. 154.); [http://tarazdini.kz/bl/print:page,1,549-zhambyloblysynday-dni-ahual-zhne-dni-blm-beru-mseleler.html,\(19.12.2013\).](http://tarazdini.kz/bl/print:page,1,549-zhambyloblysynday-dni-ahual-zhne-dni-blm-beru-mseleler.html,(19.12.2013).)

¹⁶² Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı’nın 3 Kasım 2010 tarih ve 511 sayılı kararnamesiyle tasdik edilmiştir, [http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30856841,\(19.12.2013\).](http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30856841,(19.12.2013).)

¹⁶³ Turgankulov, *a.g.m.*, s. 205.

¹⁶⁴ Ali b. Muhammed el-Huzai, s. 80; Abdulhay el-Kettani, I, 138.

akla gelmektedir. Bunların başta gelen özelliği hoca ve talebelerin barınacağı odalarının bulunmasıdır. Nizamiye medreselerinin en ünlüsü 459 (1067) yılında Bağdat'ta öğrenime açılan medrese olmakla beraber Nişabur'un zaman itibariyle önceliği vardır.¹⁶⁵

Medrese dini ilim veren eğitim merkezidir. Onun tarihi genel olarak XII-XIII. yüzyıllardan başlamaktadır. O, İslami eğitim ile doğrudan bağlantılıdır. Medresede ders veren öğretmenler hafız, molla, hazret, ondan yukarısı da müderris (öğretmen) diye ve öğrencileri şakirt, talebe (ilim arayan) olarak adlandırılmıştır.¹⁶⁶

Günümüzde Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı ve Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'na kayıtlı olarak çeşitli eyaletlerde dokuz medrese faaliyet göstermektedir. Tüm medreseler din eğitimi hizmetini yürütebilecek izin belgelerine sahiptir. Medreseler Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı tarafından kayıt altına alınmıştır. İlim öğretme hizmetinin organizesi Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilim dalındaki kanunlarına uygun olarak yürütülmektedir. Medreseler din görevlileri yetiştirmek için genel çoğunluğa mahsus ilim öğretme standardına uygun bir şekilde hizmet yapmaktadır.

Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı 0105000 sayılı kanunun, ilk kademeli ilim öğretme başlıklı yönetmeliğine göre, teknik ve mesleki ilim öğretme faaliyetlerini, hazırlanan deneme ders planına göre yürütmektedir.¹⁶⁷

Medreseler Astana, Çimkent, Almatı, Oral, Pavlodar, Aktöbe, Şamalğan, Sariağaç, Taraz illerinde hizmet vermektedir. Türkiye'deki ilahiyat meslek yüksek okulları benzeri, 3 yıllık yatılı ilahiyat meslek yüksekokullarıdır. Bu yüksekokullarda ilahiyat eğitimi yapılmakta, ülkeye din hizmeti verecek kadrolar yetiştirilmektedir. Medreseler yalnızca din görevlisi yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. 2007'de Kazakistan'ın başkenti Astana'da "Astana Medresesi", Çimken şehrinde "Çimkent Medresesi" açılmıştır. Ayrıca 2008'de Almatı şehrinde "Şamalğan Medresesi", Oral şehrinde "Oral Medresesi", Pavlodar şehrinde "Ebu Bekir Sıddık Medresesi" ve Aktöbe

¹⁶⁵ Nebi Bozkurt, "Medrese", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2003, c. XXVIII, s. 323, 324.

¹⁶⁶ Қалмахан Ержан, "Діни білім негізі медреседе", Қожа Ахмет Ясауи тағылымы және Қазақстандағы діни білім беру мәселелері Халықаралық симпозиум материалдарының жинағы, Түркістан, «Тұран баспасы» 2011. 191-б. (Kalkaman Ercan, "Dini İlimin Aslı Medresededir", (Hoca Ahmet Yesevi Örneği), Kazakistan'da Din Eğitimi-Öğretim Meseleleri Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Turan Yay, Türkistan, 2011, s. 191.)

¹⁶⁷ Abdirasilkızı, Kazakistan'da Din Eğitimi Sistemi: Tarihi, Günümüzdeki Durum ve Temel Meseleleri, s. 10.

şehrinde “Aktöbe Medresesi”, açılmıştır. 2009’da Almatı şehrinde “Ebu Hanife Medresesi”, Çimkent şehrinin sariağaç ilçesinde “Sariağaç Medresesi” ve 2010 yılında ise Taraz şehrinde “Hibetullah et-Tarazi Medresesi” açılmıştır.¹⁶⁸

Ayrıca Çimkent Medresesi diğer medreselerden farklı olarak erkek öğrencilerin yanı sıra kız öğrencilere de din eğitimi vermektedir. 2006-2007 öğretim yılında eğitime başlayan Kazakistan’da kızlara yönelik tek ilahiyat meslek yüksekokuludur. Mezunlar, Bilim ve Eğitim Bakanlığı’ndan onaylı diploma almakta ve Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı tarafından hanımlara yönelik irşat faaliyetlerinde görevlendirilmektedirler. Kazakistan genelinde din eğitimine yönelik bu statüde eğitim veren tek okul olma özelliğine sahiptir.

Mezunları: Mezun olan öğrenciler, öncelikli olarak Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı tarafından, camilerde hanımlara yönelik irşat faaliyetlerinde görevlendirilmektedir. Başarılı olarak mezun olanları seçilerek Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı Kur’an kurslarında din eğitimine yönelik pedagojik formasyon almaktadırlar.¹⁶⁹

Medreselerde yüksek din tahsili yapan öğretmenler hizmet etmektedirler. Öğretmenlerin çoğunluğu Nur-Mübarek Mısır İslam Kültürü Üniversitesi, Uluslararası Kazak-Arap Üniversitesi, Taşkent İslam Enstitüsü, Taşkent İslam Üniversitesinin mezunudur. Ayrıca Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı ve Mısır devletinin El-Ezher Üniversitesi aralarındaki anlaşma doğrultusunda gelen Arap öğretmenlerin yanı sıra öğretim kadrosunun bir kısmını Şefkat yolu derneğinin ülkedeki partneri Kazakistan 2030 Kazak-Türk Gençleri Yardımlaşma Vakfının destek ve himayelerinde eğitim veren Türk öğretmenler de hizmet etmektedirler. Ayrıca Çimkent İlahiyat Fakültesini bitirip Türkiye’de Yüksek Lisans ve Haseki Eğitim Merkezinden mezun olan öğretim elemanları da vardır.¹⁷⁰

Mezunları: Mezun olan öğrenciler, üç yıllık eğitim süreci sonucunda Bilim ve Eğitim Bakanlığı’ndan ilahiyat ve İmam-hatip onaylı diploma almaktadırlar. Bu öğrenciler öncelikli olarak Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı tarafından

---

¹⁶⁸ Ercan, *a.g.m.*, s. 192; [http://www.abai.kz/content/din-isteri-agenttigi-kazakstandagy-barlyk-medreselerdin-zhymysy-tekseruden-otti,\(11.01.2014\)](http://www.abai.kz/content/din-isteri-agenttigi-kazakstandagy-barlyk-medreselerdin-zhymysy-tekseruden-otti,(11.01.2014)).

¹⁶⁹ Şefkat Yolu Derneği Katalogu, İstanbul, 2012, s. 9.

¹⁷⁰ Abdirasilkızı, Kazakistan’da Din Eğitimi Sistemi: Tarihi, Günümüzdeki Durum ve Temel Meseleleri, s. 10; [http://www.abai.kz/content/din-isteri-agenttigi-kazakstandagy-barlyk-medreselerdin-zhymysy-tekseruden-otti,\(11.01.2014\)](http://www.abai.kz/content/din-isteri-agenttigi-kazakstandagy-barlyk-medreselerdin-zhymysy-tekseruden-otti,(11.01.2014)).

camilere imam olarak atanmakta, Yüksek Din Kurulu ve Bilim ve Eğitim Bakanlığı'nda çeşitli görevler almaktadırlar. Medreselerden başarılı olarak mezun olanlar ise seçilerek Kazakistan Almatı'daki Nur-Mübarek Mısır İslam Kültürü Üniversitesi'ne kayıt olmak suretiyle lisans eğitimlerini tamamlamaktadırlar. Bazı öğrenciler de Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı yüksek ihtisas kurumlarında eğitim görmektedirler.¹⁷¹

Bu medreselere kayıt yaptıracak öğrenciler için bazı şartları vardır. Bu şartlar; liseyi bitirmiş olmaları, eyalet ve ilçe imamların teklifi, bekâr olmaları ve 25 yaşını geçmemeleridir. Bazı medreseler yurt dışından öğrenciler kabul etmektedirler. Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı ve Moğolistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı arasındaki anlaşma doğrultusunda Moğolistan Cumhuriyetinden her yıl erkek ve kız Kazak öğrenciler gelerek Çimkent ve Şamalğan medreselerinde din eğitimi almaktadırlar.¹⁷² Medreseler, Kazakistan'ın eyaletteki temsilci imamları ile sürekli irtibat halindedirler. Camilerinde imamı olmayan eyaletleri, temsilci imamlar aracılığı ile tespit ederek o eyaletteki din eğitimi almak isteyen öğrencileri bu medreselere göndererek, mezun olunca camilere görevlendirmektedirler.¹⁷³

Tüm medreseler yurt, yemekhane, okuma salonları, bilgisayar odası, internet ve ilk yardım tıp noktaları ile donatılmış durumdadır. Medreselerin kütüphane hazinesine kayıtlı kitaplar Kazak, Türk, Arap, Rus ve Özbek dillerindedir. Kütüphanede bulunan kitapların çoğunluğu Kur'an-ı Kerim, tefsir ve fıkıh kitaplarından oluşmaktadır.

Medreselerin Finansal Yönleri: Medreselerin öğretmenleri Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'na bağlı camilerle sürekli bağlantı kurmaktadır. Astana, Çimkent, Şamalğan ve Oral medreseleri, Kazakistan 2030 Kazak-Türk Gençleri Yardımlaşma Vakfı tarafından desteklenmektedir. Bazı medreseler, buldukları şehirlerin merkez camilerinin finansal hesabından donatılmaktadır. Yerli iş adamlarının finansal yardım yaptığı medreselerde vardır.

Medreseler mesleki ilim öğretme kurumları düzeyinde bulunmaktadır. Medreselerin programlarında yaklaşık % 60 mesleki (dini), % 40 oranında ise kültür ve fenni dersler okutulmaktadır. Medresede okutulan ders kitapları ve ders programı

---

¹⁷¹ Şefkat Yolu Derneği Katalogu, İstanbul, 2012, s. 9, 12.

¹⁷²Derbisali, *Bağımsız Kazakistan'ın Camileri ve Dini Okulları*, s. 572; [http://muftyat.kz/kz/university/view?id=10,\(07.02.2014\)](http://muftyat.kz/kz/university/view?id=10,(07.02.2014)).

¹⁷³Bu bilgiler Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı, Astana Medresesi Müdürü Hasan Taçayoğlu ile yapılan görüşme sonucu elde edilmiştir.

Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı tarafından tasdik edilmektedir. Onlar Hanefî mezhebinin tutumuna tamamen uygun diye onaylanmıştır. Akide derslerinde Maturidi eserleri esas alınır. Başka akide eserleri karşılaştırmalı olarak anlatılarak, Maturidi akidesinin özellikleri gösterilmektedir. Fıkıh derslerinde ise Hanefî mezhebini temsil eden eserler ve bu yöndeki yazılan külliyatlar kullanılmaktadır. 2012-2013 öğretim yılı itibariyle Kazakistan medreselerinde eğitim gören 710 öğrenci bulunmaktadır.¹⁷⁴

Medreselerde aşağıdaki ders programı okutulmaktadır:

---

¹⁷⁴Abdirasilkızı, Kazakistan'da Din Eğitimi Sistemi: Tarihi, Günümüzdeki Durum ve Temel Meseleleri, s. 10,11.

I-Dönem Ders Programı¹⁷⁵

№	I-Sınıf		II-Sınıf		III-Sınıf	
	Dersler	Saat	Dersler	Saat	Dersler	Saat
1	Kazak Dili	30	Kazak Dili	18	Ekonomi Esasları	22
2	Kazakistan Tarihi	30	Mesleki Yabancı Dil	24	Arap Dili Morfolojisi	33
3	Eski Türk Yazısı	30	Kazakistan Tarihi	24	Sentaks (Cümle Bilgisi)	22
4	Arap Dili	30	Felsefe Esasları	36	Kur'an-ı Kerim	33
5	Kur'an-ı Kerim	60	Siyaset Bilgisi ve Toplum Bilgi Esasları	24	Tefsir	54
6	Tecvit İlmine Giriş	45	Pedagoji ve Psikoloji	36	Hadis	33
7	Ahlak	30	Beden Eğitimi	48	Mezhepler Tarihi	33
8	İslam Tarihi	45	Dinler Tarihi	12	İslam Medeniyeti	55
9	İbadet	60	Arap Dili Morfolojisi	36	Peygamberler Tarihi	22
10	Fıkıh Esasları	60	Sentaks (Cümle Bilgisi)	24	Dini Felsefe	44
11	Akide	60	Kur'an-ı Kerim	54	Beden Eğitimi	44
12	Beden Eğitimi	60	Hadis	30		
13			İbadet	30		
14			Fıkıh Esasları	18		
15			Akide	18		
Seçmeli Dersler						
1	Mezhepler ve Gidişatları	36	Hanefi Mezhebinin Delilleri	36	Vatandaşlık Hal Hukuku	108
2	İslam Merasimleri	36	İslam Merasimleri	36		
			Hutbe Hatiplik	36		
Toplam Ders Saati		612		540		503

¹⁷⁵Kazakistan Cumhuriyeti, Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı, Ebu Hanife Medresesi ders öğretim programı, Almatı, 2013.

II-Dönem Ders Programı¹⁷⁶

№	I-Sınıf		II-Sınıf		III-Sınıf	
	Dersler	Saat	Dersler	Saat	Dersler	Saat
1	Kazak Dili	26	Siyaset Bilgisi ve Toplum Bilgi Esasları	14	Hukuk Esasları	30
2	Mesleki Yabancı Dil	39	Ekonomi Esasları	18	Kur'an-ı Kerim	12
3	Kazakistan Tarihi	26	Arap Dili Morfolojisi	27	Tefsir	48
4	Medeniyet Bilgisi	39	Sentaks(Cümle Bilgisi)	36	Hadis	36
5	Eski Türk Yazısı	39	Bilim ve Din	36	İslam Medeniyeti	12
6	Dinler Tarihi	26	Kur'an-ı Kerim	18	Peygamberler Tarihi	12
7	Arap Dili	39	Hadis	36		
8	Kur'an-ı Kerim	39	Mezhepler Tarihi	31		
9	Tecvit İlimine Giriş	26	İslam Medeniyeti	36		
10	Hadis	26	Beden Eğitimi	36		
11	İslam Tarihi	13	Davet Metodu	72		
12	İbadet	39	İslam Merasimleri	36		
13	Fıkıh Esasları	13	Pedagoji ve Psikoloji	36		
14	Akide	26				
15	Beden Eğitimi					
Seçmeli Dersler						
1	Mezhepler ve Gidişatları	36	Davet Metodu	72		
2	Şeriatın Amacı	36	İslam Merasimleri	36		
3	Hanefi Mezhebin Delilleri	108				
Toplam Ders Saati		596		540		150

¹⁷⁶ Kazakistan Cumhuriyeti, Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı, Ebu Hanife Medresesi ders öğretim programı, Almatı, 2013.

2012-2013 Öğretim yılına ait Başkanlığa bağlı medreselerin ortak programları ve derste okutulan kitaplar¹⁷⁷

№	Sınıfı	I-sınıf		II-sınıf		III-sınıf	
		I.Dönem	II.Dönem	III.Dönem	IV.Dönem	V. Dönem	VI.Dönem
	Dersler	Ders kitaplarının adları					
1.	Akide	İman Esasları (S.Seyitbekov)	İman Esasları (S.Seyitbekov)	Vasiyet Metni (Ebu Hanife)	Kaside Emâli Metni	Tahavi Akidesi el-Baberti şerhi	Tahavi Akidesi el-Baberti şerhi
2.	Fıkıh	İslam İlmihali (Muhiddin İsaoglu, Kayrat Coldıbayoğlu)	İslam İlmihali (Muhiddin İsaoglu, Kayrat Coldıbayoğlu)	Muhtasar el-vikaye	Muhtasar el-vikaye	Muhtasar el-vikaye	Muhtasar el-vikaye
3.	İslam Tarihi	Peygamberler Tarihi (K.Seyitoğlu)	Peygamberler Tarihi (K.Seyitoğlu)	Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) Hayatı (A.Daurenbekov)	Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) Hayatı (A.Daurenbekov)	Adaletli dört halife (A.Coldasov)	Emeviler ve Abbasiler Tarihi
4.	Arap Dili Grameri		Sarf-Samgau kitabı (A.Daurenbekov)	Sarf-Samgau kitabı (A.Daurenbekov)	Sarf-Samgau kitabı (A.Daurenbekov)	Gramer Bilgisinin Temelleri	Arap Diline Giriş (Mabdal Kiragat-3)
5.	Pratik Arap Dili	Arap Diline Giriş (Mabdal Kiragat-1)	Arap Diline Giriş (Mabdal Kiragat-1)	Arap Diline Giriş (Mabdal Kiragat-2)	Arap Diline Giriş (Mabdal Kiragat-2)	Arap Diline Giriş (Mabdal Kiragat-3)	Arap Diline Giriş (Mabdal Kiragat-3)
6.	Hadis		Hadisteki duaları ezberlemek	Hadis usulü-hadis metotları (K.Kurmanbaev)	Hadis usulü-hadis metotları (K.Kurmanbaev)	Hadis Metni	Hadis Metni
7.	Tefsir			Tefsir usulü-Ebedi mucize (Muhiddin İsaoglu)	Tefsir usulü-Ebedi mucize (Muhiddin İsaoglu)	Safvetü't-Tefasir Metni	Safvetü't-Tefasir Metni
8.	Eski Türk Dili	Ustaz Evvel kitabını bitirmek	Gibadatül-İslam kitabını bitirmek				
9.	Mezhepler Tarihi				Mezhepler Tarihi (S.Seyitbekov)	Mezhepler Tarihi (S.Seyitbekov)	
10.	Dinler Tarihi					Günümüzde Kazakistan'da yeni dini gruplar (N.Baitenova)	
11.	Tecvit	Tecvit Kaideleri (A.Daurenbekov, K.Kadırsahoğlu)					
12.	Kazak mütefekkirleri					Kazak mütefekkirleri din hakkında (B.Beysenov)	

¹⁷⁷ Kazakistan Cumhuriyeti, Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı, Çimkent Medresesi, Çimkent, 2013.

2.3. Yükseköğretimde Din Eğitimi

Bu başlık altında yükseköğretimde din eğitiminin yasal dayanakları, yapılandırılması mezunların mesleki hizmet alanları ve görevlerini incelemeye çalışacağız.

2.3.1. Yasal Dayanaklar ve Yapılanma

Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı'nca çıkartılan 18 Ocak 1996 tarih ve 11 sayılı kararname ile yükseköğretimde din eğitiminin yalnızca üniversitelerin İlahiyat fakültelerinde ve bazı fakültelerin dintanu (Din bilgisi) bölümlerinde yapılabileceği belirlenmiş ve ilahiyat fakültelerinin öğretim süresi dört yıl olarak öngörülmüştür. Dört yıllık öğretimini başarıyla tamamlayan öğrenciler akademik kariyerlerini ilerletmeye hak kazanırlar. Ayrıca mezun öğrenciler, ortaöğretimdeki lise ve dengi okullarda meslek dersi öğretmeni olarak atanırlar. Mezun öğrencinin mesleki uygulamaya her yönüyle haiz, evrensel, milli ve bölgesel dinlere ait bütün temel alt yapıyı bilen, din ile ilgili konularda söz sahibi ve alanında uzmanlaşabilecek kabiliyette olduğu kabul edilir.¹⁷⁸

İlahiyat mesleği ve ilahiyat mezunlarının statüleri, sorumlulukları, toplum içerisinde yapabilecekleri hizmetleri ve yeterlilik düzeylerinin sınırları, Kazakistan Tabii Bilimler ve Sosyal Bilimler Bakanlığı tarafından çıkarılan genelgelere göre belirlenmiştir.

2.3.2. Mezunların Mesleki Hizmet Alanları ve Görevleri

İlahiyat fakültesi mezunları aşağıdaki alanlarda hizmet edebilirler:

- Dinler tarihi ve dini teoloji alanında,
- İnsanoğlunun yaratılışı ve çağdaş medeniyette din felsefesi konusundaki problemleri bilimsel araştırmalara tabi tutan hizmetler alanında,
- Eğitim veren resmi ya da sivil kurum ve kuruluşlardaki din eğitimi alanında,
- Topluma kazandırma ve rehabilitasyon merkezlerinde çocuklar ve gençleri eğitime alanında,
- Devlet eyalet ve sivil toplum kuruluşlarında dini haber ve bilgileri tetkik etme ve yorumlamada,
- Okullarda din dersi öğretmeni olarak hizmet etmede,

---

¹⁷⁸ Bülent Uğur Koca, "Kazakistan'da Yüksek Din Eğitimi", Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2006, s. 48.

- Resmi ya da özel bilimsel araştırmada bulunan bütün kurum ve kuruluşlarda,
- Eğitim ve öğretimde araştırma geliştirme projeleri üreten resmi ya da özel kurum ve kuruluşlarda,

- Rehberlik ve danışmanlık servislerinde,

- Sivil toplum kuruluşlarında,

- Eğitim kurumlarında,

- Bireysel ve koordineli hizmetleri planlamada,

- Toplumda dinn kabullenme biçimiyle alakalı çalışmalar ve bunlar üzerine kurulmuş bütün kurum ve kuruluşların hedef, sonuç ve kaynaklar açısından kontrol edilmesi ve detaylı incelenmesinde,

- Mesleki problemler amaçlar ve süreçler arasındaki dengenin araştırılması problemlerinin tespitinde,

- Din sahasında uzman kişilerle istişareli yöntem çalışmalarında.¹⁷⁹

Bunun yanında İlahiyat bölümlerinden mezun olan öğrencilerin bilgi açısından yeterli seviyeye ulaşmaları talep edilir. Bu konuda gerekli görülen talepler şunlardır:

İlahiyat mezunlarının aşağıdaki yetenek ve donanımına sahip olması beklenir:

- Çağdaş din anlayışında, süregelen olayları idrak etme ve bu alanda kullanılan bilimsel metotları anlama,

- Bilimsel metotları mesleki hizmetinde kullanabileceğini anlayışında olma,

- Geleneksel bilimle, çağdaş bilim arasındaki irtibatı, çağdaş bilimin teknoloji ve iletişimdeki yerini ve rolünü anlama,

- Sosyal bilimler, fen bilimleri ve teknolojinin teorik ve metodik özelliklerden haberdar olma,

İlahiyat mezunlarının aşağıdaki hususlarda yeterli bilgiye sahip olması hedeflenir:

- Din bilimlerinin teknik ve metotlarını bilimsel sistem içerisinde din bilimlerinin yerini ve yapısını dinin gelişim evrelerini bilmesi,

- Dini düşüncenin, ibadetin, evrensel ve milli dinlerin içeriğini ve çeşitlerini bilmesi,

- Çağdaş medeniyetin ilerlemesi istikametinde, dinn insan ve toplum üzerindeki rolünü ve önemini bilmesi,

- Kazakistan'daki dinlerin ve inançların tarihini bilmesi,

---

¹⁷⁹Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты, жоғары кәсіптік білім, бакалавриат мамандығы, 050206 -Дінтану, Астана, 2006.(Kazakistan Cumhuriyeti'nin Genel İlim Öğretme Tebliğleri, Yüksek Mesleki İlim, Lisans Uzmanlık Alanı Teoloji, No: 050206, Astana, 2006.)

- Çağdaş dinlerdeki değişim ve eğilimleri bilmesi,
- Çağdaş din felsefesinin temellerini ve gidişatını bilmesi,
- Dini bilimin ve etiğin gelişimini ve içeriğini, dini ve ahlaki eğitimin problemlerini, bireyin ahlaki yapısının oluşumunda dinin rolünü bilmesi,
- Dine yeni bakış açılarını ve bu bakış açılarının temellerini bilmesi,
- Dinlerdeki sekülerleşme süreçlerini, modernizm ve fundamentalizmin dinler üzerindeki etkilerini bilmesi,
- Din ve vicdan hürriyeti ilkelerinin içeriğini, Kazakistan ve dünyada bu konuda hazırlanan yasaların genel içeriğini bilmesi gerekir.¹⁸⁰

2.4. Yükseköğretimde Mesleki Din Eğitimi Veren Kurumlar

Kazakistan yükseköğretiminde bağımsızlıktan önce herhangi bir din eğitimi veren kurum ve kuruluşa rastlanılmamaktadır. Bağımsızlıktan sonra ise devlet üniversitesi statüsünde kurulan Nur-Mübarek Mısır İslam Kültürü Üniversitesi açılmış olup, bu üniversite bünyesinde bir ilahiyat fakültesi kurulmuştur. Diğer devlet üniversitelerinde değişik fakülteler içerisinde dintanu (Din bilgisi) bölümleri de bulunmaktadır.

2.4.1. Nur - Mübarek Mısır İslam Kültürü Üniversitesi

2001 yılında Mısır devleti ve Kazakistan Cumhuriyeti ile iki devlet arasındaki anlaşma doğrultusunda her iki ülkenin cumhurbaşkanlarının isimlerine atfen Nur-Mübarek Mısır İslam Kültürü Üniversitesi kurulmuştur. Anlaşma Kazakistan Cumhuriyeti parlamentosunda 2 Temmuz 2003 yılında Kazakistan Cumhuriyeti'nin 460-11 sayılı kanunuyla onaylanmıştır. Bu üniversite üç ayrı fakülteye sahiptir.¹⁸¹

Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı ve Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın ilahiyatçı hazırlama izini sadece Nur-Mübarek Mısır İslam Kültürü Üniversitesi'ne verilmiştir. Okulun programı din eğitimi öğretmeni, imam-hatip, ilahiyatçı, cami hizmetlilerini yetiştirmeye yöneliktir. Kur'an-ı Kerim, Tecvit, Tefsir, Fıkıh, Hadis

---

¹⁸⁰Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты, жоғары кәсіптік білім, бакалавриат мамандығы, 050206 -Дінтану, Астана, 2006.(Kazakistan Cumhuriyeti'nin Genel İlim Öğretme Tebliğleri, Yüksek Mesleki İlim, Lisans Uzmanlık Alanı Teoloji, No: 050206, Astana, 2006.)

¹⁸¹Derbisali, *Bağımsız Kazakistan'ın Camileri ve Dini Okulları*, s. 509; <http://nmu.kz/kz/aboutuniversity.html>,(22.12.2013).

ilimleri ve vaaz teorisi gibi derslere ayrılan süre çok fazladır. Kur'an-ı Kerimin küçük gruplar çekilinde, tecvitle doğru ezberlenmesine fevkalade dikkat edilir.

Üniversitede aşağıdaki mesleklere göre öğrenciler ders görmektedir:

Lisans düzeyinde

- İlahiyat (erkekler bölümü)
- İlahiyat (kızlar bölümü)
- 050206 -Dintanu (Din bilgisi)
- 050119 - Yabancı dil: iki yabancı dil (Arapça, İngilizce dilleri)
- 050207 - Tercüman Hizmeti

Yüksek Lisans düzeyinde

- 6N0210 - Yabancı felsefesi (Arapça, İngilizce dillerinde)
- 050206 - Dintanu (Din bilgisi)

Öğrenciler, İlahiyat bölümünde doktora düzeyinde de eğitim yapabilmektedirler. Kız öğrencilere ilahiyat öğretmeni ve eğitimci bilgisi diploması verilmektedir. Birinci sınıfta öğrencilere Arapça çoğunlukla okutulmaktadır. Böylece yukarı sınıfa gelince Arap dilindeki fıkıh, İslam dinin temel derslerini dinlemeye fırsat bulabilmektedir.¹⁸²

Üniversite din eğitimi öğretme hizmetini yürütme hakkına sahiptir. Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı'nın 0137466 sayılı izin belgesi 29 Eylül 2010 yılında verilmiştir. Yükseköğretimin yıllık raporu Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı'na gönderilmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı'nın 20 Nisan 2011 yılının 152 sayılı buyruğuna uygun olarak üniversitede ders seyri kredilik sisteme göre organize edilmiştir. Nur-Mübarek Mısır İslam Kültürü Üniversitesi'nde ders veren öğretmenler 62 öğretim üyesinden oluşmaktadır. Bunların 6'sı profesör, 11'i doktor, 14'i ise yüksek lisans yani %50,8 öğretim üyesinin ilmi unvanı vardır. Kazak 45 öğretim üyesi hizmet etmektedir. Mısır'dan ise 17 kişiden oluşan öğretim görevlisi bulunmaktadır. Üniversite öğretmenlerinin çoğunluğu ilahiyat (teoloji) ilimlerini, Kazakistan, Türkiye ve Mısır devletlerinin önde gelen yüksekokullarından almışlardır.¹⁸³

Öğrencilerin üniversiteye ödeyecekleri yıllık ücret 500-600\$ dolardır. Öğrencilerin bazıları ise özel olarak gelmektedir. Atırâu, Doğu Kazakistan, Güney Kazakistan, Akmola, vb. eyaletlerdeki camiler bu öğrencilerin her çeşit masrafını karşılayarak okutmaktadır.

¹⁸²Шамшәдин Керім, Діні білім- дін діңгегі, Алматы, «Нұр-Мубарак баспасы» 2012. 20-б. (Şamşadin Kerim, *Dini İlim Din Direği*, Nur-Mübarek Yay, Almatı, 2012, s. 20.); [http://zhamagat-kyzylorda.kz/kaz/content/nur-mubarak-egipet-islam-madenieti-universiteti,\(22.12.2013\)](http://zhamagat-kyzylorda.kz/kaz/content/nur-mubarak-egipet-islam-madenieti-universiteti,(22.12.2013)).

¹⁸³Abdirasilkızı, Kazakistan'da Din Eğitimi Sistemi: Tarihi, Günümüzdeki Durum ve Temel Meseleleri, s. 12, 13; [http://zhamagat-kyzylorda.kz/kaz/content/nur-mubarak-egipet-islam-madenieti-universiteti,\(22.12.2013\)](http://zhamagat-kyzylorda.kz/kaz/content/nur-mubarak-egipet-islam-madenieti-universiteti,(22.12.2013)).

Öğrenciler Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından üniversitenin yanında yaptırılan yurttaki kalmaktadır. Öğrencilerin üniversiteye ödedikleri ücretlerle yurtdışı her çeşit ihtiyaçları karşılanmaktadır. Kazakistan laik bir devlet olduğu için din devletten ayrıdır, onun için devlet tarafından maddi hiçbir yardım yapılmamaktadır. Nur-Mübarek Mısır İslam Kültürü Üniversitesinde ülkenin tüm eyaletlerinden öğrenci okumaktadır. İlahiyat okumak isteyen öğrenciler üniversitenin belirlediği bir vakitte Kazak Türkçesi, Kazakistan tarihi, yabancı dil (İngilizce) derslerinden sınav olmakta ve ayrıca mülakat sınavına tabi tutulmaktadır. Mülakat sınavını Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın temsilcileri ve üniversite öğretim üyelerinden oluşan bir komisyon yapmaktadır.¹⁸⁴

İlahiyat branşı ile ülkemizde sadece lisans öğretimi değil, yüksek lisans, doktora öğretimi de yapılmaktadır. İlahiyat mesleğine lisans, yüksek lisans, doktora için memleket tarafından öğrencilerin burslu okutulması amacıyla kontenjanlar ayrılmaya başlanmıştır. Bugüne kadar bu fakülteden mezun olan öğrencilere Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı kendi bünyesinde iş imkânı sağlamıştır. Üniversiteden ilahiyat branşına göre 2004 yılında 34, 2005 yılında 38, 2006 yılında 21, 2007 yılında 24, 2008 yılında 32, 2009 yılında 31, 2010 yılında 36 öğrenci mezun olmuştur. Bugüne kadar ilahiyat fakültesinden 206 erkek öğrenci mezun olduğu görülmektedir. Mezun olan öğrencilerin 168'i yani %62'si camilerde imam ve yardımcı imam olarak çalışmaktadır. 38 öğrenci yani %14'ü ise Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'na bağlı olan okullarda öğretmen görevini üstlenmişlerdir. Mezun olan öğrenciler devletin çeşitli eyaletlerinde din eğitimi vererek memleketteki mevcut Müslümanlara İslam dininin değerlerini öğretmeye çalışmakta, böylece İslam dinine katkı sağlamaktadır.¹⁸⁵

Bu Nur-Mübarek Mısır İslam Kültür Üniversitesi İlahiyat fakültesinde 436 öğrenci okumakta olup, 2013 yılında 58'i lisans ve 14'ü yüksek lisans olmak üzere 72 öğrenci mezun olmuştur. İlahiyat fakültesine ayrılan kontenjanlar 2011-2012 eğitim öğretim yılı için 100, 2012-2013 eğitim öğretim yılı için 100, 2013-2014 eğitim öğretim yılı için 150 olup, 2014-2015 eğitim öğretim yılı için ise 200 olarak planlanmıştır.¹⁸⁶

5B021500 - İlahiyat Fakültesinde verilen dersler kredileri ve dönemleriyle beraber aşağıdaki gibidir:

---

¹⁸⁴ Kerim, *Dini İlim Din Direği*, s. 22.

¹⁸⁵ Derbisali, *Bağımsız Kazakistan'ın Camileri ve Dini Okulları*, s. 514.

¹⁸⁶ Abdirasilkızı, Kazakistan'da Din Eğitimi Sistemi: Tarihi, Günümüzdeki Durum ve Temel Meseleleri, s. 12, 13; [http://zhamagat-kyzylorda.kz/kaz/content/nur-mubarak-egipet-islam-madenieti-universiteti,\(22.12.2013\)](http://zhamagat-kyzylorda.kz/kaz/content/nur-mubarak-egipet-islam-madenieti-universiteti,(22.12.2013)).

Dersler	Krediler	Dönemler
Kazakistan Tarihi	3	1
Bilgisayar	3	1
Kazak, Rus Dilleri	6	1-2
Yabancı Dil (İngilizce)	6	3-4
Dintanu (Din bilgisi)	3	1
Felsefe Eğitimi	3	4
Meslek Edinme Kazak, Rus Dilleri	2	6
Mesleki Yöndeki Yabancı Dil (İngilizce)	2	5
Beden Eğitimi	8	1-2
Temel İslam Bilimleri dersi olarak şunlar yer almaktadır:		
Arap Dili	4	1-2
Abdest, Namaz, Oruç Fıkıh Esasları	3	1
Tecvit	3	2
Hadis	3	5
Zekât ve Hacılık	3	3-4
Günümüzdeki Kazakistan Cumhuriyetindeki Dini Durum	2	5
İslam Felsefesi	3	6
Branşına göre genel sınav	1	8
Bitirme tezinin taslağını hazırlamak ve savunmak	2	8

Bu derslerin yanında öğrenci öğretim süresi boyunca her biri 2 kredilik olan aşağıdaki derslerden en az 5 tanesini seçmek zorundadır:

Siyasal Bilimler, Hayat Güvenlik Esasları, Hukukun Esasları, Çevre Bilimi ve Gelişme Esasları, Ekonomi Teorileri ve İşletmecilik, Peygamberler Tarihi, Dinler Tarihi, Kur'an'daki Peygamberler, İslam Akidesi, İslam Düşünce Tarihi, Hıristiyanlık ve Yahudilik Tarihi, İslam Tasavvufu, İslam ve Aile, İslam Ülkeleri Coğrafyası, İslam Medeniyeti, Davet Usulü, Hitabet, Çağdaş İslam Memleketleri, Mukayeseli Din Eğitimi, İslam Felsefesi Tarihi, İslam'daki Akide Meselesi, İslam Felsefesinin Problemleri, İslam ve Çağdaş Problemler, İslam ve Uluslararası İlişkiler, Arap Dili Öğretim Metotları, Dini Öğretim Yöntemleri, Din

Öğretimi Teknikleri, Kıraat İlimleri, Kazakistan'da Dinler Tarihi, Kazakistan'da Tasavvuf, İslam ve Gençlik, Orta Asya'daki İslam Medeniyeti.¹⁸⁷

2.4.2. Lev Nikolayeviç Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi

Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 23 Mayıs 1996 tarihli kararıyla L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi kurulmuştur. Bu üniversite Kazakistan'ın başkenti Astana şehrinde bulunmaktadır. Üniversitenin Sosyal Bilimler Fakültesi'nde 26 Aralık 2012 yılında, yapılan istişare toplantısında, alınan bir kararla dintanu bölümü felsefe bölümünden ayrılarak ayrı bir bölüm haline getirilmiştir.

Bu bölümde ders veren öğretmenlerin 15'i profesör, 5'i doktor olup, 10'u ise yüksek lisans eğitimidir. Bu bölüm lisans öğrencisini 2002 yılından yüksek lisans öğrencisini de 2007 yılından itibaren kabul etmeye başlamıştır. Günümüzde dintanu bölümünde 104'ü lisans 26'sı yüksek lisans öğrencisi olmak üzere toplam 130 öğrenci eğitim görmektedir. Açıldığı günden itibaren 98 lisans ve 29 yüksek lisans öğrencisi bölümden mezun olmuş ve mezunlar devletin çeşitli kademelerinde çalışmaktadır.¹⁸⁸

2.4.3. Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Kazak Türk Üniversitesi

H. Ahmet Yesevî Uluslararası Kazak Türk Üniversitesi Türkiye ve Kazakistan Cumhuriyetleri'nin uluslararası, özerk statüye sahip, ortak devlet üniversitesidir. Üniversitenin temeli 6 Haziran 1991 tarihli kararıyla atılmıştır. Üniversitesi'nin merkezi Güney Kazakistan eyaletinin Türkistan şehrinde bulunmaktadır. Bu üniversitenin Tarih ve Eğitim Fakültesi içerisinde ilahiyat derslerini veren bir dintanu bölümü vardır. Bu bölüm 1991 yılından bugüne kadar öğretim faaliyetlerine devam etmektedir. Açıldığı günden bugüne kadar bu ilim merkezi ülkenin ilahiyatçı ihtiyacını karşılamaya katkıda bulunmuş ve buradan mezun olan öğrenciler yüksekokullarda dintanu derslerini okutan öğretmen, şehir ve eyaletlerin din işleri dairelerinde görevli memur ve milli müze görevleri olarak çalışmaktadırlar. Türkiye Cumhuriyeti'nin örnek alarak oluşturulan ders programına uygun

---

¹⁸⁷ Nur - Mübarek Mısır İslam Kültürü Üniversitesi 5B21500 - İlahiyat Fakültesi ders öğretim programı, Almatı, 2013.

¹⁸⁸[http://fsn.enu.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=943%3A2013-11-28-15-54-03&catid=24%3A2013-02-20-13-16-47&Itemid=79&lang=kz,\(23.12.2013\).](http://fsn.enu.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=943%3A2013-11-28-15-54-03&catid=24%3A2013-02-20-13-16-47&Itemid=79&lang=kz,(23.12.2013).)

olarak İslam dininin temel ilkeleri öğretilmektedir.¹⁸⁹ 2012-2013 eğitim öğretim yılı itibariyle bölümde 90'ı lisans, 4'ü yüksek lisans öğrencisi olmak üzere toplam 94 öğrenci mevcuttur. Okulda Kazak öğretim görevlilerinin yanı sıra Türkiye'den gelen öğretim üyeleri de ders vermektedir.¹⁹⁰

2.4.4. El- Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Üniversitenin merkezi Kazakistan'ın eski başkenti olan Almatı şehrinde olup, üniversite kuruluş tarihi (1934-1940) itibariyle ülkenin en eski ve köklü üniversitelerinden biridir. Bu üniversitenin Felsefe ve Siyaset Bilimleri Fakültesi'nde bir dintanu bölümü bulunmaktadır. Bu bölüm 2001-2002 eğitim öğretim yılı itibariyle hizmete açılmıştır.¹⁹¹ 2012-2013 öğretim yılı itibariyle de 97'si lisans, 29'u yüksek lisans ve 3'ü de doktora öğrencisi olmak üzere toplam 129 öğrenci bulunmaktadır.¹⁹²

2.4.5. Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi

Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi, Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı'nın 05 Nisan 2001 tarih ve 26985-1910-M-E sayılı kararı ile Kazakistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki eğitim-öğretim, ilim ve kültür anlaşmaları temelinde Almatı şehrinde kurulmuştur. Bu üniversitenin dintanu bölümü 2004 yılında açılmıştır. Şu an bölümde birinci ve ikinci öğretim ile açık öğretim bölümü bulunmaktadır. Dersler Kazak Türkçesi ve Rusça olarak verilmektedir. Fakültede Kazak öğretim görevlilerinin yanı sıra Türkiye'den gelen öğretim üyeleri de ders vermektedir.¹⁹³ 2012-2013

---

¹⁸⁹Қ.Р.Қаратышқанова, “Кеңестік дәуірден кейінгі Қазақстандағы исламдық білім беру”, Қожа Ахмет Ясауи тағылымы және Қазақстандағы діни білім беру мәселелері Халықаралық симпозиум материалдарының жинағы, Түркістан, «Тұран баспасы» 2011. 140, 141-б. (K.R.Karatiçkanova, “Sovyet Döneminden Sonra Kazakistan'da Dini Eğitim-Öğretimi”, (Hoca Ahmet Yesevî Örneği), Kazakistan'da Din Eğitim-Öğretim Meseleleri Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Turan Yay, Türkistan, 2011, s. 140, 141.);http://www.yesevi.edu.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=118,(23.12.2013)

¹⁹⁰«Din Eğitim-Öğretim ve Dini Aşırılık ve Terörizm» Konferans Materyalleri Astana, 2013, s. 113, Dintanu (Din bilgisi) mesleğine göre ilim öğrenenlerle ilgili malumat 1 Haziran 2013 yılın raporlarına göre.

¹⁹¹ Koca, *a.g.t.*, s. 51; <http://www.kaznu.kz/kz/355/page>,(23.12.2013).

¹⁹²«Din Eğitim-Öğretim ve Dini Aşırılık ve Terörizm» Konferans Materyalleri Astana, 2013, s. 113, Dintanu (Din bilgisi) mesleğine göre ilim öğrenenlerle ilgili malumat 1 Haziran 2013 yılın raporlarına göre.

¹⁹³<http://ydu.kz/faculties/theology>,(23.12.2013).

öğretim yılı itibariyle dintanu bölümünde 57 lisans ve 5 yüksek lisans öğrencisi eğitim görmektedir.¹⁹⁴

2.4.6. Evney Arstanoviç Buketov Karagandı Devlet Üniversitesi

E.A. Buketov Karagandı devlet üniversitesi Kuzey Kazakistan eyaletinin Karagandı şehrinde, 1938 yılında, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Halk Komiserleri ve Karagandı Öğretmenler Enstitüsü Kazakistan Sovyet Halk Komiserleri Konseyi kararıyla kurulmuştur. 1952 yılında, bakanlar kurulu kararıyla Pedagoji Enstitüsüne dönüştürülmüştür. 1972-1991 yılları arasında Karagandı Devlet Üniversitesi olarak faaliyet göstermiştir. 1992 yılında ise Karagandı Devlet Üniversitesi'nin isimi Bakanlar Kurulu kararıyla E.A. Buketov Karagandı Devlet Üniversitesi olarak değişmiştir.

1995 yılının Kasım ayında Üniversite bünyesinde Felsefe ve Psikoloji Fakültesi açılmış, bu fakülte içerisinde 2003 yılında felsefe ve medeniyet teorisi bölümü oluşturulmuştur. Bölüm içerisinde dintanu dersleri de okutulmaktadır. Bölüm 2007 yılında ilk mezunlarını vermiştir.¹⁹⁵ 2012-2013 öğretim yılı itibariyle felsefe ve medeniyet teorisi bölümünde dintanu eğitimi gören 22 lisans öğrencisi bulunmaktadır.¹⁹⁶

Yükseköğretim din eğitiminde okutacak derslerin standartlarda 5B020600-Dintanu (Din bilgisi) bölümlerinde okutulan ortak dersler, ders kredileri ve dönemleri aşağıdaki gibidir:

---

¹⁹⁴«Din Eğitim-Öğretim ve Dini Aşırılık ve Terörizm» Konferans Materyalleri Astana, 2013, s. 113, Dintanu (Din bilgisi) mesleğine göre ilim öğrenenlerle ilgili malumat 1 Haziran 2013 yılın raporlarına göre.

¹⁹⁵[http://www.ksu.kz/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=1318,\(06.01.2014\).](http://www.ksu.kz/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=1318,(06.01.2014).)

¹⁹⁶«Din Eğitim-Öğretim ve Dini Aşırılık ve Terörizm» Konferans Materyalleri Astana, 2013, s. 113, Dintanu (Din bilgisi) mesleğine göre ilim öğrenenlerle ilgili malumat 1 Haziran 2013 yılın raporlarına göre.

Dersler	Krediler	Dönemler
Kazakistan Tarihi	3	1
Bilgisayar	3	1
Kazak, Rus Dilleri	6	1-2
Yabancı Dil (İngilizce)	6	3-4
Dintanu (Din bilgisi)	3	1
Felsefe Eğitimi	3	4
Meslek Edinme Kazak, Rus Dilleri	2	6
Mesleki Yöndeki Yabancı Dil (İngilizce)	2	5
Dinler Tarihi	4	2
Dini Felsefe	3	3
Din Felsefesi	3	7
Din Psikolojisi	3	3
İslam Ahlakı (moral)	3	4
Din Antropolojisi	3	5
Günümüzdeki din evrimi	2	6
Beden Eğitimi	8	1-2
Branşına Göre Genel Sınav	1	8
Bitirme tezinin taslağını hazırlamak ve savunmak	2	8

Bu derslerin yanında öğrenci, öğretim süresi boyunca her biri 2 kredilik olan aşağıdaki derslerden en az 5 tanesini seçmek zorundadır:

Siyasal Bilimler, Hayat Güvenlik Esasları, Hukukun Esasları, Çevre Bilimi ve Gelişme Esasları, Ekonomi Teorileri ve İşletmecilik, Felsefe, Mantık, Dini ve Dini Olmayan Dünyevi Kavram Diyalogu, Dini Ahlak Bilimi, Din Bilgisindeki Estetik Problemler, Bilim ve Din, Hıristiyan Teolojisi, İslam Teolojisi, Günümüzdeki geleneksel olmayan gruplar, Din Toplum Bilgisi, Orta Çağdaki Müslüman Filozoflarının Dini Bakış Açılıarı El-Farabi ve Yusuf Balasagun, Kazakistan’da Dinler Tarihi, Arap Müslüman Medeniyeti, Arap Dili, Dindeki Diyalektik Meseleler.¹⁹⁷

Ülke genelindeki dintanu dersini veren kurumların ders öğretme metotlarında bir düzen bulunmamaktadır. Örneğin; Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Kazak Türk Üniversitesi’nde çoğunluğu Türk öğretmenler hizmet ettiğinden dolayı oradaki dintanu

¹⁹⁷ Nur-Mübarek Mısır İslam Kültür Üniversitesi 5B020600-Dintanu (Din bilgisi) ders öğretim programı, Almatı, 2013.

öğretmenleri Türkiye Cumhuriyeti'nin ders standartlarına uygun ders verilmektedir. Teolojik derslere ağırlık verilen Nur-Mübarek Mısır İslam Kültürü Üniversitesi'nde Mısır devletinden gelen din görevlileri ders verdiği için burada El-Ezher üniversitelerinin metotları kullanılmaktadır. El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi ve Avrasya Milli Üniversitesi'nde ise Sovyet devrindeki "ateizm" kalıntılarına hala rastlanılmaktadır. Her okulun kendi görüşlerine göre din görevlilerini hazırlaması yanlış bir şeydir. Bunlar sistematik matize edilmezlerse yarın pişman olunabilir.¹⁹⁸

Bu okullardan mezun olan öğrencilerin birçoğu işe yerleşmemektedir. Ortaokullardaki dintanu (Din bilgisi) derslerinin saati az olduğundan dolayı öğretmen olmaları da maddi açıdan yararsız gözükmemektedir. Başka bir mesele ise dintanu (Din bilgisi) bölümlerine çoğunlukla diğer bölümleri kazanamayan öğrenciler kayıt olmaktadır. Bu yüzden dintanu bölümünden isteksizce okuyan öğrencilerden gelecekte umut beklemek zordur.¹⁹⁹

Kazakistan'da gelecek nesillere din eğitimi sahasında hizmet verecek elemanların yetiştirilmesi için, doğru ve sağlıklı bir din eğitimine ve bu eğitimi yürütecek kuruluşlara ihtiyaç vardır. Yani din eğitiminde başarı elde etmek isteniyorsa eskiden olduğu gibi kendi âlimimizin yetiştirilmesi gerekir. Fakat bu hususta yeterli altyapının olduğu kanaatinde değiliz. Yükseköğretimde yer alan din eğitiminin, bilhassa Temel İslam Bilimlerin yeterli ve uygulama metotlarının doğru ve sonuç verici olduğunu söylemek zordur.²⁰⁰

Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından yukarıdaki üniversitelerin dintanu bölümlerinin her birine yıllık 60 kontenjan ayrılmaktadır. Bu eğitim kurumlarında 2012-2013 öğretim yılı itibarıyla 473 lisans, 72 yüksek lisans ve 6 doktora öğrencisi öğrenim görmektedir. 2014 yılında da 145 lisans ve 44 yüksek lisans öğrencisinin mezun olacağı öngörülmektedir.²⁰¹

---

¹⁹⁸Mұхан Исахан, "Діни білім берудің заманауи тетіктерін игеру жайында", « Діни білім беру және ағарту діни экстремизм мен терроризмнің алдын алу факторы ретінде » республикалық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары, Астана. 2013. 48-б. (Muhan İshan, "Dini İlim Öğretimde Çağa Uygun Temel Becerileri Hakkında", «Din Eğitimi-Öğretim ve Dini Aşırılık ve Terörizm» Konferans Materyalleri, Astana, 2013, s. 48.)

¹⁹⁹Kökenay, *a.g.m.*, s. 88, 89; Жасұлан Сандыбекұлы Абдраманов, "Діни білім беру жүйесін үйлестіру және теориялық ұсыныстар", Қожа Ахмет Ясауи тағылымы және Қазақстандағы діни білім беру мәселелері Халықаралық симпозиум материалдарының жинағы, Түркістан, « Тұран баспасы » 2011. 226, 227-б. (Casulan Sandibekuly Abdramanov, "Din Eğitimi-Öğretim Sisteminin Bir Hizaya Getirmek ve Teorik Teklifler", (Hoca Ahmet Yesevî Örneği), Kazakistan'da Din Eğitimi-Öğretim Meseleleri Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Turan Yay, Türkistan, 2011, s. 226, 227.)

²⁰⁰Ahmet Yıldırım, " Kazakistan'ın Yüksek Eğitiminde Temel İslam Bilimlerinin Okutulması", (Hoca Ahmet Yesevî Örneği), Kazakistan'da Din Eğitimi-Öğretim Meseleleri Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Turan Yay, Türkistan, 2011, s. 202.

²⁰¹Abdirasilkızı, Kazakistan'da Din Eğitimi Sistemi: Tarihi, Günümüzdeki Durum ve Temel Meseleleri, s. 14.

SONUÇ

Bu araştırmayla Kazakistan'da din eğitimi faaliyetleri incelenmeye çalışılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve bağımsızlığın kazanılması sonrası Kazakistan'da kısa zamanda siyasi, sosyal, dini, kültürel ve ekonomik alanlarda oldukça ciddi adımlar atılmıştır. Eğitimin iyileşmesinde önemli gelişmeler olmasına rağmen din eğitimi ve öğretimindeki gelişmelerin yavaş yürüdüğü görülmektedir.

1980'li yılların ikinci yarısı ve 1990'lı yılların başları, bir zamanların süper gücü olan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasına şahitlik etti ve akabinde de Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) kuruldu. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra diğer Türk Cumhuriyetleri gibi Kazakistan 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etti. Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı hakkındaki kanunun kabulüyle, Kazakistan Cumhuriyeti, insan hayatı ve onun özgürlüğünü en yüksek değer olarak kabul eden demokratik ve sosyal hukuk devleti olduğunu beyan etmiştir.

Kazakistan Cumhuriyeti, anayasal hükümleri kabul ettikten sonra ülkedeki siyasi hak ve yönetimin kendi elinde olduğunu belirtmiş, iç ve dış politikasını bağımsız bir şekilde belirleyip, demokratik devletin siyasi bağımsızlığını ilan etmiştir. Böylece Kazakistan tarihinde yeni bir devir başlamıştır. Ülke nüfusu yaklaşık 16 milyon civarında olup, %65'inden fazlasını Kazak Türkleri teşkil etmektedir. Kazakların dışında diğer etnik gruplar da mevcuttur. Bunların %53,67'si şehirlerde ve %47,33'ü köylerde yaşamaktadır.

Kazakistan Orta Asya'da serbest ekonomi kurallarının en iyi işletildiği ülkedir. Büyük petrol rezervleri yanında diğer çeşitli mineral ve metal kaynaklarına da sahiptir. Kazakistan, uluslararası pazarlara petrol, doğal gaz ve kömür gibi enerji kaynakları ile demir, krom, bakır, alüminyum, çinko ve kurşun gibi mineraller ihraç etmektedir. Kazakistan'ın tarım ve hayvancılık alanında da oldukça gelişmiş olduğu söylenebilir. Üretilen tarımsal ürünlerin başında buğday ve pamuk gelmekle beraber yulaf, mısır ve pirinç de önemli tarım ürünleridir. Hayvancılık sektörünün en önemli dalları arasında, öncelikle koyun ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği gelmektedir.

Kazakistan'ın dini hayatına bakacak olursak, Kazakistan'da dinin önemi hiçbir dönem yok edilmemiştir. Çünkü din bir toplumun ahlakını, tarihini, siyasi, sosyal ve kültürel yapısını etkileyen ve yönlendiren önemli bir faktördür. Dolayısıyla Kazakistan'da tarihsel süreç içerisinde birçok farklı din yaygın bir şekilde kabul görmüştür. Bu dinler; "Kök Tengri" inancı, "Zerdüştlük", "Budizm", "Hıristiyanlık", "Musevilik" ve İslam dinleridir. Günümüzde Kazakistan'da yüz yirminin üzerinde etnik grup yaşamaktadır. Ülkede kırkın üzerinde farklı

dini inanç mevcuttur. Bu şartlarda ülkede etnik grupların barış içinde yaşaması ve dinler arası uyumun pekiştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Kazaklar arasında İslamiyet Talas zaferinden sonra yavaş yavaş yayılmaya başlamış ve İslam dininin Kazakistan'a girmesiyle ülkede kültür, ilim, ticaret ve el sanatları alanında hızlı bir gelişme ve değişme meydana gelmiştir. Müslümanlar Güney Kazakistan ve Yedisu (Jetisu) bölgesinde camiler, medreseler, türbeler, kervansaraylar, tekkeler, şifahaneler inşa etmişlerdir. XII. yüzyılda, Güney Kazakistan'da kurulan Yesevî ve Nakşibendî tarikatları, bölgede İslamiyet'in yayılmasında etkili olmuştur.

Kazak Türkleri (1734-1969) tarihleri arasında Rus hâkimiyeti altında yaşamışlardır. Bu süreçte Rus yönetimi Kazakların asırlardan beri tatbik ede geldikleri örfi mahkemelerini kaldırmışlar, böylece Kazak idarecilerinin suçluları örf ve adetlere göre muhakeme edip, hüküm verme yetkileri ellerinden alınmıştır. Onun yerine Rus kanunlarını tatbik eden vilayet mahkemeleri tesis edilmiştir.

Ruslar Kazakistan'da açılan Rus okulları vasıtasıyla Kazakların Ruslaştırılması ve Hıristiyanlaştırılması için çalışmışlar, Çarlık Rusya'sı hâkimiyeti altındaki Müslümanlar kendi dinlerini yaşayamayacak derecede zulme uğramışlardır. Çarlık Rusyası'nın işgali sonrası başlayan İslam aleyhtarı faaliyetler, en acımasız şekilde devam etmiştir. Sovyetler idaresinde yaşayan diğer Müslüman Türk toplulukları gibi, Kazak Türkleri de bu süreçte dini hürriyetlerini hiçbir zaman kullanma fırsatı bulamamışlardır.

Sovyetlerin başlattığı bu kampanyanın, Kazak Türklerinin azınlıkta kaldığı, Rusların ise çoğunlukta bulunduğu Kuzey ve Batı Kazakistan'da son derece tesirli olduğu görülmektedir. Buralarda yaşayan Müslüman Kazak Türkleri İslami akidelerinden büyük ölçüde kopmuşlardır. Kazak Türklerinin çoğunlukta bulunduğu Batı ve Güney bölgelerinde ise zayıf büyük olmakla birlikte İslami duygular hâlâ yaşanmaktadır.

Kazakistan'da dini müesseseler incelendiğinde din eğitiminin bağımsızlık sonrası ortaya çıktığı söylenebilir. Kazakistan'da, İslam dini devlet dini olmamasına rağmen, Müslüman halk sayesinde ibadet için ayrılan yerlerin sayısında belirgin bir artışın olduğu gözlemlenmiştir.

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Kazakistan ve diğer Türk Cumhuriyetleri din ve vicdan özgürlüğü hakkında yeni kanunlar çıkardılar. Din ve dini kurumlara, laiklik esası dikkate alınarak dünya standartlarında yeni haklar tanınmıştır. Herkes, insani değerler konusunda özgürlüğe sahiptir. Meydana gelen özgürlük ortamından hem bölgenin hâkim dini İslamiyet hem de diğer dinler aynı şekilde yararlanmaktadır. Bu arada bu kanunu fırsat bilen misyonerler de Kazakistan'a akın etmeye başlamışlardır.

İslam dini, VIII. yüzyıldan itibaren Kazakistan'da varlığını devam ettirmektedir. Bugün radikal veya İslami kılıf altında gayri İslami tutum ve davranışlarla gerek devlet yönetimini ve gerekse Kazak halkını endişeye sevk eden örgütler ve cemaatleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Selefilik, Hizbu't-tahrir, Kuraniler, Babailer ve Ahmediye. Bu zararlı akımlarla 2011 yılında Kazakistan Cumhuriyeti Din İşleri Ajansı ismiyle kurulan kontrol müessesesi ilgilenmektedir.

Orta Asya ve Kazakistan Cumhuriyetleri'nin Din İşleri Başkanlığı, 1992 yılına kadar Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te bulunmaktaydı. Dolayısıyla Kazakistan'daki dini hayata pek etkisi olmuyordu. Kazakistan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkanı Nursultan Nazarbayev'in desteğiyle Moskova, Kazakistan'ın kendi Din İşleri Başkanlığı'nı kurmasına izin vermiştir. 12 Ocak 1992 yılında Kazakistan Cumhuriyeti İslam Kurultayı düzenlenmiştir. Bu kurultayda alınan kararlarla ülkede İslam dinini temsil eden "Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı" (KMDİB) kurulmuştur. Devlet, laik olduğu için tüm dinlere eşit davranmaya gayret göstermektedir. Dolayısıyla Başkanlık devlet tarafından herhangi bir destek görmemektedir.

Başkanlığın teşkilat yapısı dokuz birimden oluşmaktadır: Şeriat ve Fetva Birimi, Dini Vaaz ve İnternetle Hizmet Birimi, Gençlerle Münasebet Birimi, Basın Sekreterliği Birimi, Kadro Birimi, İdari Yönetim ve Dini Hizmetler Birimi, Cami Hizmetleri Birimi, Uluslararası İlişkiler ve Protokol Birimi, Dini İnceleme ve İlmi Analiz Birimleridir. Ayrıca başkanlık Zekât vakfı da kurmuş olup, zekât ve sadakaları kabul ederek onu şeriat hükümlerine göre dağıtmaktadır.

Ülke bağımsızlığını kazandıktan sonra diğer alanlarda olduğu gibi dini ve manevi yönde de önemli değişiklikler olmuştur. İnanç özgürlüğüne kavuşan Kazaklar, geleneksel dini hayatlarını çok daha rahat yaşamaya, eski dönemde kapatılan camileri yeniden açmaya ve çeşitli yerlerde görkemli camiler inşa etmeye başlamışlardır. Yaygın din eğitiminde genel olarak imamlar, yardımcı imamlar, Kur'an kursu öğretmenleri ve müezzinler görev yapmaktadır. Başkanlığın desteği ile okul dönemindeki çocuklar için yaz kursları düzenlenmekte ve camilerin yanındaki kurslarda devamlı olarak halka Kur'an-ı Kerim ve Fıkıh, Siyer, Hadis gibi temel İslami bilgiler verilmektedir. İmamların dini bilgilerini geliştirmek amacıyla başkanlık tarafından İslam Enstitüsü açılmış ve din görevlilerinin ilmi seviyelerini geliştirmek suretiyle mesleki gelişimlerine öncülük edilmiştir.

Sovyet Birliği zamanında Kazak toplumunun dinden soğuması için Komünistler her şeyi yaptılar. Bütün İslami kitaplar ve Kur'an tercümeleleri de yok edildi. Bağımsızlık sonrası dini yayınlarda bir hayli gelişme, canlanma olduğu ve bu süreç içerisinde dini eserlerin

sayısının arttığı görülmektedir. Kazakistan halkı, bu tercümelere ve telif eserlere eskiye nazaran daha kolay ulaşmaktadır. Bağımsızlık sonrası “Nur-Mübarek Mısır İslam Kültürü Üniversitesi” adıyla, devlet üniversitesi statüsünde bir üniversitesi kurulmuş, bu üniversite bünyesinde bir İlahiyat Fakültesi açılmıştır. Ayrıca diğer devlet üniversitelerinde değişik fakülteler içerisinde dintanu (Din bilgisi) bölümleri de bulunmaktadır.

Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı ve Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığına kayıtlı olarak çeşitli eyaletlerde dokuz medrese faaliyet göstermektedir. Bu medreselerden mezun olan öğrenciler başkanlık tarafından camilere imam ve vaiz olarak atanmaktadır.

Genel olarak Kazakistan'daki yaygın ve örgün din eğitimi değerlendirildiği zaman din eğitimi faaliyetlerinin birçok yönden eksik olduğunu söylemek mümkündür. Ülkede din görevlileri yetiştirmek ve bunları topluma hizmet için görevlendirmek pek kolay değildir. Özellikle yükseköğretimde din eğitimi ve öğretimi veren kurumların ders programlarının yeniden gözden geçirilip, geliştirilmesi ve değiştirilmesi gerektiği düşünülmelidir. Ülkedeki Müslümanlar din eğitimini genel olarak yaygın din eğitimi veren kurumlardan almaktadır. Örgün din eğitimi kurumlarında dini bilgilerden çok kültürel bilgilere yer verilmektedir. Yaklaşık on bir milyon Müslüman nüfusu olan bir ülkede din görevlisi yetiştirmek isteniliyorsa; devlet okullarında temel İslami bilgilerin diğer derslere oranının en az %65'lere çıkartılması gerektiği düşünülmelidir.

KAYNAKÇA

- Avşar, B.vd., *Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri*, 2. Baskı, Ankara, Vadi Yayınları, 1998.
- Aknazarov, K.Z., *Kazakistandaki İslam Dinin Taralu Ereğçelikleri*, Almatı, Kazak Bilim Baspası, 1986.
- Akiner, Shirin, *Sovyet Müslümanları*, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995.
- Aziz, Aysel, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*, 5. Baskı, Ankara, Nobel Yayınları, 2010.
- Algar, Hamid, *Nakşibendilik*, 2. Baskı, İstanbul, İnsan Yayınları, 2007.
- Anuarbekov, Asset, *Kazakistan'da Misyonerlik Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.
- Buyrukçu, Ramazan, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*, 1. Baskı, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Beysenov, B.K, *Kazak Oyçıldarı Din Turalı*, Kökciyek Baspası, Almatı, 2012.
- Bennigsen, Alexandre. vd., *Sufi ve Komiser, Rusya'da İslam Tarikatları*, çev. Osman Türer, Ankara, Akçağ Yayınları, 1988.
- Bulutay, Murtaza, *Din cane Ult*, Almatı, Arıs Baspası, 2006.
- D'encausse, Helene Carrere, *Sovyetler'de Müslümanlar*, İstanbul, Ağaç Yayınları, 1992.
- Derbisali, Absattar, *İslam Kayratkeri*, Almatı, Bilim Baspası, 2011.
- -----, *Tauelsiz Kazakistannın Meçitteri Men Dini Oku Orındarı*, Cilt. II, Astana, Foliyant Baspası, 2011.
- Esim, Artbaev. vd., *Dintanu Negizderi*, Almatı, Bilim Baspası, 2007.
- Hablemitoğlu, Necip, *Çarlık Rusyası'nda Türk Kongreleri*, 2. Baskı, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004.
- İzbayrov, A.K, *İslam v Kazakistane*, Almatı, Daur Baspası, 2013.
- "İslam cane Örkeniyet", *Gazetesi*, No:30 (2469), 21-31 Ekim 2011.
- Kesici, Kayyum, *Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan*, 1. Baskı, İstanbul, İQ Kültürsanat Yayınları, 2003.
- Kerim, Şamşadin, *Dini Bilim-Din Dingegi*, Almatı, Nur-Mübarek Baspası, 2012.
- Kara, Abdulvahab. vd., *Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan*, İstanbul, Altınoluk Yayınları, 2011.

- Kazakistan Bir Yaşam Deneyimi Ülke ve Toplum, Doğa, Tarih, Ekonomi, Kültür, İstanbul, Artus Basım, 2011.
- Kazakistan'ın Fiziki ve Beşeri Coğrafyası, Almatı, Atamura Yayınları, 2008.
- Kabasakal, Öner, Türk İşbirliği Kalkınma Ajansı (TİKA), Ülke Profilleri, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Ankara, 24-25 Kasım 2000.
- Klyashtorny, S.G. vd., *Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı*, çev. Ahsen Batur, İstanbul, Selenge Yayınları, 2003.
- Koca, Bülent Uğur, *Kazakistan'da Yüksek Din Eğitimi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2006.
- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, 4. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- Kazakistan Cumhuriyeti'nin Yüksek Meclisi, 1992, No: 4, 84-belge.
- Kazakistan Cumhuriyeti'nin Genel İlim Öğretme Tebliğleri, Yüksek Mesleki İlim, Lisans Uzmanlık Alanı Teoloji No: 050206, Astana, 2006.
- Kazakistan Cumhuriyeti, Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı, Ebu Hanife Medresesi ders programı, Almatı, 2013.
- Kazakistan Cumhuriyeti'nin Anayasası, 30 Ağustos 1995 tarihli cumhuriyet referandumda kabul edilmiştir.
- Kazakistan Cumhuriyeti, Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı, Çimkent Medresesi, Çimkent, 2013.
- Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev, Astana, Akorda, 11 Ekim 2011 tarih ve 483-IV sayılı kanunuyla "Dini Hizmet ve Dini Kurumlar Hakkındaki" anayasası, "*Egemen Kazakistan*", 15 Ekim 2011.
- Madinov, Kamit, *Kazak Madeniyetinin Kalıptasu Kezenderi*, Almatı, Karcı Karacat Baspası, 1995.
- Maukhara, Yerkinay, *Siyasi ve Kültürel Açından Kazak Hanlığı (1456-1731)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011.
- Nazarbayev, Nursultan, *Sındarlı On Cıl*, Almatı, Atamura Baspası, 2003.
- Nur-Mübarek Mısır İslam Kültürü Üniversitesi 5B21500-İlahiyat Fakültesi ders öğretim programı, Almatı, 2013.
- Nur-Mübarek Mısır İslam Kültür Üniversitesi 5B020600-Dintanu (Din Bilgisi) ders öğretim programı, Almatı, 2013.
- Saray, Mehmet, *Kazak Türkleri Tarihi*, İstanbul, Nesil Yayınları, 1993.

- -----, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996.
- Şefkat Yolu Derneği Katalogu, İstanbul, 2012.
- Şeker, Mehmed. vd., *Ahmet-i Yesevî Hayatı, Eserleri, Fikirleri, Tesirleri*, İstanbul, Seha Neşriyat Yayınları, 1996.
- Taymagambetov, C.K., *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, çev. Abdulvahab Kara, 1. Baskı, İstanbul, Selenge Yayınları, 2007.
- Trofimov, Y.F., *Religii v Kazakistane*, Almatı, Adiletpress Baspası, 1996.
- Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Ukrayna Ülkelerinin Anayasaları, Ankara, Efor Ajans Matbaacılık, Mayıs 1999.
- “Türkistan”, Gazetesi, 29 Ekim, 4 Kasım 1999.
- Yrısbayev, Zhandos, *Komünizm Sonrası Kazak Gençlerinin Dini Yönelimleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009.

Makaleler:

- Abdirasilkızı, Aynur, “Kazakistandaki Dini Bilim Cuyesi: Tarih, Kazirgi Cai-Kui Cane Özektü Meseleleri”, A. Abdirasil, N. Kabılov, (Der.), içinde, *Dini Bilim Beru Cane Agartu Dini Ekstremizm men Terörizminin Aldın Alu Faktoru Retinde Respublikalık Gılımi-Taciribelik Konferansın Materialdarı*, Astana, 2013, ss. 7-14.
- -----, “Kazakistandaki İslami Bilim Berudi Cetildirudin Özektüligi Aleumettanuluk Zertteu Korıtındıları Negizinde”, Korata O., Taçimov L.T., vd., (Der.), içinde, *Hoca Ahmet Yesevi Tagılımu Cane Kazakistandaki Dini Bilim Beru Maseleleri Kalıkaralık Sempozyum Materialdarının Cinagı*, Türkistan, 2011, ss. 247-248.
- Algar, Kamid, “Nakşibendiyye”, *Dıyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt. XXXII, ss. 337.
- Adieva, L., “Resey imperiyasının Kazak Dalasına Bağıtılgan Dini-İdeologiyalık Sayasatın Muslumandık Bilim Beru Cuyesi Arkılı İske Asırı”, Korata O., Taçimov L.T., vd., (Der.), içinde, *Hoca Ahmet Yesevi Tagılımu Cane Kazakistandaki Dini Bilim Beru Meseleleri Kalıkaralık Sempozyum Materialdarının Cinagı*, Türkistan, 2011, ss. 146-147.
- Achilov, Dilshod, *Islamic Education in Central Asia: Evidence from Kazakhstan*, Asia Policy, Number 14, July 2012, ss. 80-81.

- Baytenova, N.C. vd., “Kazakistandaki İslamîk Bilim Beru Meseleleri”, *El-Farabi Atındağı Kazak Ulttık Üniversitesi Kalkaralık Gıımı-Teorialık Konferansların Materialdarı*, Almatı, 2011, ss.154.
- Burhanov, Kamal, “Kazakistan’ın Koğamdık Ömirindeğı İslamın Ornı”, A. Derbisali, M. Absamatov, (Der.), içinde, *İslam Intumakpen Birlik Colında*, Almatı, 2008. ss. 74-75.
- Beysenov, B.K, “Kazakistandaki İslam Keşe Cane Bugün”, *Habarcı, El-Farabi Atındağı Kazak Ulttık Üniversitesi*, Almatı, 2009. ss. 166.
- Brill NV, Koninklijke, Leiden, Literatur/Book Reviews/Die Welt ders Islam 49, 2009, 248-285, ss. 266.
- Bozkurt, Nebi - Küçükaşcı, Mustafa Sabri., “Mescid-i Nebevi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt. XXIX, Ankara, 2004, ss. 281.
- Bozkurt, Nebi., “Medrese”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt. XXVIII, Ankara, 2003, ss. 323-324.
- Boranbayeva, Gülnur, “SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazak Dili”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 1, Kasım 2004, ss. 21.
- Cumacanova, F.T., “Kazakistan Tauelsizdik Algannan Keyingi Cıldardaki Dini Enbektir”, *İmam Azam Ebu Hanife Mezhebi Cane Kazirgi Zaman Attı Kalkaralık Gıımı-Tecrübelik Konferansların Materialdarı*, Almatı, 2009, ss. 227-231.
- Duissenbayeva, Albina. vd., *Islam in the Context of Political Processesin Modern Kazakhstan*, World Academy of Science, Engineering and Technology 71 2012, ss. 1576.
- Ercan, Kalmakan, “Dini Bilim Negizi Medresede”, Korata O., Taçimov L.T., vd., (Der.), içinde, *Hoca Ahmet Yesevi Tagılımı Cane Kazakistandaki Dini Bilim Beru Meseleleri Kalıkaralık Sempozyum Materialdarının Cinagi*, Türkistan, 2011, ss. 191-192.
- Eraslan, Kemal, “Ahmet Yesevî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt. II, İstanbul, 1989, ss. 161.
- Gaitov, Tursun. vd, *Kazakh Culture in the context of Islam*, ss. 6.
- Gökçe, Arif, “Din Yolundaki Kardeşliğimiz Kuvvet Kazansın”, *Diyanet Avrupa Aylık Dergisi*, Haziran 2010, Sayı. 134, ss. 15.
- İsahan, Muhan, “Dini Bilim Berudin Zamanauı Tetiklerin İgeru Caiında”, A. Abdirasil, N. Kabılov, (Der.), içinde, *Dini Bilim Beru Cane agartu Dini Ekstremizm Men Terörizminin Aldın Alu Paktoru Retinde Respublikalık Gıımı-Taciribelik Konferansın Materialdarı*, Astana, 2013, ss. 48.
- Küçük, Cevdet, “Kazakistan Cumhuriyeti”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt. XXV, Ankara, 2002, ss. 130.

- Kurmanalieva, A.D., “Kazak Elindegi Dinaralık Kelisimdi Ornatudağı Dintanulık Bilimnin Rolü”, *Kazakistan Damu Ulgisinin Filozofiyalık Madeniyettanımдық Paradigması (Kazak eli-Ceruyik)*, Almatı, 2011. ss. 142.

- Kalkan, Mustafa, Sovyet Döneminde Kazakların Göç Hareketleri ve Anadolu’da (Altay Köyü’nde) İskân Edilişleri, TÜBAR, Cilt. XXI, Bahar 2007, ss. 131.

- Hakkı Kılıç, Kemal, “Kazakistan’la Dini Alanda İşbirliğimiz”, *Avrupa Diyanet Aylık Dergisi*, Haziran 2010, Sayı. 134, ss. 11-14.

- Kerim, Şamşadin, “Kazakistandagi İmamdar Daiındau Meselesi”, Korata O., Taçimov L.T., vd., (Der.), içinde, *Hoca Ahmet Yesevi Tagılımı Cane Kazakistandagi Dini Bilim Beru Meseleleri Kalıkaralık Sempozyum Materialdarının Cinagi*, Türkistan, 2011, ss. 55.

- Kökenay, Sayasat, “Dini Bilim Berudin Keybir Meseleleri”, A. Abdirasil, N. Kabılov, (Der.), içinde, *Dini Bilim Beru Cane Agartu Dini Ekstremizm Men Terörizminin Aldın Alu Paktoru Retinde Respublikalık Gılımı- Taciribelik Konferansın Materialdarı*, Astana, 2013, ss. 88-89.

- Kozıbayev, Manas, “Kazakistan Cumhuriyeti”, *Türkler Ansiklopedisi*, çev. Aysem Nauşabayeva, Ankara, Cilt. XIX, 2002, ss. 323.

- Karatıçkanova, K.R., “Kenestik Daurden Keyingi Kazakistandagi İslamdık Bilim Beru”, Korata O., Taçimov L.T., vd., (Der.), içinde, *Hoca Ahmet Yesevi Tagılımı Cane Kazakistandagi Dini Bilim Beru Meseleleri Halıkaralık Sempozyum Materialdarının Cinagi*, Türkistan, 2011, ss. 140-141.

- Mekecanov, Baltabay, “Kazakistan’da İslam Dininin Damu Çağdayındağı Keri Ağımdar Meseleleri”, *İmam Azam Abu Hanife Mezhebi Cane Kazirgi Zaman Attı Halkaralık Gılımı Tecrübelik Konferans Materialdarı*, Almatı, 2009, ss. 141-144.

- Mustafina, R., “Kazakistan’da İslamiyet’in Rolü”, *Kazakistan Tarihi Makaleler*, Ankara, 2007, ss. 85.

- Omelicheva, Y. Mariya, *Islam in Kazakhstan: a surey of contemporary trends and sources of securitization*, Central Asian Survey, Vol. 30, No: 2, June 2011, ss. 244.

- Özdemir, Emin, “Kazak Kültürel Hayatında Tatarların Etkisi ve Kazak Ceditçiliğinin Gelişimi”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış 2009, Sayı. 48, ss. 158.

- Önkal, Ahmet - Bozkurt, Nebi, “Cami”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt. VII, İstanbul, 1993, ss. 46-48.

- Podoprigora, Roman, Religion in Kazakhstan: A General View, 1999. ss. 581-583.

- Saray, Mehmet, “Kazakistan”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt. XXV, Ankara, 2002, ss. 120-121.

- Söylemez, Orhan, “Bağımsızlığın 10. Yılında Kazakistan Cumhuriyeti”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, 2007, Cilt. XIX, ss. 345-346.

- Sagınbekuly, Erbol, “Kalık Dindarlığı Cane Dini Salt-Coralgılar”, Korata O., Taçimov L.T., vd., (Der.), içinde, *Hoca Ahmet Yesevi Tagılımu Cane Kazakistandagı Dini Bilim Beru Meseleleri Halıkaralık Sempozyum Materialdarının Cinagı*, Türkistan, 2011, ss. 149.

- Sandybayev, Zhalgas, “Günümüzde Kazakistan’da İslam”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Ocak 2014, Cilt. 22, Sayı. 1, ss. 217-220.

- Sehwad, Wendell, *Establishing an Islamic niche in Kazakhstan: Musylman Publishing House and its Publications*, Central Asian Survey Vol.30, No: 2, June 2011, ss. 228-229.

- Sandıbekuly, Casulan, “Dini Bilim Beru Cüyesin Uylestiru Cane Teorik Usınıstar”, Korata O., Taçimov L.T., vd., (Der.), içinde, *Hoca Ahmet Yesevi Tagılımu Cane Kazakistandagı Dini Bilim Beru Meseleleri Halıkaralık Sempozyum Materialdarının Cinagı*, Türkistan, 2011, ss. 226-227.

- Turgankulov, Tancarık, “Canbıl Oblısındagı Dini Akual Cane Dini Bilim Beru Meseleleri”, Korata O., Taçimov L.T., vd., (Der.), içinde, *Hoca Ahmet Yesevi Tagılımu Cane Kazakistandagı Dini Bilim Beru Meseleleri Kalıkaralık Sempozyum Materialdarının Cinagı*, Türkistan, 2011, ss. 205.

- Vertkin, Dmitri, *Kazakhstan and Islam*, Defense, Securty Analysis Vol.23, No: 4, December 2007, ss. 3.

- Yiğit, Ali, “Kazakistan’ın Değişen Etnik Yapısı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2001, Cilt. 10, Sayı. 2, ss. 12-13.

- Yenen, İbrahim, “Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı Tarafından Türk Dünyasına Yönelik Gerçekleştirilen Faaliyetler”, Mehmet Saffet Sarıkaya, Nejdet Durak, (Der.), içinde, *Uluslararası Türk Dünyasında Din Anlayışları Sempozyumu*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Isparta, 2011, ss. 119-121.

- Yıldırım, Ahmet, “Kazakistan’ın Yüksek Eğitiminde Temel İslam Bilimlerinin Okutulması”, Korata O., Taçimov L.T., vd., (Der.), içinde, *Hoca Ahmet Yesevi Tagılımu Cane Kazakistandagı Dini Bilim Beru Meseleleri Halıkaralık Sempozyum Materialdarının Cinagı*, Türkistan, 2011, ss. 202.

- Zengin, Mahmut, “Kazakistan”, *Dem Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 3, ss. 16.

İnternet Kaynakları:

- İslam Medeniyeti ve Bilimini Destekleme Vakfının Kuruluş Tarihi, [http://old.islamfund.kz/kaz/about/istorija_sozdaniya,\(11.12.2013\).](http://old.islamfund.kz/kaz/about/istorija_sozdaniya,(11.12.2013).)

- Dolataeva, Zarina, Yardımlaşma Planlamaları,
http://old.islamfund.kz/kaz/programs/blagotvoritelnye_programmy/?cid=0&rid=72,(11.12.2013).
- Kotan, Fatma, “Kazakistan Diyanet İşleri Başkanlığının Hizmetleri Hakkında Düşünceler Din Eğitiminde Yeni Bir Yöntem Drama”, Diyanet Aylık Dergisi, Ağustos 2010, Sayı, 236, <http://www.diyanetdergisi.com/diyanet-dergisi-dergi-140.html>,(10.12.2013).
- Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı, Kazakistan Cumhuriyetinin Anayasası, <http://mckr.kz/kz/constitutsiyark>,(13.12.2013).
- <http://bilim.idhost.kz/tarih/2734-kazakstandagy-dini-birlestikter-kyzmeti.html>,(11.12.2013).
- Kazakistan Cumhuriyetinin 7 Şubat 2012 tarih ve 209 sayılı Din Bilgisi Hakkındaki Kararnamesi, <http://e-islam.kz/kz/contents/view/82>,(14.12.2013).
- Kazakistan Cumhuriyetinin Dini Hizmet ve Dini Kurumlar hakkındaki Yasası, <http://mckr.kz/kz/zakonoreligii>,(13.12.2013).
- Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı’nın 3 Kasım 2010 tarih ve 511 sayılı kararnamesi ile tasdik edilmiştir,
http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30856841,(19.12.2013).
- Ordabaev, Bakıtjan, “Kazakistan’da Dini Kurumlar”, Gelecek Bir Tasarımdır 2023 Aylık Dergisi, Yıl, 3, Sayı, 35, 11 Şubat 2004,
<http://www.2023.gen.tr/mart04/12bakitjan.htm>,(11.01.2014).
- <http://www.kazakhstan.org.tr/index.asp?sayfa=33>,(09.01.2014).
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kazakistan>,(09.01.2014).
- <http://www.mfa.gov.tr/kazakistan-cumhuriyeti-ekonomisi.tr.mfa>,(09.01.2014).
- <http://www.ahmetsimsek.com/kose-yazilari/kazakistan-da-gecmisten-bugune-dini-hayat>,(09.01.2014).
- <http://www.mckr.kz/kz/religions-of-kazakhstan/islam>,(28.10.2013).
- <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya4/1076.html>,(10.12.2013).
- http://www.din.gov.kz/kaz/ob_agentstve,(24.10.2013).
- https://kk.wikipedia.org/wiki/Қазақстан_мұсылмандары_діни_басқармасы,(25.11.2013). (Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı)
- <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kazakistan-musulman-halki-din-isleri-baskanligi>,(30.11.2013).
- http://www.madeniet.astana.kz/?page_id=1516,&lang=Kz,(12.12.2013).
- <http://zeket.org.kz/kz/page/view?id=1>,(15.12.2013).

- <http://masa.kz/article/view/id/4066>,(21.01.2014)
- <http://muftyat.kz/kz/university/view?id=2>,(17.12.2013);
- <http://shakirt.kz/kz/university/description?id=2>,(16.12.2013)
- http://fsn.enu.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=943%3A2013-11-28-15-54-03&catid=24%3A2013-02-20-13-16-47&Itemid=79&lang=kz,(23.12.2013).
- http://www.yesevi.edu.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=118,(23.12.2013)
- <http://www.kaznu.kz/kz/355/page>,(23.12.2013).
- <http://ydu.kz/faculties/theology>,(23.12.2013).
- <http://www.ksu.kz/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=1318>,(06.01.2014).
- <http://www.abai.kz/content/din-isteri-agenttigi-kazakstandagy-barlyk-medreselerdin-zhymysy-tekseruden-otti>,(11.01.2014).
- http://din.gov.kz/kaz/deyatelnost_agentstva/deyatelnost_duxovnyx_uchebnyx/?cid=0&rid=1368,(19.12.2013).
- <http://www.sefkatdergisi.com/roportaj/189-atayurt-kazakistanda-bir-hizmet-asg-halilullah.html>,(25.01.2014).
- <http://www.oksh.kz/arhive/Muragat/140-141/dIN.htm>,(18.12.2013).
- <http://tarazdini.kz/bl/print:page,1,549-zhambyl-oblysynday-dni-ahual-zhne-dni-blm-beru-mseleler.html>,(19.12.2013).
- <http://nmu.kz/kz/aboutuniversity.html>,(22.12.2013).
- <http://zhamagat-kyzylorda.kz/kaz/content/nur-mubarak-egipet-islam-madenieti-universiteti>,(22.12.2013).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Nurbolat SEMBİ

Doğum Yeri ve Yılı : Moğolistan / 11.09.1986

Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : 2006-2012 Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yüksek Lisans Öğrenimi : 2012-2014 Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi :

1. Türkçe (Çok İyi Seviye)
2. Arapça (Orta Seviye)
3. Kazakça (Anadil)

Bilimsel Çalışmalar :

1. Kazak Halkının Yaşam Tarzı ve Kültürü, 2010, Konya (Lisans Tezi).